

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการ : ศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อยจัว-ควาย
เขตทุ่งกุลาร้องไห้

โดย
นายประสงค์ ยมนันต์ และคณะ

28 ตุลาคม 2548

สัญญาเลขที่ RDG45E0012

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ฉบับสมบูรณ์

โครงการ : ศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญานายอ้อยจัว-ควาย
เขตทุ่งกุลาร้องไห้

คณะผู้วิจัย

1. นายประสงค์	ชนนัตถ์	หัวหน้าโครงการ
2. นายปกป้อง	บุโรทกานนท์	ทีมวิจัย
3. นายจันดี	ลือโสภา	ทีมวิจัย
4. นายเพลินพิตร	คำมะสอน	ทีมวิจัย
5. นายสงกรานต์	เหนือคูเมือง	ทีมวิจัย
6. นายจำลอง	สีแดง	ทีมวิจัย
7. นายบุญศรี	โสภังค์	ทีมวิจัย
8. นายกั้ง	ฤาโสภา	ทีมวิจัย (เสียชีวิตแล้ว)
9. นายสุวรรณ	แจ้งพิลา	ทีมวิจัย
10. นายกิตติพงษ์	ใจดี	ที่ปรึกษา
11. นายอนันต์	ขวัญศิริกุล	ที่ปรึกษา

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

คำนำ

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาภูมิปัญญานายฮ้อยจัว-ควายเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ประเด็นการศึกษาวิจัยในเรื่องการเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มาตั้งแต่ในอดีต วัว-ควายมีความสำคัญกับความเป็นอยู่และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จึงทำให้ชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งสมประสงค์การเลี้ยงวัว-ควายมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีความรู้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควาย การป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน รวมถึงการซื้อขายที่เป็นบทบาทสำคัญของ “นายฮ้อย” ในอดีต ขณะที่ในปัจจุบันบทบาทและความสำคัญของนายฮ้อยที่เป็นผู้สืบทอดส่งต่อความรู้ ภูมิปัญญา เริ่มถูกกลดลงด้วยการซื้อขายวัว-ควายด้วยระบบตลาด และการส่งเสริมปศุสัตว์แบบใหม่ จึงทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพิง อาศัยเทคนิควิธีการเลี้ยงวัว-ควาย รวมทั้งการป้องกันรักษาโรคในแบบสมัยใหม่มากขึ้น ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควายเริ่มจะเลือนหายไป จึงต้องมีการศึกษาฟื้นฟูองค์ความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อย โดยมีการปรับความรู้เก่าและความรู้ใหม่ พร้อมทั้งมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ทีมวิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน กลุ่มนายฮ้อย สมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์และเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล ข้อเสนอแนะ ที่เป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควายในการศึกษาวิจัยจนเสร็จสิ้นโครงการ และได้ผลบรรลุดตามวัตถุประสงค์

คณะทีมวิจัยหวังว่ารายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ฉบับนี้จะมีประโยชน์สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อยจัว-ควาย เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการเลี้ยงวัว-ควายต่อไป

สุดท้ายนี้คณะทีมวิจัยขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.สำนักงานภาค) ที่สนับสนุนงบประมาณในการวิจัยครั้งนี้ โดยการประสานงานจาก ศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้

คณะวิจัย

10 ตุลาคม 2548

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
- คำนำ	
- บทคัดย่อ	(ก)
บทที่ 1 สรุปย่อโครงการฯ	1
1. หลักการเหตุผล	1
2. คำถามการวิจัย	5
3. วัตถุประสงค์	5
4. ขอบเขตการศึกษา	6
5. วิธีการหาคำตอบ	7
6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	8
บทที่ 2 วิธีการ-กระบวนการดำเนินงานวิจัย	9
1. ช่วงเตรียมการ	10
2. ช่วงลงพื้นที่เก็บคั่นหานายฮ้อย 3 รุ่น	11
3. ช่วงจัดเวทีระดมข้อมูลลงคั่นความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อย	12
4. ช่วงวิเคราะห์ข้อมูลลงคั่นความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อย	12
5. ช่วงทดลองจัดกระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้นายฮ้อย	13
บทที่ 3 ผลการศึกษา	15
1. สภาพทั่วไปของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้	15
2. พัฒนาการนายฮ้อยหัว-ควายเขตทุ่งกุลาร้องไห้	17
2.1 นายฮ้อยยุคอดีต	17
2.2 นายฮ้อยยุคกลาง	22
2.3 นายฮ้อยยุคปัจจุบัน	24
2.4 เส้นทางการค้าของชาวกุลา	25

เรื่อง	หน้า
2.5 เส้นทาง การไล่ค้อนวัว-ควายไปขายทางภาคกลาง ของนายฮ้อยชุกคอดิด	27
2.6 เส้นทาง การไล่ค้อนวัว-ควายไปขายแก่งคอย-สระบุรี	28
3. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับปศุสัตว์ทั้งอุตสาหกรรม ให้ และการดูแล คัดเลือกพันธุ์	29
4. การป้องกันและรักษาโรคแบบพื้นบ้าน	43
5. ข้อมูลเทคนิคการซื้อขายวัว-ควาย	67
- ข้อมูลประสบการณ์องค์ความรู้ นายฮ้อยทั้ง 3 รุ่น	74
6. การพัฒนาองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ ของนายฮ้อย วัว-ควาย เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง	83
บทที่ 4 ผลปฏิบัติการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควาย	88
1. องค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควายที่เหมาะสมกับปัจจุบัน	88
2. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควาย	92
- สรุปผลการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้	102
บทที่ 5 สรุปผลและข้อเสนอแนะ	103
- สรุปผลการศึกษา	103
- การคัดเลือกจัดปรับองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป	105
- องค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควายที่มีความเหมาะสมที่สามารถปรับใช้ในปัจจุบัน	106
- การเปลี่ยนแปลง/ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการวิจัย	107
- ข้อเสนอแนะ	109
ภาคผนวก	110-133
บรรณานุกรม	134
ประวัตินักวิจัย	135

(ก)

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญานายฮ้อยจ้าว-ควายเขตทุ่งกุลาร้องไห้” เป็นโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่มีประเด็นการศึกษาในเรื่ององค์ความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อยที่เกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควายที่เป็นวิถีชีวิตและเป็นอาชีพที่ควบคู่มากับการทำนาของชาวนาในชนบทมาตั้งแต่อดีต ซึ่งวัว-ควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านตลอดมา ทั้งในสถานะเป็นปัจจัยการผลิต คือ แรงงานไถนา หรือผลิตปุ๋ยคอกและยังเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางคมนาคมขนส่ง พร้อมทั้งสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสร้างสถานะทางสังคมที่เป็นทรัพย์สินที่เอื้ออาทรในวงเครือญาติ รวมทั้งสถานะเป็นสินค้าที่เชื่อมความสัมพันธ์การค้าขายในชุมชน ด้วยสถานะความสำคัญของวัว-ควายที่มีต่อชุมชนดังกล่าว ชุมชนได้ตั้งสมประสงค์ประสิทธิภาพการเลี้ยงวัว-ควาย การป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน รวมทั้งการซื้อขายวัว-ควายที่เป็นบทบาทสำคัญของ “นายฮ้อย” ในอดีต ทั้งนี้เพราะนายฮ้อยจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์ที่เป็นมงคล อัปมงคล หรือลักษณะสัตว์ที่เลี้ยงโคเรื้อ มีความรู้เทคนิคในการเลี้ยงสัตว์ และการดูแลป้องกันรักษาโรค รวมทั้งการประเมินราคาและการต่อรองราคาในการซื้อขายวัว-ควาย ด้วยบทบาทดังกล่าวคนในชุมชนจึงให้ความเชื่อถือเป็นภูมิปัญญาทางค่านี้อย่างสูงของชุมชนตลอดมา แต่ในปัจจุบันบทบาทของนายฮ้อยที่ผู้สืบทอดสะสมความรู้ภูมิปัญญาเริ่มลดลงด้วยระบบตลาด และการส่งเสริมปศุสัตว์แบบใหม่ จึงทำให้ชาวนาในชุมชนต้องพึ่งพิงอาศัยเทคนิควิธีการเลี้ยงวัว-ควายในแบบสมัยใหม่มากขึ้น ความรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัว-ควายเริ่มจะลบเลือนหายไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงเป็นการศึกษาพัฒนาการของนายฮ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้ จากอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อที่จะศึกษาองค์ความรู้ของนายฮ้อยจ้าว-ควายที่เกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควาย การป้องกันรักษาโรคและการซื้อขายวัว-ควาย เพื่อศึกษาวิธีการปรับ พัฒนาองค์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และศึกษากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของนายฮ้อยที่มีความเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบัน และกระบวนการถ่ายทอดให้กับสมาชิกเครือข่าย

กระบวนการ วิธีการศึกษาของโครงการวิจัยนี้ได้ใช้กระบวนการวิธีการสืบค้นหานายฮ้อยจ้าว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ โดยการสืบค้นความสัมพันธ์การค้าขายวัว-ควายผ่านกิจกรรม “พบฮ้อยไปยามเสี่ยว” เมื่อค้นพบตัวนายฮ้อยจึงได้มีการจัดทำทะเบียนประวัตินายฮ้อยจ้าว-ควายแต่ละคน โดยแยกอายุของนายฮ้อยแบ่งออกเป็น 3 รุ่น คือ รุ่นอดีต รุ่นกลาง รุ่นปัจจุบัน และได้มีการ

สัมภาษณ์นายฮ้อยแต่ละราย ถึงการเริ่มต้นของการเป็นนายฮ้อยวัว-ควาย ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อยวัว-ควายในปัจจุบัน

เมื่อผ่านกระบวนการสืบค้นนายฮ้อยวัว-ควายทั้ง 3 แล้ว จึงได้มีการจัดเวทีนายฮ้อยแต่ละส่วนเพื่อระดมข้อมูลและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องพัฒนาการของนายฮ้อยวัว-ควาย องค์ความรู้ในการเลี้ยง การดูแลป้องกันรักษาโรค รวมทั้งการซื้อขายวัว-ควาย โดยมีเทคนิควิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีกระบวนการ เมื่อได้ข้อมูลในการจัดเวทีระดมข้อมูลของนายฮ้อยแต่ละรุ่นจากประเด็นดังกล่าว จึงได้มีการจัดเวทีนายฮ้อยทั้ง 3 รุ่น พร้อมกันเพื่อเป็นการเชื่อมต่อกับความรู้ประสบการณ์โดยมีการนำเสนอข้อมูลของแต่ละรุ่น ทำให้เห็นภาพของการพัฒนาองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควายอย่างต่อเนื่องและเป็นองค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมที่สามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้

จากกระบวนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้ได้ข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อยวัว-ควาย และได้นำมาสังเคราะห์สรุปเป็นชุดข้อมูลองค์ความรู้เพื่อนำมาทดลองจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยมีนายฮ้อยวัว-ควายเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องการเลี้ยง การดูแลรักษาวัว-ควายเพื่อให้สมาชิกและผู้เข้าใจธรรมชาติของวัว-ควาย และมีความรู้ในการดูแลรักษาและการคัดเลือกพันธุ์ความรู้เรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการและมีการสาธิตให้สมาชิกมีความรู้ในเรื่องของตัวยาและวิธีการใช้ เพื่อลดต้นทุนในการเลี้ยงวัว-ควาย โดยลดการพึ่งพายารักษาโรควัว-ควายซึ่งเป็นการรักษาแบบใหม่ให้น้อยลง ในส่วนของความรู้ในเรื่องการซื้อขายวัว-ควายที่ปัจจุบันนี้เป็นระบบตลาด สมาชิกจะต้องมีความรู้เทคนิคในการซื้อขายในตลาด เริ่มตั้งแต่การเตรียมตัวเข้าตลาด ขั้นตอนวิธีการ รวมไปถึงการดูแลรักษาวัว-ควายเพื่อต่อรองราคา จากชุดความรู้ดังกล่าวถ้าได้มีการถ่ายทอดอย่างมีกระบวนการสามารถนำมาปรับใช้ในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทที่ 1

สรุปย่อโครงการ

1. หลักการเหตุผล

“ การเลี้ยงวัว-ควาย ” เป็นอาชีพที่ควบคู่มากับการทำนา ทำไร่ ของชุมชนชนบท ทั้งนี้วัว-ควาย เป็นสัตว์เลี้ยงที่มีการเลี้ยงหลายวัตถุประสงค์ ทั้งเป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้งาน เช่น การไถนา ไถไร่ ลากเกวียน เป็นต้น หรือเลี้ยงเป็นอาชีพเสริมให้เกิดรายได้ในครอบครัวหรือเลี้ยงเพื่อเอาปุ๋ยคอกไปปรับปรุงบำรุงดิน หรือเลี้ยงเพื่อความสวยงาม หรือแม้กระทั่งการเลี้ยงเป็นมูลมัง แบ่งให้ลูกหลาน เมื่อมีลูกสาว/ลูกชายแยกครอบครัวเป็นของตนเอง ฉะนั้นวัว-ควายจึงเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อชุมชนตลอดมาทั้งในสถานะเป็นปัจจัยการผลิต คือแรงงานไถนา หรือผลิตปุ๋ยคอกสถานะเป็นสิ่งแวดล้อมความสะดวกในการเดินทางคมนาคมขนส่ง สถานะทางสังคมที่เป็นทรัพย์สินที่เอื้ออาทรในวงเครือญาติรวมทั้งสถานะเป็นสินค้าที่เชื่อมความสัมพันธ์การค้าขายในชุมชนและต่างถิ่น

ด้วยสถานะความสำคัญของวัว-ควาย ที่มีต่อชุมชนดังกล่าว ชุมชนได้ตั้งสมประสงค์การเลี้ยงวัว-ควาย, การขายวัว-ควาย จนกลายเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น และผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาทางด้านนี้อย่างต่อเนื่อง ก็คือ “ นายฮ้อยวัว-ควาย ” นั่นเอง ทั้งนี้เพราะนายฮ้อยวัว-ควายจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์ที่เป็นมงคล, อัปมงคลหรือลักษณะสัตว์ที่เลี้ยงโคเรว มีความรู้เทคนิคในการเลี้ยงสัตว์และการดูแลป้องกันรักษาโรค รวมทั้งการประเมินราคาและการต่อรองการค้าขายวัว-ควาย ด้วยบทบาทดังกล่าวคนในชุมชนจึงให้ความสำคัญถือเป็นภูมิปัญญาทางด้านนี้ของชุมชนตลอดมา

“ การเลี้ยงวัว-ควาย ” ในชุมชนในอดีตเป็นการเลี้ยงที่มีลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ส่วนใหญ่จะเป็น วัว-ควาย มูลที่พ่อแม่แบ่งปันให้หรือถ้าซื้อก็จะซื้อจากเครือญาติ จึงทำให้รู้ประวัติของสัตว์ว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณลักษณะที่ดีหรือไม่ หรือถ้าหากเป็นวัว-ควายมาจากต่างถิ่นส่วนใหญ่ก็จะเป็นการซื้อขายของกลุ่มนายฮ้อยที่มีความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์เป็นอย่างดี สำหรับพื้นที่เลี้ยงเป็นที่ตามหัวไร่ปลายนาและป่าโคก สะดวกทั้งการดูแลและมีอาหารสัตว์เพียงพอ การดูแลรักษาโรคใช้การรักษาแบบพื้นบ้าน ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีหมอรักษาวัว-ควาย และจะมีบทบาทเป็นนายฮ้อยวัว-ควายด้วย ส่วนการซื้อขายในชุมชนก็จะอยู่ในแวดวงเครือ

ญาติและถ้าหากจะมีการซื้อขายกับภายนอก บทบาทหลักส่วนหนึ่งเป็นของกลุ่ม “ นายฮ้อยวัว-ควาย ” ฉะนั้นการเลี้ยงวัว-ควายในอดีตของชุมชนจึงเป็นการพึ่งพาซึ่งกันและกันในชุมชนทั้งในระบบเครือญาติหรือระหว่างนายฮ้อยซึ่งเป็นผู้รู้ในชุมชนกับผู้เลี้ยงสัตว์

เมื่อมีการพัฒนาประเทศทำให้การคมนาคมสะดวก มีการใช้เทคโนโลยีมาแทนการใช้แรงงานสัตว์ทำให้บทบาทสถานะของวัว-ควายเปลี่ยนไปเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจมากขึ้น ระบบตลาดที่เคยมีนายฮ้อยวัว-ควายเป็นแกนกลางเป็นระบบตลาดนัดเข้ามาแทน ทำให้การค้าขายวัว-ควายได้สะดวกมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงวัว-ควายในชุมชนตามมา การซื้อวัว-ควายพ่อแม่พันธุ์จะซื้อที่ตลาดนัด การเลี้ยงมีพื้นที่จำกัด ต้องมีการขังคอกและหาอาหารสัตว์มากขึ้น การดูแลรักษาโรคสัตว์พึ่งยาแผนปัจจุบันหรือเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ ส่วนการซื้อขายก็นำเข้ามาในตลาดนัด การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดปัญหา ดังนี้

1. การคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์วัว-ควาย ของชาวบ้าน เสี่ยงต่อการเลี้ยงแล้วขาดทุนเพราะชาวบ้านขาดความรู้/เทคนิคในการดูแลลักษณะสัตว์ที่ดี ประกอบกับเป็นสัตว์ท้องถิ่นไม่ทราบประวัติที่แน่นอนทำให้บางรายซื้อมาแล้วกินอาหารไม่ดี เป็นโรคติดตามา ไม่โค ประสพกับการขาดทุน
2. พื้นที่การเลี้ยงสัตว์มีจำกัดลง ส่งผลให้อาหารสัตว์หายากขึ้น ทำให้ต้องมีการพัฒนาการเลี้ยงที่ดีขึ้น ซึ่งผู้เลี้ยงวัว-ควายบางรายขาดความรู้/ความเข้าใจธรรมชาติของสัตว์ทำให้การเลี้ยงดูแลไม่ถูกต้อง สัตว์ไม่โคทำให้ผู้เลี้ยงประสบปัญหาเช่นเดียวกัน
3. การดูแลรักษาและป้องกันโรค ในปัจจุบันพึ่งพายาแผนปัจจุบันทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น และยาที่ใช้เป็นยามาจากภายนอกชุมชน ไม่สามารถผลิตและควบคุมได้ มีผลต่อการพึ่งตนเองทางด้านนี้ของผู้เลี้ยงสัตว์ในชุมชน
4. ระบบการซื้อขายในตลาดนัดวัว-ควาย มีเทคนิคและการต่อรองที่ซับซ้อน ซึ่งถ้าหากผู้เลี้ยงวัว-ควายไม่มีความรู้ เทคนิคดังกล่าวย่อมถูกเอาเปรียบจากระบบของตลาดนัดอย่างแน่นอน

จากสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้การเลี้ยงสัตว์(วัว-ควาย) ของชุมชนมีข้อจำกัด บางรายต้องประสบกับภาวะขาดทุน เพราะขาดความรู้/ความเข้าใจและเทคนิคในการเลี้ยงและการดูแลรักษาป้องกันโรค /เทคนิคการซื้อการขาย แต่ความรู้เทคนิคดังกล่าวนี้ยังคงมีอยู่และพัฒนาอย่างต่อเนื่องในกลุ่มนายฮ้อยวัว-ควาย หากมีการศึกษารวบรวมและจัดระบบการถ่ายทอดให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันย่อมจะเกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้เลี้ยงวัว-ควาย

“ นายฮ้อย ” เป็นภาษาท้องถิ่นที่เรียกกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการค้าขาย และมักเรียนตามชื่อประเภทสินค้า บุคคลที่ค้าขายวัว-ควายจึงถูกเรียกขานว่า “ นายฮ้อยวัว-ควาย ” บทบาทของนายฮ้อยวัว-ควายมีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากการบอกเล่าของกลุ่มนายฮ้อยในพื้นที่ แบ่งนายฮ้อยออกเป็น 3 รุ่น ดังนี้

1. นายอ้อยรุ่นแรก (2470-2505) นายอ้อยรุ่นแรกจะเป็นบุคคลที่สูงด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ และมีประสบการณ์ในทางการค้า มีความเป็นผู้หน้าที่ผู้อื่นยอมรับและให้เครดิตเพราะนายอ้อยจะต้องได้รับเครดิตจากเจ้าของควายก่อน และจะต้องคุมกองทัບควายที่มีควายและลูกน้องจำนวนมากเพื่อไปขายเมืองล่าง (ภาคกลาง) นอกจากนี้ นายอ้อยยังมีเครือข่ายสายสัมพันธ์นายอ้อยด้วยกันที่พึ่งกัน และกันตลอด “ ไปยามเลี้ยว ” จึงเป็นประเพณีปฏิบัติของนายอ้อยที่ทั้งเยี่ยมเพื่อนเครือข่ายนายอ้อยด้วยกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แหล่งสินค้า นอกจากนี้ นายอ้อยรุ่นนี้จะต้องมีองค์ความรู้ตั้งแต่การดูแลสุขภาพสัตว์/การดูแลสุขภาพโรคสัตว์ และเทคนิคการค้าขาย การต่อรอง

2. นายอ้อยรุ่นกลาง (2505 – 2520) เป็นยุคการเปลี่ยนแปลงการค้าขายจัว-ควาย เพราะมีถนนการคมนาคมสะดวก จึงไม่จำเป็นต้องไล่ค้อนไปขายที่ภาคกลางเช่นเดิม แต่หากมีการใช้รถบรรทุก หรือ ไม่ก็จะมีพ่อค้าจากภาคกลางขึ้นมาซื้อแล้วขนไปขายเอง ทำให้บทบาทนายอ้อยจัว-ควาย จำกัดบทบาทอยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก โดยบทบาทในการนำจัว-ควายจากนอกพื้นที่เข้ามาขายและซื้อจัว-ควายในพื้นที่ไปข้างนอก ฉะนั้นเครือข่ายของนายอ้อยจึงมีความจำเป็นและมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ถึงขนาดมีการซื้อขายแลกเปลี่ยน “ วาครูปเปลี่ยนกัน ” ได้วาครูปจัว-ควายตนเองเพื่อแลกเปลี่ยนกับนายอ้อยคนอื่นๆ ในขบวนการค้าขายของนายอ้อยรุ่นนี้เมื่อมีการจะซื้อขายจัว-ควายจะมีการกำหนดจุดนัดพบกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของตลาดนัดจัว-ควายในท้องถิ่น นอกจากนี้ นายอ้อยรุ่นนี้ยังต้องมีองค์ความรู้ทั้งการดูแลสุขภาพสัตว์ การเลี้ยงดูและป้องกันโรคสัตว์ การค้าขายยังมีการเน้นสัตว์ที่นำไปใช้งาน

3. นายอ้อยรุ่นปัจจุบัน เป็นนายอ้อยรุ่นเหยียบเชือกขาย เพราะนายอ้อยรุ่นนี้ส่วนใหญ่จะซื้อ-ขายจัว-ควายในตลาดนัดจัว-ควาย เป็นหลัก แล้วถึงขึ้นรถของพ่อค้ารายใหญ่หรือไม่ก็ขายให้รายย่อยที่มีการตกลงราคาตรงกัน นายอ้อยรุ่นนี้จะเน้นเทคนิคการซื้อขายเป็นสำคัญ และการซื้อขายนั้นจะเป็นลักษณะจัว-ควายเนื้อเป็นหลัก เพราะปัจจุบันการใช้แรงงานจัว-ควายได้เริ่มหมดความจำเป็นไปมากแล้ว

เส้นทางเครือข่ายนายอ้อยจัว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ นั้นมีเส้นทางสำคัญๆ 2 สาย คือ สายเขตอำเภอพนมไพร, กิ่งอำเภอหนองฮี, อำเภอโพนทราย อำเภอสุวรรณภูมิ (จังหวัดร้อยเอ็ด) และอำเภอรัตนบุรี หรืออำเภอศรีขรภูมิ เส้นทางนี้จะผ่านไปยังช่องตะโก (จังหวัดบุรีรัมย์) เพื่อไปขายเขตภาคกลาง ส่วนสายที่ 2 คือ เขตอำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร อำเภอปทุมรัตต์

(จังหวัดร้อยเอ็ด) อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ผ่านไปอำเภอเสถียรผ่านช่องตะโก (จังหวัดบุรีรัมย์) หรือ ผ่านไปอำเภอพุทไธสง เพื่อผ่านไปตามทางคงพระยาเย็นไปขายตลาดภาคกลาง

แม้บทบาทนายฮ้อยวัว-ควาย ได้มีพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้องค์ความรู้การเลี้ยงสัตว์/การดูแลรักษาโรคและเทคนิคการซื้อขายต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดจากสังคม มีเพียงกลุ่มนายฮ้อยเท่านั้นที่สืบทอดกันมาต่อเนื่อง โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์และการถ่ายทอดผ่านลูกหลาน

ในขณะเดียวกัน การส่งเสริมและพัฒนางานทางด้านปศุสัตว์การเลี้ยงวัว-ควายของทางราชการเน้นการส่งเสริมการเลี้ยงระบบฟาร์ม นำความรู้วิชาการสมัยใหม่มาสนับสนุนทำให้เกิดภาวะที่ไม่ลงรอยของการส่งเสริมความรู้สมัยใหม่กับความรู้เดิมของชุมชนที่มีอยู่ ปรากฏในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การส่งเสริมสมัยใหม่ ส่งเสริมการใช้สายพันธุ์ในการคัดเลือกพันธุ์ แต่ในขณะเดียวกัน “ชุมชน” ใช้การดู “ลักษณะตัวสัตว์” เป็นการคัดเลือกพันธุ์ ก่อให้เกิดปัญหาหลายครั้งหลายกรณี เช่น มีเกษตรกรที่ล้มเหลว / ขาดทุน เมื่อเลี้ยงวัวควายเลี้ยงแล้วไม่อ้วน ผอม ต้องขายขาดทุน หรือกรณีวัวพลาศดึกที่มีการชุมนุมประท้วงและส่งวักขึ้นทางราชการ ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ

2. การส่งเสริมระบบการเลี้ยงแบบฟาร์ม/มีการส่งเสริมแปลงหญ้า/อาหารสำเร็จรูป ระบบการส่งเสริมดังกล่าวเป็นการลงทุนค่อนข้างสูง และต้องมีการใช้เวลา / แรงงานและที่ดินฐานงานธุรกิจ แต่วิถีชีวิตของชุมชนในการเลี้ยงสัตว์มีความแตกต่างเพราะ ต้นทุนการเลี้ยงสัตว์ (วัว-ควาย) ที่ผ่านมาเป็นการลงทุนต่ำ พึ่งพาธรรมชาติ ทำให้ระบบการส่งเสริมไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่มีการเลี้ยงวัว-ควายในครอบครัวตลอดมา

3. การส่งเสริมด้านการดูแลป้องกันรักษาโรค ทางราชการใช้ความรู้เทคนิค / ยาแผนใหม่ ซึ่งต้องสั่งซื้อ/ผลิตจากต่างประเทศ บุคคลที่มีความรู้ คือ เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ หรือ อปร. ประจำหมู่บ้าน ตำบลไม่กี่คน ทำให้ความรู้เทคนิคทางด้านนี้ถูกรวมศูนย์ ต้องพึ่งพาจากภายนอก แต่ในขณะเดียวกันความรู้ในการป้องกันรักษาโรคสัตว์ของชุมชนที่มีอยู่เดิมถูกกลืนหายไป ไม่มีการพัฒนาส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง แล้วชุมชนจะพึ่งพาตนเองได้อย่างไร

4. การส่งเสริมพัฒนาระบบตลาด เป็นการส่งเสริม/จัดหาให้มีแหล่งซื้อ-ขาย (ตลาดนัดวัว-ควาย) โดยให้เกษตรกรได้นำวัว-ควายมาขาย โดยมีพ่อค้าคนกลาง(นายฮ้อยวัว-ควาย) ซึ่งมีความรู้เทคนิคทางด้านการตลาด ถูกเอาเปรียบในการต่อรองซื้อ-ขาย การส่งเสริมที่ผ่านมานี้จึงเป็นการสร้างระบบตลาดให้กับพ่อค้ามากกว่าการพัฒนาตลาดที่เอื้อต่อเกษตรกรรายย่อย

โดยภาพรวมของพัฒนาการด้านปศุสัตว์ที่เป็นอยู่ปัจจุบันเป็นภาพการกระโดด ที่ภาพของ “นายฮ้อยวัว-ควาย” เป็นผู้รู้ในชุมชน พยายามจัดปรับความรู้เดิมกับสมัยใหม่เพื่อความอยู่รอด อีก

ภาพหนึ่งเป็นภาพของเกษตรกรรายย่อยที่หันรีหันขวาง ทั้งใช้รูปแบบการเลี้ยงแบบเดิมแต่ขาดองค์ความรู้ และพึ่งพาระบบใหม่ในบางเรื่อง และภาพที่ 3 คือ ระบบการส่งเสริมสมัยใหม่เน้นระบบฟาร์มใช้ความรู้สมัยใหม่ในการส่งเสริม

จากสภาพการณ์ที่เกษตรกรรายย่อยมีปัญหาข้อจำกัดในการเลี้ยงสัตว์ “นายฮ้อย” ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เดิมมีการพัฒนาองค์ความรู้ให้เหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบันแต่ถูกกลืนจากสังคม ในขณะที่ตัวกันระบบการส่งเสริมแบบใหม่เป็นระบบฟาร์ม ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาปศุสัตว์ของเกษตรกรรายย่อยและชุมชนได้ สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการพัฒนาด้านปศุสัตว์ในระดับชุมชนอย่างแน่นอน

ฉะนั้นหากมีการศึกษาภูมิปัญญาของนายฮ้อยวัว-ควาย อย่างจริงจัง เป็นการฟื้นฟูองค์ความรู้อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับชุมชน นำมาประยุกต์พัฒนาใช้ในการส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยในชุมชน ย่อมจะเกิดการพัฒนากการเลี้ยงสัตว์อย่างต่อเนื่องซึ่งจะส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชนในอนาคต

2. คำถามการวิจัย

2.1. นายฮ้อยวัว-ควาย ทุ่งกุลาร้องไห้มีความรู้ในการเลี้ยงวัว-ควายและการซื้อขายวัว-ควายอย่างไรบ้าง

2.2. นายฮ้อยวัว-ควาย ทุ่งกุลาร้องไห้ มีวิธีการคัดเลือก/จัดปรับ องค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปอย่างไร และมีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างไร

2.3. องค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควายอะไรบ้างที่มีความเหมาะสม สามารถปรับใช้ในปัจจุบันได้ และจะมีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกเครือข่ายได้อย่างไร

3. วัตถุประสงค์

3.1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของนายฮ้อยวัว-ควาย ทุ่งกุลาร้องไห้จากอดีตถึงปัจจุบัน

3.2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควาย ทุ่งกุลาร้องไห้ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควาย การดูแลป้องกันรักษาโรค และการซื้อขายวัว-ควาย

3.3. เพื่อศึกษาวิธีการปรับ / พัฒนาองค์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ของนายฮ้อยวัว-ควาย ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

3.4. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้

3.5. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควาย ที่มีความเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบันและกระบวนการถ่ายทอดให้กับสมาชิกเครือข่าย

4. ขอบเขตการศึกษา

4.1. พื้นที่การศึกษา

4.1.1 กลุ่มเครือข่ายนายฮ้อยวัว-ควาย เขตพื้นที่อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอจตุรพักตรพิมาน(จังหวัดร้อยเอ็ด) และอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย (จังหวัดมหาสารคาม)

4.1.2 กลุ่มเครือข่ายนายฮ้อยวัว-ควาย เขตพื้นที่อำเภอพนมไพร กิ่งอำเภอหนองฮี อำเภอโพธาราม(จังหวัดร้อยเอ็ด) และอำเภอรัตนบุรี (จังหวัดสุรินทร์)

4.2. กลุ่มเป้าหมาย

4.2.1 นายฮ้อยวัว-ควาย รุ่นเก่า เขตละ 10 คน รวม 20 คน

4.2.2 นายฮ้อยวัว-ควาย รุ่นกลาง เขตละ 10 คน รวม 20 คน

4.2.3 นายฮ้อยวัว-ควาย รุ่นปัจจุบัน เขตละ 10 คน รวม 20 คน

รวมทั้งหมด จำนวน 60 คน

4.3. เนื้อหา

4.3.1. พัฒนาการนายฮ้อยวัว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

4.3.2. เครือข่ายหรือเส้นทางการค้าวัว-ควาย ของนายฮ้อยในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

4.3.3. องค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้เกี่ยวกับ

- การเลี้ยงวัว-ควาย
- การดูแลป้องกันโรควัว-ควาย
- การซื้อขายวัว-ควาย

4.3.4. วิธีการปรับ / พัฒนาองค์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ของนายฮ้อยวัว-ควาย เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป

4.3.5. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้

4.3.6. องค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควายที่เหมาะสมกับปัจจุบัน

4.3.7. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควายให้กับสมาชิก

4.4. ระยะเวลาดำเนินการ 12 เดือน

5. วิธีการหาคำตอบ

5.1. ศึกษา / ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวลให้เห็นฐานข้อมูลเบื้องต้นร่วมกันของทีมวิจัย

5.2. สืบค้นหานายฮ้อยวัว-ควาย เขตทุ่งกุลาร้องไห้ 3 ชุกละ 20 คน โดยการสำรวจสืบค้นความสัมพันธ์การซื้อขายวัว-ควาย ผ่านกิจกรรม “พาเที่ยวไปขามเสี้ยว” และจัดทำทะเบียนประวัตินายฮ้อยวัว-ควายแต่ละคน

5.3. จัดเวทีนายฮ้อยแต่ละรุ่นเพื่อระดมข้อมูลและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในประเด็นดังต่อไปนี้

- พัฒนาการนายฮ้อยวัว-ควาย
- องค์ความรู้ในการเลี้ยงวัว-ควาย, การดูแลป้องกันรักษาโรค และการซื้อขายวัว-ควาย
- วิธีการปรับองค์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง
- เทคนิควิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้

5.4. จัดเวทีนายฮ้อย 3 รุ่น เพื่อเชื่อมต่อความรู้ประสบการณ์ โดยการนำเสนอข้อมูลของแต่ละรุ่นให้เห็น ภาพของการพัฒนาองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควายอย่างต่อเนื่อง

5.5. ศึกษาองค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย เฉพาะราย จำนวน 15 ราย เป็นการเก็บข้อมูลความรู้เทคนิควิธีการเกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควาย การดูแลรักษาโรค และการซื้อขายวัว-ควาย รวมทั้งวิธีการพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดของแต่ละราย

5.6. จัดเวทีกลุ่มย่อยเฉพาะเรื่อง เช่น การดูแลรักษาสัตว์ การคัดพันธุ์สัตว์ การป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน เทคนิคการซื้อขาย โดยการจัดเวทีกลุ่มย่อยนี้เป็นเชิงปฏิบัติการ/สาธิตร่วมกัน แล้วสรุปเป็นชุดข้อมูลองค์ความรู้ร่วมกัน

5.7. จัดเวทีนำเสนอข้อมูล / สังเคราะห์องค์ความรู้พร้อมทั้งการคัดเลือกองค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมสามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้ และการกำหนดกระบวนการถ่ายทอดให้กับสมาชิกเครือข่าย

5.8. ทดลองจัดกระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้นายฮ้อย ที่มีความเหมาะสมให้กับสมาชิก โดยเป็นการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการดังนี้

5.8.1. ความรู้เรื่องการเลี้ยง / การดูแลรักษา วัว-ควาย เป็นการให้ผู้เข้าอบรมรู้/เข้าใจธรรมชาติ วัว-ควาย การดูแลรักษาและการคัดเลือกพันธุ์ ในกระบวนการดังกล่าวเน้นเชิงปฏิบัติการ โดยมีนายฮ้อยเป็นวิทยากรและทีมวิจัยเป็นผู้ร่วมจัดกระบวนการ

5.8.2. ความรู้เรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ และสาธิตให้ผู้เข้าร่วมอบรมมีความรู้ในควาและวิธีการใช้

5.8.3. ความรู้เรื่องการซื้อขาย จัดผู้เข้าร่วมอบรมได้ร่วมกระบวนการซื้อขายในตลาดนัดวัว-ควาย เพื่อให้เห็นรูปธรรมของการซื้อขาย โดยมีการสรุปผลจากการปฏิบัติการเป็นชุดความรู้ร่วมกัน

5.9. จัดเวทีสัมมนา”มหกรรมนายฮ้อยวัว-ควาย” ทูลเกล้าฯร้องให้ เพื่อเสนอผลการศึกษา พร้อมกับจัดนิทรรศการ / สาธิต แสดงภูมิปัญญานายฮ้อยวัว-ควายต่อสาธารณะ โดยมีสมาชิกเครือข่าย / นายฮ้อยวัว-ควาย ปราชญ์ชาวบ้าน ราชการและนักวิชาการเข้าร่วมในงานดังกล่าว

6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 6.1. มีข้อมูลทะเบียนนายฮ้อยวัว-ควายทูลเกล้าฯร้องให้มีข้อมูลทะเบียนนายฮ้อยวัว-ควาย ทูลเกล้าฯร้องให้ ที่เป็นปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชนได้
- 6.2. มีข้อมูลองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คนในชุมชนสามารถศึกษาเรียนรู้ได้และเผยแพร่ต่อสาธารณะชนได้
- 6.3. มีข้อมูลในการคัดเลือก / จัดปรับองค์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ของนายฮ้อยเมื่อสถานการณ์สังคมเปลี่ยนไป พร้อมกับกระบวนการ / วิธีการถ่ายทอดของนายฮ้อยให้แก่รุ่นต่อมา
- 6.4. มีความรู้ในการเลี้ยงสัตว์/การซื้อขายวัว-ควายแบบพื้นบ้านที่ยังมีความเหมาะสมและสามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้
- 6.5. เครือข่ายปศุสัตว์ทูลเกล้าฯร้องให้ มีกระบวนการ/วิธีการถ่ายทอด(หลักสูตร) องค์ความรู้แบบพื้นบ้านเกี่ยวกับการเลี้ยง การซื้อ-ขายวัว-ควาย ให้กับสมาชิกเครือข่ายได้
- 6.6. องค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย ได้รับการฟื้นฟูและนำมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์และมีความเหมาะสมกับชุมชน เป็นตัวอย่างของการฟื้นฟูองค์ความรู้เรื่องอื่นๆ ต่อไป
- 6.7. องค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะได้รับการยอมรับมากขึ้น ทั้งในส่วนของชุมชน,ภาคเอกชนและส่วนงานราชการ และมีการนำองค์ความรู้ไปส่งเสริมงานด้านนี้ต่อไป

บทที่ 2

วิธีการ-กระบวนการดำเนินงานวิจัย

จากการที่ชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีการเลี้ยงวัว-ควายที่เป็นอาชีพควบคู่มากับการทำนา ทำไร่ เพราะในอดีตทุ่งกุลาร้องไห้เป็นทุ่งกว้างใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ จึงทำให้ชาวบ้านมีการเลี้ยงวัว-ควายเป็นร้อยๆตัวในแต่ละครอบครัว และการเลี้ยงก็ไม่ต้องลงทุนอะไร เพราะวัว-ควายที่เลี้ยงในช่วงอดีตจะเป็นพันธุ์พื้นบ้าน เลี้ยงง่าย ทนแดด ทนฝน ปล่อยเลี้ยงในทุ่ง กินหญ้า กินฟางตามธรรมชาติ ไม่ต้องคั่นเข้าคอก ไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มาก การผสมพันธุ์ ปล่อยตามธรรมชาติโดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ พอถึงฤดูทำนา ก็ไปคั่นเอามาทำนา จากการที่ชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีการเลี้ยงวัว-ควายมาเป็นระยะยาวนานจึงทำให้เกิดการสั่งสมประสบการณ์ที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควาย จนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาทางด้านนี้ อย่างต่อเนื่อง ก็คือ “นายฮ้อยวัว-ควาย” ซึ่งมีความรู้ในการดูแลลักษณะที่เป็นมงคล อัปมงคล หรือลักษณะสัตว์ที่เลี้ยงโตเร็ว มีความรู้เทคนิคในการเลี้ยงสัตว์ และดูแลป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน รวมทั้งการประเมินราคาและการต่อรองการค้าขายวัว-ควาย ด้วยบทบาทดังกล่าวคนในชุมชนจึงให้ความเชื่อถือและเป็นภูมิปัญญาทางด้านนี้ของชุมชนตลอดมา

ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาประเทศจึงทำให้พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ถูกพัฒนาตามไปด้วย มีการใช้เทคโนโลยีมาแทนการใช้แรงงานสัตว์ วัตถุประสงค์การเลี้ยงวัว-ควายเปลี่ยนไปเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจมากขึ้น บทบาทของนายฮ้อยที่เป็นผู้สืบทอดสะสมความรู้ภูมิปัญญาเริ่มลดลงด้วยระบบตลาด และการส่งเสริมปศุสัตว์แบบใหม่ ซึ่งทำให้ชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ต้องพึ่งพิง อาศัยเทคนิค วิธีการเลี้ยงวัว-ควายในแบบสมัยใหม่มากขึ้น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัว-ควายเริ่มจะเลือนหายไป

ดังนั้นสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นเครือข่ายหนึ่งของชมรมพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ภายใต้มูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ที่ทำงานในด้านส่งเสริมการเลี้ยงปศุสัตว์ให้กับสมาชิกเครือข่าย จึงเห็นความสำคัญในเรื่องความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อยวัว-ควาย ถ้าได้มีการฟื้นฟูองค์ความรู้ภูมิปัญญา มีการปรับความรู้เก่าและความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ที่จะได้เป็นทางเลือกหนึ่งของชุมชนในการพึ่งตนเองในการเลี้ยงวัว-ควายของชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ และเพื่อพัฒนาขยายผลให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายในเขตพื้นที่อื่นต่อไป จึงได้มีการประสานงาน

กับ Node ทุ่งกุลาร้องไห้ โดยนำปัญหาของการเลี้ยงวัว-ควายของชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงมาปรีกษาหารือ จนกระทั่งเกิดโครงการวิจัย โดยได้ผ่านกระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาโครงการ จนเป็นโครงการฉบับสมบูรณ์ และมีความหวังว่าเมื่อเสร็จสิ้นขั้นตอนกระบวนการวิจัยของโครงการ ผลที่ได้จากงานวิจัยที่เป็นองค์ความรู้เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะ และสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายสามารถนำไปปรับใช้กับการเลี้ยงวัว-ควายในสถานการณ์ปัจจุบันต่อไป

กระบวนการศึกษาของโครงการ ทางทีมวิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ช่วง ดังนี้

1. ช่วงเตรียมการ

การดำเนินการวิจัยของโครงการในครั้งนี้ นักวิจัยในทีมซึ่งเป็นชาวบ้านที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ทุ่งกุลาร้องไห้ และบางคนเป็นนายฮ้อยซื้อขายวัว-ควายในตลาดนัด มีประสบการณ์การเลี้ยงวัว-ควายที่ได้มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่ทุกคนไม่เคยทำงานวิจัยมาก่อน เคยแต่ได้ขึ้นนักวิชาการ หรือบุคคลที่ทำงานราชการพูดคุยกัน เท่าที่ได้รับฟังมาก็ยังไม่เคยรู้ แล้วก็ยังไม่เข้าใจเลย แต่เมื่อมีการพูดคุยกันและมีการประชุมสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ ได้มีประเด็นแลกเปลี่ยนกันในเรื่องการประชุมว่าการเลี้ยงวัว-ควายของพวกเราชาวทุ่งกุลาร้องไห้นับว่าเป็นสิ่งที่ควมคุ้มกับวิถีชีวิตของพวกเรามาเป็นระยะเวลายาวนาน และพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่เป็นด้านานของความแห้งแล้งอดอยาก ที่คิดตรงและฝังใจของคนไทยทั่วทั้งประเทศ เมื่อมีใครได้เอ่ยถึงชื่อนี้ แต่พวกเราชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ทุกคนได้ประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้ ข้าว ปลา นา น้ำ อุดมสมบูรณ์ ไม่ใช่เพียงแค่คนเท่านั้น ยังเหมาะสมกับการเลี้ยงวัว-ควายอีกด้วย และยังเป็นเส้นทางกรไล่ด่อนวัว-ควายไปขายเมืองล่างของกลุ่มนายฮ้อยจากจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสาน สร้างตำนานนายฮ้อยวัว-ควาย สร้างความภูมิใจให้กับชาวบ้านในเขตทุ่งกุลาร้องไห้จนถึงทุกวันนี้ เมื่อพูดถึงเรื่องนี้สมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ ที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป สามารถถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเล่าสู่กันฟังได้ เพราะว่าบางคนมีบรรพบุรุษที่ชีวิตเคยผ่านการเป็นนายฮ้อยวัว-ควาย และได้รับการถ่ายทอดความรู้สืบทอดต่อมา และมีความคิดเห็นร่วมกันว่าน่าที่จะมีการฟื้นฟูองค์ความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อยเพื่อนำมาปรับใช้กับการเลี้ยงวัว-ควายของสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ นี่คือนักวิจัยที่จะคัดเลือกตัวนักวิจัยของโครงการ และทุกคนในทีมวิจัยพร้อมที่จะทำงานวิจัยให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ดังคำที่กล่าวไว้ว่า **“อิงจะเหมื่อยหรือจะทุกข์ก็จะทน เพื่อให้ทุกคนเห็นตัวตนของคนทุ่งกุลาร้องไห้”**

ภายหลังจากโครงการได้รับการอนุมัติงบประมาณจาก สกว.สำนักงานภาคแล้ว ทีมวิจัยได้มีการเตรียมการก่อนที่จะดำเนินงานตามแผนงานของโครงการ โดยมีการประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนเป้าหมาย วัตถุประสงค์และคำถามของโครงการให้เข้าใจร่วมกันอย่างชัดเจนก่อนที่จะทำงาน และได้แบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคนภายในทีม โดยทีมวิจัยต้องมีความเข้าใจแนวทาง

การศึกษาของโครงการร่วมกัน ซึ่งในการศึกษาวิจัยของโครงการได้แบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็น 2 เขต แต่ละเขตจะมีนักวิจัยซึ่งบางคนจะคุ้นเคยกับพื้นที่ในเขคนั้นๆ และจะช่วยกันรับผิดชอบโดยจะไม่ถือว่าเป็นงานของคนใดคนหนึ่งแต่ผู้เดียว และร่วมกันจัดทำแผนปฏิบัติงานในพื้นที่ของแต่ละเขต พร้อมทั้งจัดทำเครื่องมือเพื่อเตรียมลงพื้นที่

2. ช่วงลงพื้นที่สืบค้นหานายฮ้อย 3 รุ่น

ก่อนที่ทีมวิจัยจะลงพื้นที่สืบค้นหานายฮ้อย 3 รุ่น ทางทีมวิจัยได้มีการศึกษาเอกสารมือสองที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควายของชาวอีสานในอดีต และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของภาคอีสานที่ทำให้นายฮ้อยยุคอดีตไล่ด้อนวัว-ควายไปขายภาคกลาง เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานของนักวิจัยทุกคน โดยศึกษาและวิเคราะห์ร่วมกัน

เมื่อศึกษาข้อมูลมือสองแล้ว นักวิจัยได้นำแบบสอบถามข้อมูลเบื้องต้นนายฮ้อยทั้ง 3 รุ่น โดยการกำหนดอายุของนายฮ้อยแต่ละรุ่น คือ รุ่นอดีต อายุ 70 ปีขึ้นไป รุ่นกลาง อายุ 50-69 ปี รุ่นปัจจุบันอายุ 49 ปีลงมา ในการกำหนดอายุของนายฮ้อยแต่ละรุ่นเพื่อให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงและการเชื่อมต่อความรู้ของนายฮ้อยแต่ละรุ่น โดยแบ่งทีมวิจัยออกเป็น 2 สาย ใน 2 เขตพื้นที่ตามที่ได้มีการจัดทีมกันไว้ สายแรกลงสำรวจที่ตลาดนัดโค-กระบือ ปากทางเข้าบ้านส้มโอง ตำบลโนนสวรรค์ อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด สายที่สองที่ตลาดนัดโค-กระบือบ้านส้มป่อย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

การลงพื้นที่สืบค้นหานายฮ้อยที่ตลาดนัดโค-กระบือ ทั้ง 2 แห่ง ในช่วงแรกนักวิจัยได้นำแบบสอบถามไปแจกให้กับนายฮ้อยเพื่อกรอกข้อมูลประวัติความเป็นมาตั้งแต่เริ่มเข้ามาสู่วงจรชีวิตการเป็นนายฮ้อย จากการสืบค้นในช่วงนี้นักวิจัยจะสืบค้นตามที่ได้กำหนดเกณฑ์อายุของนายฮ้อยแต่ละรุ่น พร้อมทั้งมีการชี้แจงความเป็นมา วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจกับกลุ่มนายฮ้อย เพราะทางโครงการไม่สามารถนัดกลุ่มนายฮ้อยแต่ละเขตพื้นที่เข้าร่วมประชุมทำความเข้าใจโครงการวิจัยพร้อมกับทีมวิจัยได้ เพราะในปัจจุบันนี้การซื้อขายวัว-ควาย ในตลาดนัดโค-กระบือนับวันที่จะมีความเข้มข้นมากขึ้น ตลาดนัดโค-กระบือมีการเปิดขายเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้การซื้อขายวัว-ควายของนายฮ้อยซื้อขายหมุนเวียนกันไปเรื่อยๆ ใน 1 สัปดาห์

เมื่อได้ข้อมูลจากแบบสอบถามแล้ว ทีมวิจัยได้นัดหมายเพื่อนำข้อมูลจากแบบสอบถามมาสรุปวิเคราะห์ร่วมกัน พร้อมทั้งจัดทำทะเบียนประวัตินายฮ้อย จากการสรุปแบบสอบถามจึงทำให้เห็นว่าการกำหนดเกณฑ์อายุของนายฮ้อยแต่ละรุ่น เมื่อลงพื้นที่สืบค้นหานายฮ้อย ข้อมูลของนายฮ้อยบางคนมีอายุตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ แต่เพิ่งเริ่มเข้ามาเป็นนายฮ้อยซื้อขายวัว-ควายในช่วงที่มีตลาดนัดโค-กระบือ บางคนมีอายุตามเกณฑ์ของนายฮ้อยรุ่นแรก คือ อายุ 70 ปีขึ้นไป แต่ไม่เคยไล่ด้อนวัว-ควายไปขายทางเมืองลางมาก่อน ซึ่งบางคนในปัจจุบันนี้ไม่ได้ค้าขายวัว-ควายในตลาดนัดแล้วก็มี แต่ยังมีเครือข่ายนายฮ้อยที่ยังรู้ถิ่นที่อยู่ จึงทำให้เกิดกิจกรรม “หนังสือวโปยานฮ้อย” ทีมวิจัยได้พา

นายฮ้อยที่สืบค้นได้ในตลาดนัดโค-กระบือทั้ง 2 แห่ง ไปยามเสี่ยวในต่างถิ่น จึงทำให้เห็นเครือข่ายนายฮ้อยและทำให้นายฮ้อยได้มีโอกาสพบปะกันอีก มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยถึงเรื่องการค้าขายวัว-ควายที่ผ่านมาในอดีต จึงทำให้ทีมวิจัยได้ข้อมูลการเลี้ยง การดูแลป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน และการซื้อขายวัว-ควายในอดีตที่ผ่านมา รวมทั้งเส้นทาง การไล่ต้อนวัว-ควายไปขายเมืองต่าง เมื่อได้ข้อมูลในส่วนนี้แล้วทีมวิจัยได้นำมาสรุปทำให้เห็นจุดเด่นในเรื่ององค์ความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อยแต่ละคนและทีมวิจัยได้จัดทำทะเบียนประวัตินายฮ้อยวัว-ควายเพิ่มเติม

ในช่วงต่อมาทีมวิจัยได้มีการเลือกนายฮ้อยทั้ง 2 เขตพื้นที่ศึกษาที่มีจุดเด่น มีประสบการณ์การเลี้ยงวัว-ควายที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อยทั้ง 3 รุ่น เพื่อสัมภาษณ์เจาะลึก ในช่วงนี้ทีมวิจัยต้องแบ่งแยกกันลงพื้นที่สัมภาษณ์นายฮ้อย โดยจัดนักวิจัยออกเป็นทีมๆละ 2 คน คนที่ถนัดต่อ (พูด) แต่เขียนและบันทึกไม่ได้ คู่กับคนที่ถนัดในการเขียนจดบันทึก แต่ต่อ (พูด) ชักถามไม่เก่ง จะจัดเป็นคู่ๆ เพื่อให้ นักวิจัยทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยท้องถิ่น และแต่ละทีมจะมีเครื่องบันทึกเทปที่ได้รับการอนุเคราะห์จาก Node แห่งกลางร้องให้คิดตัวไปด้วย และได้มีการกำหนดประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ร่วมกันก่อนที่จะลงพื้นที่สัมภาษณ์นายฮ้อย

3. ช่วงจัดเวทีระดมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อย

เมื่อทีมวิจัยได้ข้อมูลจากแบบสอบถามและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้งสองส่วนแล้ว ทีมวิจัยได้มีการนำข้อมูลองค์ความรู้ของนายฮ้อยทั้ง 3 รุ่นมาสรุปร่วมกัน เพื่อจัดเวทีระดมข้อมูล เป็นการตรวจสอบข้อมูลและเพิ่มเติมในส่วนความสำคัญที่ขาดหายไปอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มนายฮ้อย โดยจัดเวทีระดมข้อมูลแต่ละรุ่น

ภายหลังที่มีการจัดเวทีระดมข้อมูลนายฮ้อยแต่ละรุ่น ทั้ง 3 รุ่นแล้ว ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อมูลพัฒนาการของนายฮ้อยทั้ง 3 รุ่น และสถานการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควาย รวมทั้งองค์ความรู้การเลี้ยงวัว-ควายที่มีความชัดเจนมากขึ้น และทีมวิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาสรุปร่วมกัน เพื่อจัดเวทีเชื่อมโยงข้อมูลความรู้ประสบการณ์นายฮ้อยทั้ง 3 รุ่น พร้อมกันเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีองค์ความรู้อะไรบ้างในการเลี้ยงวัว-ควายที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

4. ช่วงวิเคราะห์ข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อย

ทีมวิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาสรุปวิเคราะห์ร่วมกัน จึงทำให้ทีมวิจัยได้ข้อมูลพัฒนาการนายฮ้อยวัว-ควายทั้ง 3 รุ่น ข้อมูลพื้นฐานการเลี้ยงปศุสัตว์ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ข้อมูลความเป็นมาของนายฮ้อยวัว-ควาย เส้นทางค้าขายของนายฮ้อยยุคอดีต และเครือข่ายสายสัมพันธ์ของนายฮ้อยทั้งสองเขต รวมทั้งชุดประสบการณ์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควาย ที่ได้มีการสรุปวิเคราะห์ พร้อมทั้งคัด

เลือกองค์ความรู้ที่เหมาะสม สามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้ ดังนี้ ชุดความรู้เรื่องการเลี้ยง การดูแลรักษาตัว-ควาย การดูแลรักษาและการคัดเลือกพันธุ์ ชุดความรู้เรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน และชุดความรู้เรื่องการซื้อขายตัว-ควาย ซึ่งปัจจุบันการเลี้ยงตัว-ควาย มีวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จากการเลี้ยงเพื่อใช้แรงงานมาเป็นการเลี้ยงเพื่อขายโรงฆ่าสัตว์ ถ้าสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ได้รับการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญานายอ้อยในเรื่องดังกล่าว สามารถนำไปพัฒนาและปรับใช้กับการเลี้ยงตัว-ควายในปัจจุบัน และเป็นตัวอย่างในการฟื้นฟูองค์ความรู้เรื่องอื่นๆ ต่อไป

5. ช่วงทดลองจัดกระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้

ทีมวิจัยได้คัดเลือกสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ จำนวน 10 คน ร่วมกับทีมวิจัยเพื่อทดลองจัดกระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้ที่ มีความเหมาะสม โดยเป็นการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมีนายอ้อยที่มีประสบการณ์ความรู้ในแต่ละเรื่องเป็นวิทยากร ในด้านความรู้เรื่องการเลี้ยง การดูแลรักษาตัว-ควาย เป็นการให้ผู้เข้าอบรมรู้และเข้าใจธรรมชาติของตัว-ควาย รู้ลักษณะที่ดีหรือไม่ดีของตัว-ควาย และวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงตัว-ควาย เลี้ยงเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ที่ดีจะต้องมีลักษณะอย่างไร เลี้ยงเพื่อขุนขายโรงฆ่าสัตว์จะต้องดูแลลักษณะของตัว-ควาย และมีวิธีการเลี้ยงที่จะทำให้ตัว-ควายตัวโตใหญ่เร็วขายได้ราคาดี ในด้านการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ซึ่งในอดีตการเลี้ยงตัว-ควายจะใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นยารักษาโรค พืชบางชนิดเป็นอาหารของตัว-ควายด้วย เมื่อกินเข้าไปแล้วสามารถป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นกับตัว-ควายได้ โดยไม่ต้องมีการรักษา เป็นความรู้ที่ต้องมีการฟื้นฟู เพราะในปัจจุบันการเลี้ยงตัว-ควายของชาวบ้านสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอย่างมั่นคง สร้างฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้นตลอดจนสามารถส่งเสียให้ลูกเรียนจนถึงเป็นเจ้าคนนายคน ถ้าการรักษาโรคตัว-ควายกลับมาใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคจะทำให้ลดต้นทุนในการเลี้ยงตัว-ควาย โดยไม่ต้องพึ่งพาหาแผนปัจจุบันที่นับวันจะมีราคาแพงขึ้น แต่ถ้าหากมีความรู้ในการดูแลรักษาตัว-ควาย และมีวิธีการเลี้ยงที่ดีที่ได้รับการถ่ายทอดจากนายอ้อยจะสามารถป้องกันโรคที่เกิดขึ้นกับตัว-ควายในขั้นต้น ส่วนในด้านเทคนิคการซื้อขายตัว-ควาย ซึ่งปัจจุบันมีการส่งเสริมพัฒนาระบบตลาด เป็นการส่งเสริมจัดหาให้มีแหล่งซื้อขาย(ตลาดนัดตัว-ควาย) โดยให้เกษตรกรนำตัว-ควายมาขาย โดยมีพ่อค้าคนกลาง(นายอ้อยตัว-ควาย) ซึ่งมีความรู้เทคนิคทางด้านการตลาด ถูกเอามาเปรียบในการต่อรองซื้อขาย การส่งเสริมที่ผ่านมานี้จึงเป็นการสร้างระบบตลาดให้กับพ่อค้ามากกว่าการพัฒนาที่เอื้อต่อเกษตรกรรายย่อย เพราะระบบการซื้อขายในตลาดนัดตัว-ควาย มีเทคนิคการต่อรองที่ซับซ้อน ถ้าหากสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ ได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการซื้อขายตัว-ควายจากนายอ้อย มีความรู้ในการดูแลรักษาที่ดีและไม่ดีของตัว-ควาย ซึ่งเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการต่อรองราคาในการซื้อขายในตลาดนัด เพราะไม่รู้ประวัติของตัว-ควาย ไม่เหมือนการซื้อขายในร้านค้า หรือตามห้างร้านต่างๆ ต้องการสินค้าประเภทใด ยี่ห้อใด ก็สามารถหาซื้อได้เลย แต่การซื้อตัว-ควายไม่มีป้ายหรือยี่ห้อ

ราคาคิดเอาไว้ การซื้อวัว-ควายจึงต้องมีความรู้ในเรื่องของการดูลักษณะและวิธีการต่อรองราคาของ นายฮ้อย

จากสภาพการณ์ที่เกษตรกรรายย่อยมีปัญหาข้อจำกัดในการเลี้ยงสัตว์ “นายฮ้อย” จึงเป็นผู้ที่มีความรู้เดิมมีการพัฒนาองค์ความรู้ให้เหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ถูกละเลยจากสังคม ในขณะที่เดียวกันระบบการส่งเสริมแบบใหม่เป็นระบบฟาร์ม ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาปศุสัตว์ของ เกษตรกรรายย่อย และชุมชนได้ สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการพัฒนาด้านปศุสัตว์ ในระดับชุมชนอย่างแน่นอน แต่ถ้าหากมีการศึกษาภูมิปัญญาของนายฮ้อยอย่างจริงจังจะเป็นการฟื้นฟู องค์ความรู้อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับชุมชน นำมาประยุกต์พัฒนาใช้ ในการส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยในชุมชนย่อมจะเกิดการพัฒนาลูกเลียงสัตว์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะต้อง ส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชนในอนาคต

บทที่ 3

ผลการศึกษา

1. สภาพทั่วไปของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

“ทุ่งกุลาร้องไห้” มีพื้นที่ประมาณ 2.1 ล้านไร่ สภาพภูมิประเทศมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะขนาดใหญ่ รอบๆชายทุ่งจะเป็นที่สูงและค่อยๆลาดลงมาจรดกับพื้นที่ตอนกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบ การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ รูปร่างที่ปรากฏก็จะมาจากการตัดสภาพพื้นที่เป็นแอ่งกระทะขนาดใหญ่ออกมา กำหนดจากสภาพปัญหาสภาพหลักในอดีต คือ น้ำท่วม

จากขอบเขต 2.1 ล้านไร่ ดังกล่าว มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด 10 อำเภอ 79 ตำบล 1,048 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 622,188 คน มีรายละเอียดดังนี้

จังหวัดร้อยเอ็ด มีเนื้อที่ทั้งหมด 986,807 ไร่ หรือประมาณ 46.8 % ของพื้นที่ทั้งหมด อยู่ใน 4 อำเภอ คือ อำเภอเกษตรวิสัย, สุวรรณภูมิ, โพนทราย, และปทุมรัตต์ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 36 ตำบล 422 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 263,509 คน

จังหวัดสุรินทร์ มีเนื้อที่ทั้งหมด 575,993 ไร่ หรือประมาณ 27.3 % ของพื้นที่ทั้งหมด อยู่ใน 2 อำเภอ คือ อำเภอท่าตูม และชุมพลบุรี ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 17 ตำบล 267 หมู่บ้าน ประชากร 146,969 คน

จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ทั้งหมด 193,890 ไร่ หรือประมาณ 9.2 % ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นบางส่วนของอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย ครอบคลุมพื้นที่ 5 ตำบล 100 หมู่บ้าน ประชากร 45,358 คน

จังหวัดศรีสะเกษ มีเนื้อที่ทั้งหมด 287,000 ไร่ หรือประมาณ 13.6 % ของพื้นที่ทั้งหมด อยู่ใน 1 อำเภอ คือ อำเภอรามันไพร่ ครอบคลุม 14 ตำบล 171 หมู่บ้าน ประชากร 91,289 คน

จังหวัดยโสธร มีเนื้อที่ทั้งหมด 64,000 ไร่ หรือประมาณ 3.1 % ของพื้นที่ทั้งหมด ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอมหาชนะชัย และอำเภอกุดรัง ครอบคลุมพื้นที่ 7 ตำบล 68 หมู่บ้าน ประชากร 75,336 คน

พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ มีความยาวที่สุดของพื้นที่วัดได้ประมาณ 150 กิโลเมตร และความกว้างส่วนที่กว้างที่สุดวัดได้ประมาณ 50 กิโลเมตร

ลักษณะสำคัญของพื้นที่

ทุ่งทาม	ร้อยละ	15	คิดเป็นพื้นที่	315,000	ไร่
ทุ่ง	ร้อยละ	65	คิดเป็นพื้นที่	1,365,000	ไร่
โคก/เนินทราย	ร้อยละ	20	คิดเป็นพื้นที่	420,000	ไร่

แม่น้ำที่สำคัญของทุ่งกุลาร้องไห้

แม่น้ำมูล	อยู่ทางทิศใต้ของทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นเส้นแนวเขตตลอดความยาวของพื้นที่
ลำพังชู	อยู่ทางทิศตะวันตกเป็นเส้นแนวเขต
ลำพลับพลา	อยู่ตอนกลางของทุ่งกุลาร้องไห้
ลำเสียวใหญ่	ผ่านทางตอนบนของทุ่งกุลาร้องไห้
ลำเสียวน้อย	มาทางตอนเหนือของทุ่งกุลาร้องไห้ บรรจบกับลำเสียวใหญ่
ลำเตา	มาจากทางทิศตะวันตกของทุ่งกุลาร้องไห้ มาบรรจบกับลำเสียวใหญ่

2. พัฒนาการนายฮ้อยวัว-ควาย เขตทุ่งกุลาร้องไห้

2.1 นายฮ้อยยุคอดีต(สงครามโลกครั้งที่ 2 - 2505)

การค้าวัว-ควาย นอกจากการค้าข้าว ถั่วหมูแล้ว การค้าวัว-ควาย ก็เป็นการค้าที่สำคัญของชาวอีสาน ในสมัยก่อนการค้าวัว-ควาย จะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น ต่อมา มีการไล่ค้อน วัว-ควาย ไปขายทางทุ่งภาคกลาง สาเหตุที่นายฮ้อยยุคอดีตต้องไล่ค้อนวัว-ควายไปขายทางภาคกลางเพราะ

- 1) ในปี พ.ศ. 2448 ภาคกลางขยายพื้นที่ทำนา จากเดิม ปี 2339 มีพื้นที่ทำนา 5.8 ล้านไร่ เพิ่มขึ้น 9.2 ล้านไร่ อย่างรวดเร็ว เนื่องจากโลกมีความต้องการข้าวเพิ่มมากขึ้นและเกิดความล้มเหลวในการผลิตข้าวของบางประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น ดังนั้นจึงมีความต้องการใช้แรงงานวัว-ควายมากขึ้น
- 2) ประเทศญี่ปุ่นต้องการเนื้อสัตว์และหนังสัตว์เป็นจำนวนมาก เนื่องจากญี่ปุ่นมีการเลี้ยงสัตว์น้อย ญี่ปุ่นเริ่มสั่งเนื้อสัตว์จากไทยนับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2480 เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทหารญี่ปุ่นที่ประจำการอยู่ในที่ต่างๆก็ต้องการเนื้อและหนังสัตว์เพิ่มมากขึ้น

เนื้อสัตว์ที่ญี่ปุ่นต้องการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เนื้อโคกับเนื้อกระบือ เพื่อส่งออกไปยังประเทศญี่ปุ่นและประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีกองทหารประจำอยู่และสำหรับเลี้ยงกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทย นอกจากนี้ยังขอซื้อสำหรับกองทหารที่จะเดินทางไปพม่าเพื่อฆ่าเป็นอาหารระหว่างทางอีกประมาณ 1,000 ตัว

การติดต่อขอซื้อเนื้อสัตว์ของญี่ปุ่นสร้างความหนักใจให้กับรัฐบาลไทยเป็นอย่างมากเพราะทราบดีว่าเนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ทางฝ่ายญี่ปุ่นต้องการมากและไม่มีที่สิ้นสุด รัฐบาลไทยจึงต้องจัดหาเนื้อโค กระบือให้กองทัพญี่ปุ่นไม่ต่ำกว่าปีละ 600,000 ตัว หากการควบคุมการขายให้ประเทศญี่ปุ่นไม่ดีพอแล้วประชาชนจะขาดแคลนเนื้อสัตว์ในการบริโภค และยังเป็นสัตว์ที่คนไทยใช้ในการทำนาคด้วย ซึ่งจะส่งผลถึงการผลิตข้าวของชาวนาไทย หากโคกระบือถูกฆ่าตายจำนวนมาก จากการสำรวจทางทหารพบว่า จำนวนโคกระบือในปี 2486 ลดลงจากปี 2485 เกือบ 1 เท่าตัว

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอปัญหาที่โคกระบือลดจำนวนลงในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2486 ถ้าปล่อยไว้พฤติกรรมเป็นไปแบบเช่นนี้แล้วย่อจะทำให้โคกระบือในประเทศไทยลดจำนวนลง มีความขาดแคลน ไม่พอใช้และให้มีการจำกัดมิให้มีการนำโคกระบือออกนอกพื้นที่เป็นอันขาด อย่างไรก็ตามมาตรการต่างๆที่รัฐตั้งขึ้นก็ยังไม่สามารถหยุดยั้งการซื้อเนื้อสัตว์จำนวนมากของพ่อค้าและกองทัพญี่ปุ่นได้ ที่จังหวัดกาญจนบุรี กองทัพญี่ปุ่นได้ติดต่อขอซื้อเนื้อโค

โดยตรงจากพ่อค้าแขก พ่อค้าแขกจะต้องโคไปขายเป็นประจำ วันละ 300-400 ตัว โคที่นำไปขายนี้มีทั้งโคตัวเมียและถูกโคด้วยโคด้อนมาจากจังหวัดนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ เป็นส่วนมาก จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้จำนวนโคกระบือในภาคกลางลดลง

ในขณะที่ภาคอีสานมีวัว-ควายจำนวนมากและราคาถูก จึงมีชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อหาซื้อวัว-ควายไปขายในภาคกลาง ผู้ประกอบการค้าวัว-ควาย เรียกว่า “นายฮ้อย” คำว่านายฮ้อยเป็นภาษาท้องถิ่นที่เรียกกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการค้าขายและมักเรียกตามชื่อประเภทสินค้า บุคคลที่ค้าวัว-ควายจึงถูกเรียกขานว่า “นายฮ้อยวัว-ควาย”

นายฮ้อยในยุคอดีต เป็นคนไทยอีสานส่วนใหญ่เป็นผู้บวชเรียน มีความรู้ในการอ่านภาษาไทย และสามารถพูดภาษาไทยกลางได้จึงเป็นคนที่มีเครดิต มีความรู้ เป็นผู้นำ รู้เส้นทาง กล่าวหาญ มีวิชา ป้องกันตัวและเป็นคนมีคาถาอาคม บุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าวจะได้รับการยกย่องให้เป็นนายฮ้อยใหญ่ สาเหตุที่ทำให้นายฮ้อยใหญ่ต้องมีคุณสมบัติเช่นนี้เพราะสมัยก่อนไทยได้ครอบครองภาคอีสานทั้งหมดช่วงนี้รัฐบาลไทยไม่มีนโยบายในการจะเข้าไปปกครองหัวเมืองต่างๆในภาคอีสานด้วยตนเอง ปล่อยให้หัวเมืองต่างๆปกครองตามแบบธรรมเนียมลาว เนื่องจากขาดการดูแลและเอาใจใส่ของรัฐบาล และกำลังขาดกำลังเจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง ผู้ที่เป็นนายฮ้อยใหญ่จะต้องสามารถคุ้มครองขบวนนายฮ้อย และวัว-ควายให้ปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายได้

วิธีการค้า จะทำเฉพาะหลังฤดูเก็บเกี่ยวจนถึงก่อนจะลงทำนาโดยนายฮ้อยจะรวบรวม วัว-ควายในหมู่บ้านของตนและหมู่บ้านใกล้เคียง สาเหตุที่การค้าขายวัว-ควาย ทำในช่วงนี้เพราะเป็นช่วงที่เกี่ยวข้องแล้วเสร็จแล้วในการเดินทาง วัว-ควายของนายฮ้อยจะได้ไม่เหยียบย่ำหรือกินข้าวตามรายทางที่ผ่านและฝ่ายซื้อก็จะมีเงินจากการขายข้าวมาซื้อ วัว-ควายด้วย

นายฮ้อยที่ออกไปตระเวนหาซื้อวัว-ควายตามหมู่บ้านจะมีความรู้ประสบการณ์ในการดูแลลักษณะวัว-ควายที่ดี ไม่ดี เพราะก่อนที่มาเป็นนายฮ้อยวัว-ควายได้มีการเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษโดยลุงวัว-ควายไปเลี้ยงตั้งแต่ยังเด็กและมีใจรักในการเลี้ยงวัว-ควาย ทำให้มีความผูกพันมาโดยกำเนิด เมื่อหาซื้อวัว-ควาย ได้ครบตามที่ต้องการแล้วแต่นายฮ้อยคนอื่นๆยังหาได้ไม่ครบก็ต้องรอและเลี้ยงวัว-ควายที่ซื้อมาเอาไว้ที่บ้านเพื่อไม่ให้วัว-ควายจ่อย(ผอม) เมื่อนำไปขายยังภาคกลางจะทำให้ได้ราคาสูง

เมื่อหาซื้อวัวควายได้ครบตามที่ต้องการแล้วก่อนไล่ด้อนวัว-ควาย ออกไปขายนายฮ้อยแต่ละคนต้องดูฤกษ์ยาม คือ เดือน สามเพ็ง และนายฮ้อยทุกคนจะต้องคิมน้ำสาบานร่วมกันเพื่อแสดงถึงความ ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกันและมีพิธีสู่ขวัญวัว-ควาย พร้อมทั้งคน มีคาถาคุ่มครอง พิธีสู่ขวัญ ใช้น้ำขมิ้นรดหัว ฝ่ายใส่ขมิ้นผูกหัววัว-ควาย และมีการผูกข้อต่อแขน ส่วนเมี่ยงที่อยู่ทางบ้านต้องดูแลถูก ห้ามดูแลถูก ห้ามนั่งที่บันได ยามจะนอนต้องสวดมนต์ภาวนาขอให้อยู่ดีมีสุขอย่ามีอันตราย จึงเริ่มออกเดินทาง ขบวนนายฮ้อยจะประกอบด้วย

กลุ่มย่อยหลายกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเรียกว่า “พาข้าว” มีคน จำนวน 9-12 คน วัว-ควาย 80-100 ตัว ใน ขบวนนายฮ้อยหนึ่งกองจะมีวัว-ควายประมาณ 700 ตัว เส้นทางที่ไล่ด่อนวัวควายไปขายยังภาคกลาง มี 2 เส้นทาง ดังต่อไปนี้

1. เส้นทางพนัสนิคม-พนมสารคาม
2. เส้นทางไปสระบุรี-แก่งคอย

โดยสันนิฐานว่าอาจใช้เส้นทางการค้าทางภาคกลางเช่นเดียวกับชาวกลา “ชาวกลา” เป็นชาว กะเหรี่ยงชนเผ่าหนึ่งมาจากเมืองตุง หรือ สะเทิม (จังหวัดสะเทิม) ด้านตะวันออกสุดของพม่า เป็น ชาวนา ชาวไร่ ทำการเพาะปลูกขยันขันแข็งและเป็นกลุ่มชนที่เป็นที่รู้จักในประเทศไทย เขมร ลาว ได้ เนื่องจากเป็นกลุ่มชนที่เป็นพ่อค้าเข้ามาทำการซื้อขายสินค้าในภาคอีสานในฐานะพ่อค้าเร่ สินค้าที่ นำมาขายได้แก่ เครื่องทองเหลือง ผ้าไหม เครื่องประดับ มีบางกลุ่มนำโค-กระบือมาขายยังภาคกลาง และเขมรด้วย

การค้าของกลาเฟื่องฟูในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1-2 เนื่องจากได้รับการคุ้มครองและ อภิสิทธิ์ด้านการค้าตามสนธิสัญญาบาวริง และกลาเป็นพ่อค้าที่มีความขยันขันแข็งในการนำวัว- ควาย ช้าง ผ้าไหม ผลผลิตต่างๆในหมู่บ้านไปแลกเปลี่ยน โดยจะนำสินค้าจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง นำสินค้าบรรทุกไปบนวัว ในกองคาราวานมักประกอบไปด้วยกลุ่มชนตั้งแต่ 5-20 คน ส่วนใหญ่ มักเป็นเครือญาติ อาทิ เป็นพี่ชาย น้องชาย ลูก น้ำ อา หรือหลานชาย เส้นทางการค้าที่สำคัญสำหรับ การเดินทางมาภาคกลางของชาวกลา มี 3 เส้นทาง คือ

เส้นทางแรก	เดินผ่านคงพญาไฟ ไปลงปากเหว จังหวัดสระบุรี
เส้นทางที่สอง	เดินผ่านคงพญากลางไปอำเภอสนามแฉง จังหวัดลพบุรี
เส้นทางที่สาม	ลงมาทางช่องตะโก ซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างบุรีรัมย์กับนครราชสีมาไป กบินทร์บุรี ลงไปขายที่พนัสนิคม พนมสารคาม และนครนายก

สำหรับโครงการศึกษาภูมิปัญญานายฮ้อย เขตทุ่งกุลาร้องไห้ ได้สัมภาษณ์นายฮ้อยตัว อาษา นายฮ้อยบุญเที่ยง สอนดี และนายฮ้อยหลอม สิงห์วิชา ซึ่งเป็นนายฮ้อยเขตอำเภอรันบุรี จังหวัด สุรินทร์ โดยมีนายฮ้อยใหญ่ชื่อ นายคีนินนาม เป็นหัวหน้า ได้บอกเล่าถึงเส้นทางด่อนวัว-ควาย ไปขายยังภาคกลางและข้อมูลรายละเอียดระหว่างการเดินทางดังต่อไปนี้

- นายฮ้อยเขตรันบุรีมักจะเริ่มออกเดินทางจากบ้านหาญฮีโดยมีนายฮ้อยจากจังหวัด อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ร่วมเดินทางไปด้วยเส้นทางที่เดินจะผ่านอำเภอท่าตูม อำเภอจอมพระ ถึง อำเภอศรีขรภูมิ จะมีด่านตีตรา โดยเสียค่าตีตรา ตัวละ 50 สตางค์ แล้วออกเดินทางไปอำเภอปราสาท อำเภอนารอง ถึงอำเภอประคำ ต้องเสียค่าตีตราอีก ตัวละ 1.50 บาท แล้วเดินทางต่อไปอำเภอ ละหานทรายโดยต้องผ่านคงสัปปอย จากคำบอกเลาทราบว่าเป็นคงที่ใหญ่มากใช้เวลาเดินทาง 1 วัน

1 คน ต้องประสบอันตรายจากสัตว์ป่า และโจรผู้ร้าย จึงต้องมีการควบคุมฝูงวัว-ควายให้ดีไม่ให้เกิดอันตราย โดยต้องจัดรูปขบวนวัว-ควาย ออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 10 ตัว เดินเรียงกันและมีนายฮ้อยคุม 1 คน เดินเรียงค่อๆมาจนถึงขบวนสัมภาระ อาหาร เกลียน เรียงต่อกันไปช้าๆอย่าให้ขาดช่วง ต้องคอยรอบและร้องเรียกกัน เมื่อผ่านคองสัมป่อยถึงทุ่งโล่งกว้างจึงปล่อยวัว-ควายออกเดินเป็นฝูงตามปกติ เมื่อถึงอำเภอละหานทราย ไปจังหวัดสระแก้ว อำเภอบินทร์บุรี อำเภอศรีมหาโพธิ์ แล้วไปขายที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นตลาดค้าขายวัว-ควายที่ใหญ่ จะมีนายฮ้อยจากที่อื่นมาร่วมขายที่นี้ด้วย บางปีถ้ามีนายฮ้อยมาร่วมกันมากๆ วัว-ควายก็จะมากตาม ทำให้ราคาซื้อขายถูกลง ทำให้การขายบางครั้งขาดทุนจนถึงขั้นต้องไล่ด้อนกลับบ้านไปก็มี

ถ้าหากเส้นทางเดินไล่ด้อนวัว-ควายไปขายเส้นทางแก่งคอย-สระบุรี นายฮ้อยเขตอำเภอรันบุรีไม่ค่อยเลือกที่จะไปเพราะเคยใช้เส้นทางนี้แล้วจากสภาพดินที่แข็งทำให้วัว-ควายเจ็บเท้าและอาหารไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนเส้นทางพนมสารคาม-พนสนิมคม ซึ่งมีอาหารสำหรับคนและวัว-ควายอุดมสมบูรณ์ดีกว่า

การไล่ด้อนวัว-ควายไปขายทางแก่งคอย-สระบุรี จะออกเดินทางจากอำเภอรันบุรีไปอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยจะมีกลุ่มนายฮ้อยจากอำเภอพนมสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ดมาสมทบแล้วออกเดินทางต่อไปอำเภอชุมพลบุรี อำเภอสตึก และพักอยู่ที่อำเภอสตึก จะมีค่านีตรา และมีกลุ่มนายฮ้อยจากจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มาร่วมสมทบเพื่อออกเดินทางไปด้วยกัน จากนั้นเดินทางต่อไปอำเภอพิมาย ปากช่อง จะมีค่านีตราอีก จึงเดินทางต่อไป มวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี

ในระหว่างการเดินทางของขบวนนายฮ้อยหากจะมีการพักแรมจะต้องเลือกสถานที่ที่ปลอดภัย ในบางจุดที่หยุดพักจะมีเจ้าของที่นาที่ต้องการให้ขบวนนายฮ้อยพักในที่นาของตนเองเพื่อจะได้มูลวัว-ควาย เป็นปุ๋ยในนาโดยจะมีสิ่งแลกเปลี่ยน คือ ข้าวปลาอาหาร และในการพักแรมจะมีการจัดรูปขบวนในการพัก คือ ต้องคอกหลักผูกวัว-ควายไว้ค้ำในแล้วรายล้อมด้วยเกลียน(เป็นรูปวงกลม)ของใครของมันและจัดเวรยามเฝ้าตรวจตราตลอดทั้งคืน ก่อนจะนอนต้องมีการตรวจความพร้อมของนายฮ้อยแต่ละกลุ่ม โดยมีสารวัตร วัว-ควาย คอยดูแล เมื่อทุกคนเรียบร้อยแล้วสารวัตร วัว-ควาย ซึ่งเป็นเฒ่าจ๋า จะกล่าวขึ้นว่า

“หมั่นระเวียงระไว ฟืนไฟอย่าให้ดับ อย่าเห็นแก่หลับแค้นนอน ปีนผาหน้ากระบอก ไม้ฉ่อนคอกหลักควาย ให้เอาไว้คอกข้าง ผูกม้าโค-กระบือ อย่าให้ซอนหักซอนแหล่ แต่งตัวให้ขังมั่ง ให้ระวังคอกค่าย ความฮ้ายอย่าให้เห็น เห็นแล้วบ่เป็นต้องเอาตาย ตายแล้วจึงตัดหัวมาถวายพระบาท มื่ออื่นเจ้าพระบาทเจ้าดิกรองธานี อิติโศ โอดักน้ำ เข้าไปแล้วอย่าหลับ อย่างนอน ผู้ใดมาดัดดับมอมอง ต้องยิงตายบ่เอาโทษ ผู้ยู่ให้มีชัย ผู้ไปให้มีโชค ไซโย” แล้วยิงปืนขึ้นฟ้าเพื่อเป็นการเตือนนายฮ้อยทุกกลุ่มก่อนนอน(จากการสัมภาษณ์นายฮ้อยบุญเที่ยง สอนดี)

ในระหว่างการเดินทางนายฮ้อยทุกคนในกลุ่มจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดซึ่งกฎที่ต้องปฏิบัติตาม คือ

ห้ามกินผึ้ง	(เชื่อว่าหากกินผึ้งจะทำให้แตกคอกันเหมือนผึ้งแตกรัง)
ห้ามกินเต่า	(เชื่อว่าเต่าเป็นสัญลักษณ์ของความล่าช้า จะทำให้การเดินทางมีเหตุให้ล่าช้า หรือ ขาย วัว-ควาย ได้ช้า)
จะไม่ห้ามสิ่งของ	(กล่าวว่าเป็นกลางไม่ดี จะมีคนขายต้องได้เหมาะสมกัน)
ห้ามกินเนื้อวัว-เนื้อควายที่ตนเองไล่ด้อนไปขาย	

หากวัว-ควายเกิดอาการเจ็บป่วยในขณะที่เดินทาง นายฮ้อยจะมีวิธีการรักษาโรควัว-ควายด้วยสมุนไพร ซึ่งก่อนออกเดินทางนายฮ้อยทุกคนจะต้องเตรียมสมุนไพรติดตัวไปด้วยเพื่อเอาไว้รักษาวัว-ควายหากมีการเจ็บป่วย เพราะหากมีวัว-ควายตายไปในระหว่างการเดินทางจะทำให้ขาดทุน เมื่อเดินทางถึงแหล่งที่ขาย คือ ตลาดพนมสารคาม พนมสนิม หรือแก่งคอย จังหวัดสระบุรี นายฮ้อยทุกคนจะขายวัว-ควายของตนเอง บางครั้งจะมีพ่อค้ามาควรวัว-ควายตั้งแต่เริ่มออกเดินทางหากชอบวัว-ควายตัวใดก็จะวางมัดจำเอาไว้ก่อน และเมื่อถึงปลายทางหากจะซื้อจริงจึงจ่ายเงินส่วนที่เหลือแก่นายฮ้อยแต่หากพ่อค้าไม่มาตามที่ตกลงกันไว้ นายฮ้อยจะรับเงินมัดจำเอาไว้ก่อนหรือหากในกลุ่มนายฮ้อยด้วยกันมีคนหนึ่งที่พูดจาขายเก่งก็จะช่วยกันขายเพื่อไม่ให้เสียเปรียบพ่อค้า และเมื่อขายจนหมดก็จะขึ้นรถไฟจากอำเภอพนมสนิม มาหัวลำโพง เพื่อรอเพื่อนและเดินทางกลับพร้อมกันในระหว่างที่รอเพื่อนที่หัวลำโพงก็จะได้พักผ่อนและกินเนื้อกันอย่างเต็มที่ นอกจากนี้จะหาซื้อเสื้อผ้า สร้อยทอง มาฝากลูกเมียที่บ้าน นายฮ้อยใช้เวลาเดินทางไปขายวัว-ควายเที่ยวหนึ่งประมาณ 3 เดือน หากขายได้ทั้งหมดจะมีกำไรครั้งละ 3,000-4,000 บาท

อนึ่งราคาซื้อวัวจากภาคอีสานจะมีราคาตัวละ 2-8 บาท ควายซื้อราคาตัวละ 8-16 บาท เมื่อนำไปขายที่ภาคกลางจะได้ราคาเป็น 2 เท่า ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราคาซื้อวัว-ควายจะอยู่ที่ 300 บาท และขายในราคา 400 บาท หากซื้อในราคา 600 บาท จะขายในราคา 800 บาท เมื่อขายได้แล้วจึงนำเงินมาจ่ายเจ้าของวัว-ควาย ตามราคาที่ได้ตกลงซื้อขายในตอนแรกวิธีนี้เรียกว่า “พนาค หรือ โท”

นายฮ้อยยุคอดีตจะเป็นคนซื่อสัตย์ไม่เอาเปรียบเพื่อนฝูง รักษาเล่ห์สัจจะ ต้องดูแลรักษาวัว-ควายเป็นวิธีการรักษาโรควัว-ควายด้วยสมุนไพร และความรู้ประสบการณ์ที่มีอยู่ได้ถ่ายทอดให้ลูกหลานและเพื่อนบ้านที่มีใจรักอาชีพนี้

2.2 นายอ้อยรุ่นกลาง (2505 – 2520)

ในระยะหลังการค้าวัว-ควายกับภาคกลางเปลี่ยนไปจากการไล่ด้อนเปลี่ยนมาเป็นใช้รถบรรทุก 6 ล้อ หรือ 10 ล้อ เนื่องจากการขยายตัวของรัฐในช่วงปี พ.ศ. 2490-2500 ด้วยเงื่อนไขทางการเมืองภายในและภายนอกประเทศ ทำให้รัฐบาลหว่ากระแวงต่อพลังของพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีแนวโน้มจะขยายตัวมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ประกาศใช้ พรบ. ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ มีผลให้นโยบายของรัฐในช่วงทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ได้หันมาสนใจภูมิภาคนี้อย่างมากขึ้น สำหรับนโยบายของรัฐในช่วงที่สำคัญพอสรุปได้ก็คือ การป้องกันคอมมิวนิสต์ การเพิ่มผลผลิต การสงเคราะห์ราษฎรและการจัดการเศรษฐกิจ

ต่อมาจากการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 มีผลให้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นมา มีอำนาจสูงสุด มีนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความ “ทันสมัย” ได้แปรเปลี่ยนการพัฒนาประเทศเพื่อ “ความมั่นคงของชาติ” เมื่อสถานการณ์ในลาวเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 และรัฐบาลสมัยนี้ยังเห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นเรื่องสำคัญสำหรับความมั่นคงของประเทศ จึงได้ตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น เพื่อวางแผนเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแบบแผน ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกจึงเกิดขึ้นเมื่อปี 2504 เน้นจุดสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เท่าที่รัฐได้ดำเนินการมา ได้แก่ การจัดการโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และอันตรายการขยายตัวโดยรวมของรายได้และการผลผลิต เน้นให้มีการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่

- การชลประทาน
- การไฟฟ้า
- การรักษาพยาบาล
- การศึกษา
- การคมนาคม

ในภาคอีสาน การคมนาคมที่นิยมใช้กันมาก คือ การคมนาคมทางบก โดยการใช้เส้นทางรถไฟและถนนมากกว่าเส้นทางอื่นๆ ครั้นถึงสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผลสืบเนื่องจากนโยบายการพัฒนาประเทศเพื่อความมั่นคงทำให้รัฐบาลเร่งดำเนินการพัฒนาชนบท จัดสร้างถนนหนทางต่างๆ เช่น โครงการทางหลวงแผ่นดิน สายกรุงเทพ-สระบุรี สายนครราชสีมา-หนองคาย และสาย พังโคน-บึงกาฬ ในเวลาต่อมาถนนในภาคอีสานได้รับการปรับปรุงตลอดมากระทั่งจนถึงปัจจุบัน

ทางหลวงแผ่นดินที่สำคัญ ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 คือ ถนนมิตรภาพ เชื่อมต่อ กรุงเทพมหานคร ความยาว 508 กิโลเมตร ทางหลวงหมายเลข 12 เชื่อมต่อระหว่างภาคเหนือกับภาคอีสาน เริ่มต้นที่ขอนแก่น-ชุมแพ-หล่มสัก-สิ้นสุดที่จังหวัดตาก

เมื่อเกิดการขยายตัวของรัฐ ช่วงปี 2490-2500 และปี 2501 จนถึงปัจจุบัน จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงทำให้ภาคอีสานได้รับการพัฒนาและมีการคมนาคมที่สะดวก ดังนั้นการค้าขาย วัว-ควายของนายฮ้อยอีสานกับภาคกลางจึงต้องเปลี่ยนแปลงไป นายฮ้อยยุคอดีตเปลี่ยนจากการไล่ค้อนมาเป็นการใช้รถบรรทุกทำให้มีราคาค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น การจัดหาวัว-ควายเพื่อนำไปขายต่อจากเดิมที่เคยใช้สัญญาปากเปล่า(เครดิต)เปลี่ยนเป็นต้องจ่ายมัดจำบางส่วน จึงจะสามารถนำวัว-ควายไปจากเจ้าของเดิมได้ นายฮ้อยที่ยังไม่มีรถบรรทุกเป็นของตนเองก็ต้องจ่ายค่าเช่าเป็นจำนวนมาก และที่ร้ายกาจที่สุดคือ การถูกรีดไถค่าผ่านทางจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบางส่วนที่เห็นแก่ได้ ซึ่งบางกรณีอาจโดนเก็บค่าผ่านทางร่วม ถึง 1,000 บาท ทั้งนี้ความเปลี่ยนแปลงของประเภทวัว-ควายที่นำไปขายนั้นไม่ใช่วัว-ควายที่ถูกเลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงานอย่างเช่นอดีต สภาพเศรษฐกิจที่ถูกบีบบังคับมากขึ้นทำให้มีการคั่นร่นเพื่อเอาตัวรอดมากขึ้น ส่งผลให้คนต้องมีการเอาตัวรอดเปรียบกันเพื่อให้ตนเองอยู่รอดได้ เมื่อนายฮ้อยมีอายุมากขึ้นทำการค้าขายต่อไปไม่สะดวก บางส่วนถูกเอาเปรียบ ถูกหลอกจากพ่อค้าแขก นายหน้าโรงฆ่าสัตว์ ถูกโกงจนทำให้มีหนี้สินมากมายเนื่องจากความเป็นคนซื่อ ไม่รู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมกลโกงของผู้เห็นแก่ได้ เมื่อนายฮ้อยตกอยู่ในสถานการณ์ที่บีบบังคับจากทางเดิมเดิม จึงทำให้วิถีการค้าขายวัว-ควายที่เคยทำมาคิดต้องเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้การค้าขาย วัว-ควาย เปลี่ยนไปจากเดิมที่นายฮ้อยอีสานเป็นผู้ค้อนวัว-ควายไปขายยังภาคกลางเป็นนายฮ้อยจากภาคกลางต้องเป็นผู้มาซื้อที่ภาคอีสานแล้วขนส่งไปขายต่อด้วยตนเอง ดังนั้นบทบาทของนายฮ้อยเริ่มจำกัดลงเป็นอยู่ในพื้นที่เป็นหลัก การนำวัว-ควายจากภายนอกเข้ามาขายหรือการนำวัว-ควายจากภาคอีสานออกสู่ภายนอกเครือข่ายนายฮ้อยแต่ละแห่งต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ถึงขนาดมีวิธีการซื้อขายแลกเปลี่ยนโดยมีการวาดรูปวัว-ควายที่ตนเองมีอยู่ เป็นสิ่งแลกเปลี่ยนกันกับนายฮ้อยคนอื่นๆ ในกระบวนการซื้อขายวัว-ควายของนายฮ้อยรุ่นนี้ เมื่อมีการซื้อขายจะมีการกำหนดจุดพบกันทั้งกลุ่มนายฮ้อยและกลุ่มพ่อค้าคนกลางจากภาคกลาง ซึ่งวิธีการนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งตลาดนัดโค-กระบือตามท้องถิ่นต่างๆ หากแต่นายฮ้อยยุคกลางนี้ยังมีระดับองค์ความรู้เรื่อง การดูแลรักษา การเลี้ยงและการรักษาโรควัว-ควาย ควรที่จะมีการศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.3 นายอ้อยยุคปัจจุบัน (2520 – ปัจจุบัน)

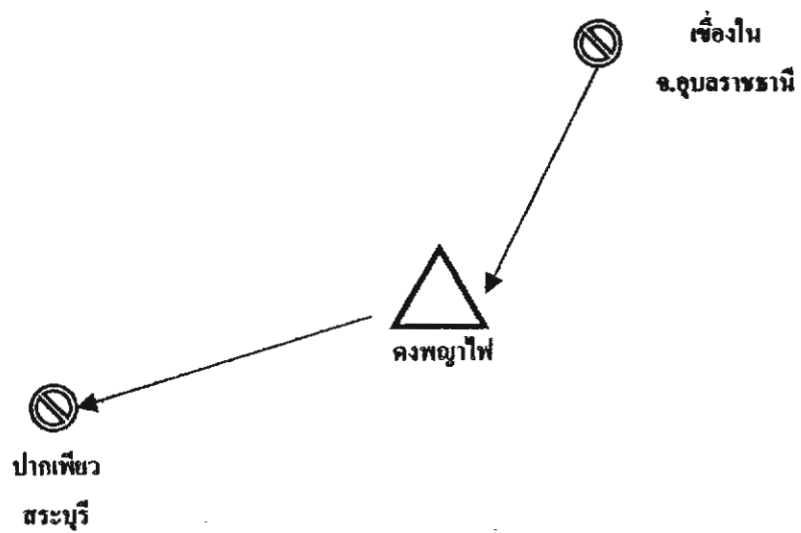
ผลสืบเนื่องจากการขยายตัวของรัฐในแต่ละช่วงทำให้การค้าขาย วัว-ควาย ของนายอ้อยมีความเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุค จากอดีตที่เคยไล่ด้อนวัว-ควาย ไปขายยังภาคกลาง การขยายตัวของรัฐที่ทำให้มีความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคอีสานมากขึ้น มีการสร้างถนน เส้นทางคมนาคมสะดวกมากขึ้น วิธีการ/เส้นทางทางการค้าขาย วัว-ควาย ของนายอ้อยยุคอดีตเปลี่ยนแปลงไป เคยไล่ด้อนเดินเท้าไปขาย เปลี่ยนเป็นการขนส่งด้วยรถบรรทุก เคยมีแหล่งขายในภาคกลางเปลี่ยนเป็นการกำหนดจุดนัดหมายการซื้อขาย มีตลาดนัด วัว-ควาย เกิดขึ้นในท้องถิ่น นายอ้อยรุ่นเก่าที่เคยฟันฝ่าปัญหา เจริญอุปสรรคนานับเปลี่ยนเป็นนายอ้อยยุคทันสมัย นายอ้อยเหินขาเรียกขายการตกลงราคาซื้อขายโดยตรงในระยะเวลาสั้นๆกับพ่อค้ารายใหญ่หรือพ่อค้ารายย่อยที่สามารถตกลงกันได้ง่ายในตลาดนัดซื้อขาย นายอ้อยยุคใหม่ จึงมีความจำเป็นต้องเน้นความสำคัญไปที่เทคนิคการซื้อ-ขาย การต่อรองราคาเป็นสำคัญ การพิจารณาวัว-ควายเปลี่ยนจากการนำไปใช้แรงงานเป็นการคำนวณปริมาณเนื้อที่จะได้เป็นหลัก เนื่องจากในสถานการณ์ปัจจุบันบทบาทของ วัว-ควาย ในการใช้แรงงานเพื่อการทำไร่ทำนาลดลงมากแล้วจะมีคุณค่าก็เพียงแค่การซื้อขายเพื่อการบริโภคและการจำหน่ายเท่านั้น

จากความเปลี่ยนแปลงของสังคมและผลจากการขยายตัวของรัฐทำให้องค์ความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ การดูแลรักษาโรคสัตว์และเทคนิคในการซื้อ ขาย มีพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ทำให้องค์ความรู้ของนายอ้อยด้านต่างๆถูกละเลขวความสำคัญลงไปจากสังคม องค์กรความรู้ภูมิปัญญาของนายอ้อยจะถูกส่งทอด สืบทอดเพียงผ่านลูกหลานเท่านั้น แต่การเรียนรู้ของนายอ้อยยุคปัจจุบันที่เรียกว่ามีอาชีพนายอ้อยนั้นเป็นการเรียนรู้วิธีการซื้อขายจากเพื่อนเท่านั้น โดยมีจุดมุ่งหวังที่ผลกำไรและรายได้ที่ดีเท่านั้น แต่ในส่วนขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านต่างๆที่เรียกได้ว่าเป็นของนายอ้อย บางส่วนยังไม่ได้รับการถ่ายทอด เช่น การดูแลป้องกันรักษาโรค ความรู้แบบใหม่ด้วยยาที่ใช้รักษาโรค วัว-ควาย เทคนิค/วิธีการต่างๆที่จำเป็นต้องรู้ในการซื้อขาย หรือแม้กระทั่งการเลี้ยงเพื่อ ขยายพันธุ์/การคัดสายพันธุ์ ความรู้ข้อมูลเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนไทยต้องทุกคนต้องย้อนกลับมามองให้ชัดซึ่งว่าความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาเรื่องภูมิปัญญานายอ้อยในมิติต่างๆมีความสำคัญในแง่การนำเอาองค์ความรู้มาพัฒนา/ปรับใช้ให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยและโลกที่เคลื่อนไหวตลอดเวลา

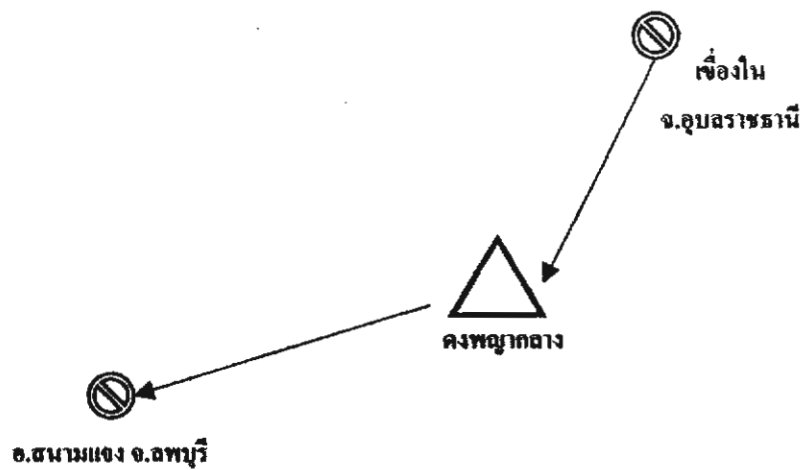
ดังนั้นโครงการศึกษาภูมิปัญญานายอ้อยวัว-ควาย เขตทุ่งกุลาร้องไห้ จึงได้ศึกษาพัฒนาการของนายอ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้จากอดีตถึงปัจจุบันเพื่อเป็นการฟื้นฟูองค์ความรู้อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับชุมชน ย่อมจะเกิดการพัฒนากิจการเลี้ยงสัตว์ การส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยอย่างค้ำคอเนื่อง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพึ่งตนเองในอนาคต

2.4 เส้นทางการค้าของชาวกลา

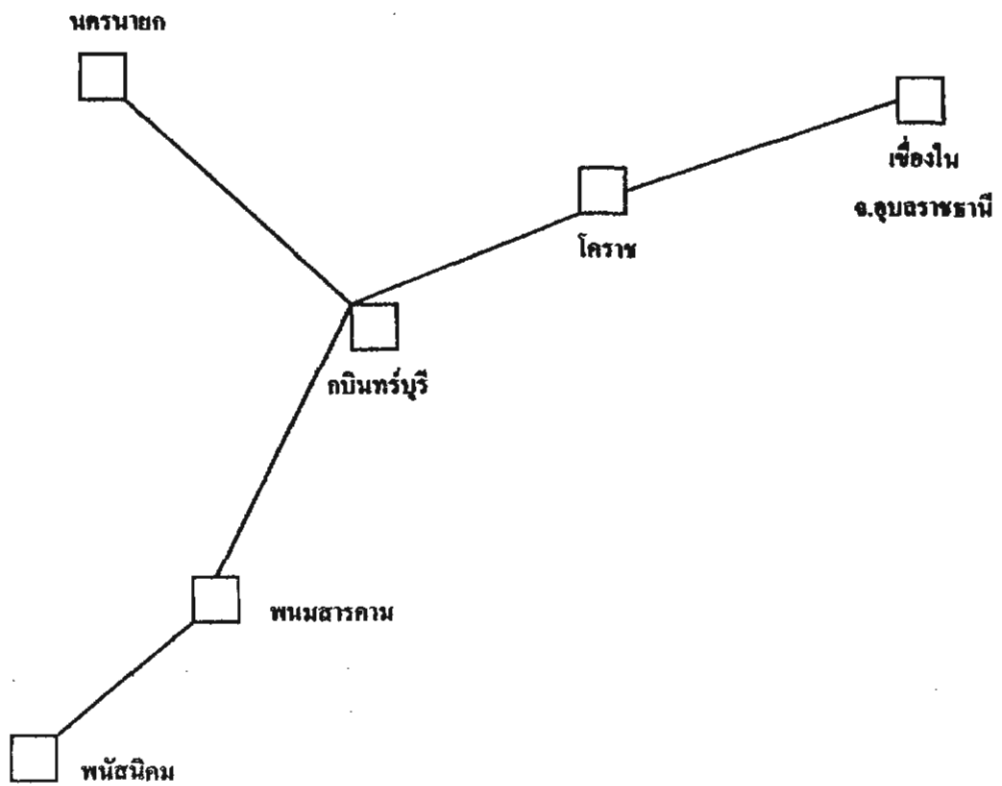
จากการศึกษาพบว่าเส้นทางการค้าที่สำคัญสำหรับการเดินทางมาค้าขายภาคกลางของชาวกลา มี 3 เส้นทาง ดังต่อไปนี้

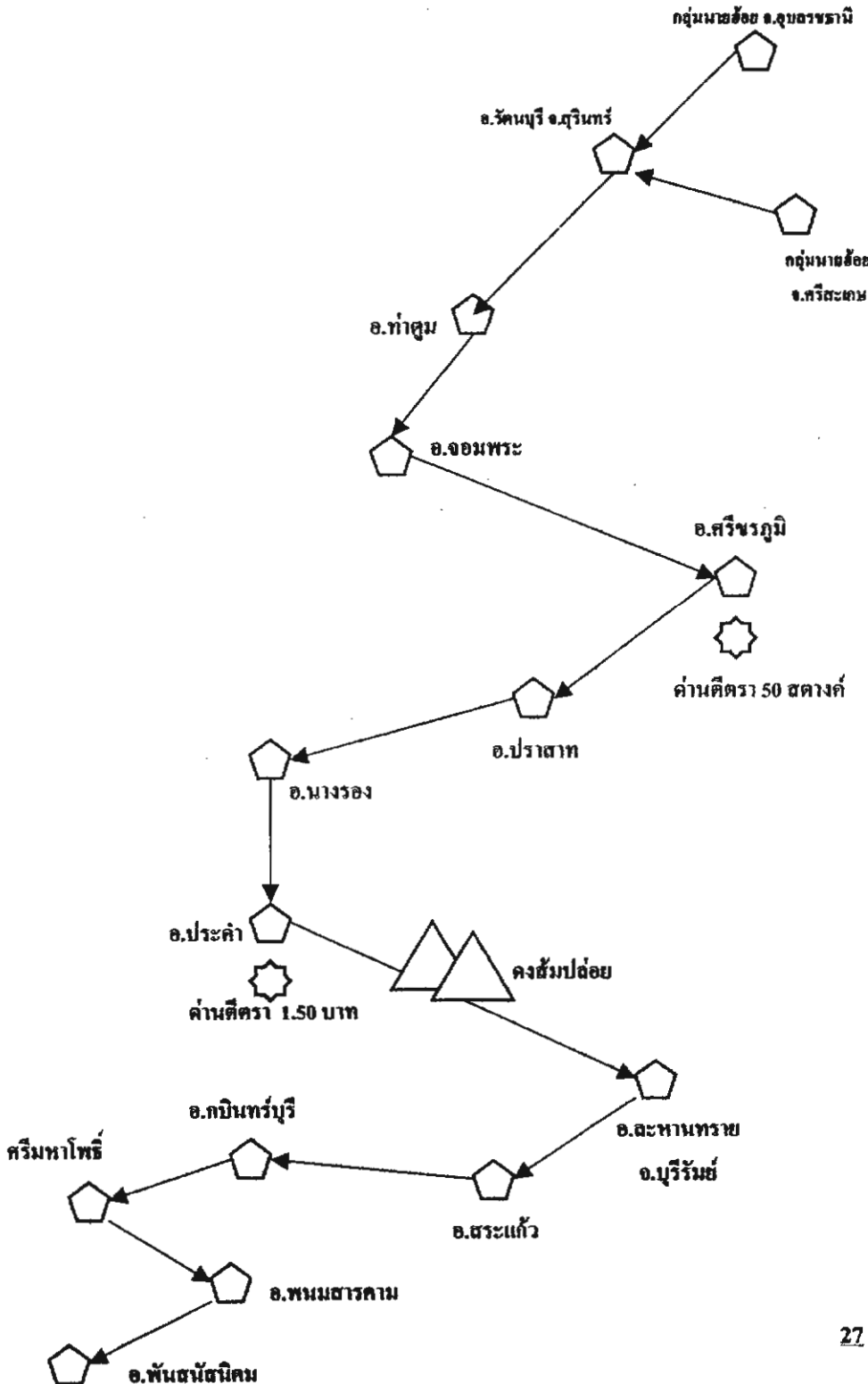
เส้นทางแรก จาก อ.เชียงใหม่ จ.อุบลราชธานีผ่านคงพญาไฟลงไปยังปากเพียว จ.สระบุรี

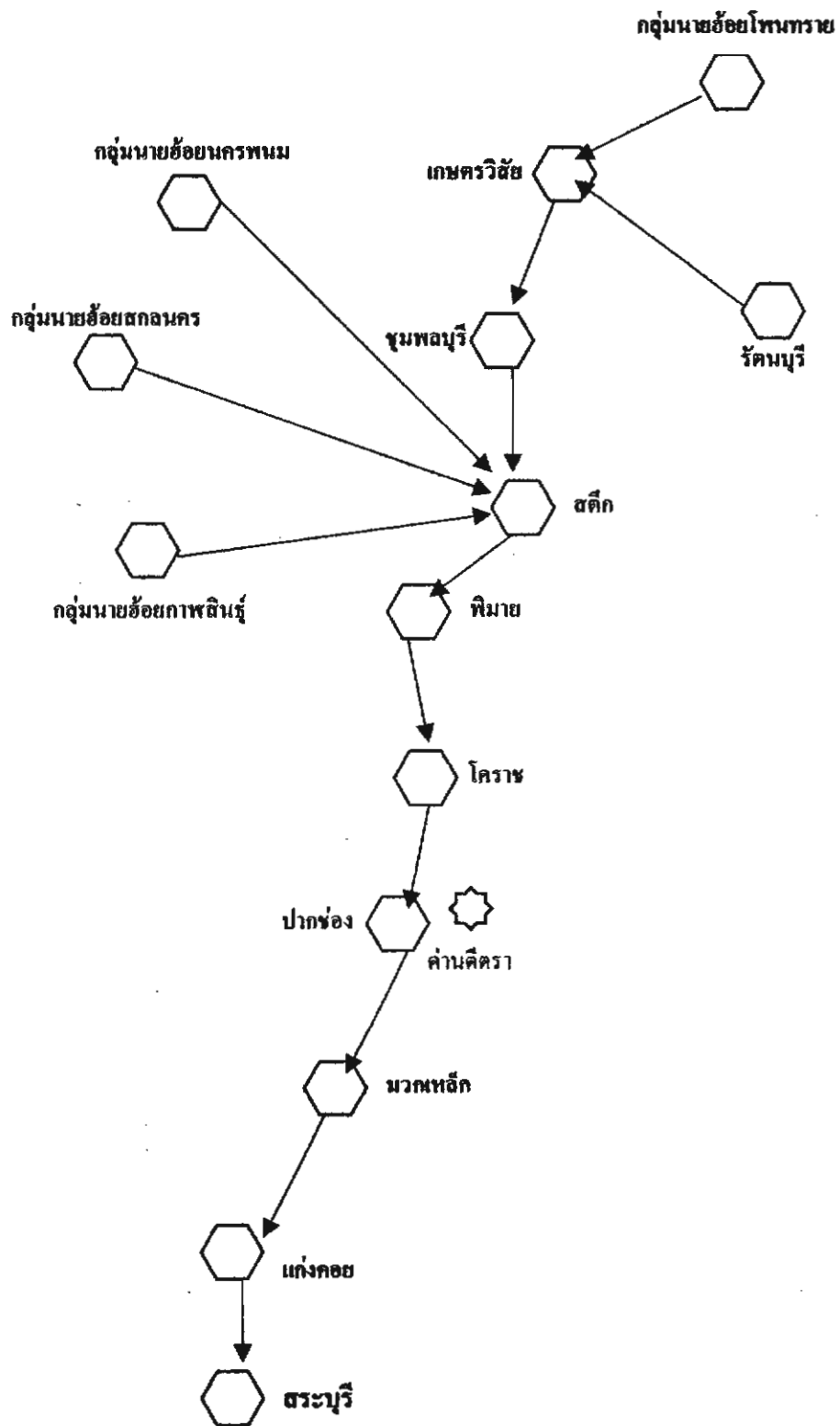
เส้นทางที่ 2 เดินทางผ่านคงพญากลางไป อ.สนามแจง จ.ลพบุรี

เส้นทางที่ 3 ลงมาทางช่องตะโก ซึ่งเป็นช่องระหว่าง จ.บุรีรัมย์กับ จ.นครราชสีมาไปกบินทร์บุรีลง
ไปขายที่พนัสนิคม พนมสารคามและนครนายก

ดั้มภาษณ์นายอ้อย เขตอำเภอรัตนบุรี จ.สุรินทร์)

2.6 เส้นทางรายได้ก้อน วัว-ควายไปขายแก่งคอย สระบุรี

3. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับปลั้วตัวทุ่งกุลาร้องไห้ และการดูแล-คัดเลือกพันธุ์

ทุ่งกุลาร้องไห้ ในอดีตเป็นทุ่งกว้างใหญ่ สภาพของพื้นที่เป็นทุ่ง ที่โนน และป่าบุ่งป่าทาม ตามแถบชายขอบลำน้ำ ทั้งยังมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ ด้วยสภาพพื้นที่ของทุ่งกุลาร้องไห้เหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์นั่นเอง จึงทำให้ครอบครัวแถบทุ่งกุลาร้องไห้เลี้ยงวัว-ควายเป็นร้อยละวัว-ควายที่เลี้ยงในอดีตเป็นพันธุ์พื้นบ้าน ตัวเล็ก ขนสั้น เลี้ยงง่าย ทนแดด ทนฝน การเลี้ยงก็ไม่ต้องลงทุนอะไร เพราะปล่อยเลี้ยงในทุ่ง ไม่ต้องคั่นเข้าคอก กินหญ้า กินฟาง ตามธรรมชาติ ไม่มีอาหารเสริม และไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มาก การผสมพันธุ์ก็ปล่อยไปตามธรรมชาติโดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของลักษณะพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ พอถึงฤดูทำนา ก็ไปคั่นเอามาทำนา

การเลี้ยงวัว-ควายในอดีตจะเป็นการเลี้ยงเพื่อใช้งาน คือ โกลนาเทียมเกวียน หรือเป็นมูลมัง (มรดก) ให้กับลูกๆ เมื่อยามมีครอบครัวจะมีการซื้อขายกันบ้างก็เพียงภายในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น เนื่องจากสภาพพื้นที่เหมาะกับการเลี้ยงสัตว์ดังกล่าวมาแล้ว จึงทำให้ปริมาณวัว-ควายมีจำนวนมากเกินกว่าความต้องการ และยังมีราคาถูกยังปรากฏว่าคนอีสานส่วนใหญ่จะไม่ฆ่าวัว-ควายเป็นอาหาร เพราะถือว่าวัว-ควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณต่อคน จากเหตุผลดังกล่าวจึงมีผู้เกิดความคิดเอาวัว-ควายไปขายภาคกลาง ในขณะที่ภาคกลางมีความต้องการใช้แรงงานวัว-ควาย เพราะมีการขยายพื้นที่ทำนาเป็นอย่างมาก เป็นเหตุให้ราคาวัว-ควายสูงขึ้นและเป็นรายได้อีกทางหนึ่งของครอบครัวคนแถบทุ่งกุลาร้องไห้

ต่อมาประมาณปี พ.ศ.2500 สภาพพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เริ่มเปลี่ยนไป มีการจับจอง(แต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์)ที่ดินทำกินมากขึ้น โดยมีการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำไร่ทำนา จึงทำให้การเลี้ยงวัว-ควายในช่วงนี้เปลี่ยนไปด้วย จากอดีตที่เคยปล่อยเลี้ยงในทุ่งและจะคั่นกลับมาเมื่อถึงฤดูทำนา แต่การเลี้ยงวัว-ควายในช่วงนี้ เมื่อปล่อยเลี้ยงในทุ่ง เจ้าของจะต้องตามไปเฝ้าเพื่อไม่ให้วัว-ควายไปทำลายผลผลิตทางการเกษตรของผู้อื่น และเมื่อถึงตอนเย็นก็ต้องไล่คั่นกลับมาเข้าคอกโดยมิได้ปล่อยไว้ในทุ่งเหมือนในอดีต

สำหรับวัว-ควายที่เลี้ยงเป็นพันธุ์พื้นบ้านหรือพันธุ์ไทยซึ่งใกล้เคียงกับในอดีต ในช่วงนี้ยังมีพ่อค้าที่เป็นนายร้อยนำวัว-ควายไปขายทางภาคกลาง และได้พบวัวภาคกลางตัวโตและใหญ่กว่าวัวทางภาคอีสานจึงมีการแลกเปลี่ยน โดยนำวัวไทยซึ่งแก่ 5 ตัว หรือ 7 ตัว แลกกับวัวทางภาคกลาง 1 ตัว หรือซื้อกลับมาภาคอีสานเพื่อที่จะนำมาเป็นพ่อพันธุ์ แต่ไม่รู้สายพันธุ์ของมัน คนอีสานจึงเรียกว่า “วัวมั่ว” หรือ “วัวฮาด”

เมื่อมีการซื้อหรือแลกเปลี่ยนวัวทางภาคกลาง (วัวแก้ว) กลับมาอีสานแล้วมีการปรับปรุงและพัฒนา โดยนำวัวมาผสมพันธุ์กับวัวพื้นบ้าน จึงเกิดวัวพันธุ์ใหม่ขึ้น เรียกว่า พันธุ์ลูกครึ่ง หรือยังเรียกชื่อเดิมว่า “ วัวแก้ว ” แต่เป็นปัญหาอุปสรรคกับเกษตรกรเนื่องจากเลี้ยงยากโคช้า ไม่ทนทานต่อโรค การใช้งานก็ไม่ดี พยศ เกษร จึงเป็นพันธุ์ที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ทุ่งกุลารุ สาเหตุเพราะไม่รู้จักสายพันธุ์ที่ดีพอ

3.1 ลักษณะของวัวพันธุ์ลูกครึ่งหรือวัวแก้ว

เกิดการผสมพันธุ์จากวัวพันธุ์พื้นบ้านกับวัวแก้ว ที่นำมาจากภาคกลาง

- ตัวสีขาว
- ขาหลังสูงกว่าขาหน้า
- จากคอถึงหัวจะมีสีดำ
- หนึ่งบางขาเรียว

การซื้อขายวัว-ควาย ในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากรัฐบาลเร่งพัฒนาภาคอีสานมีการตัดถนนมากขึ้น ทำให้รูปแบบการค้าวัว-ควายแบบเก่า ซึ่งเดินด้วยเท้าเปลี่ยนเป็นการใช้รถบรรทุกซึ่งสะดวกและรวดเร็วกว่าเดิม

ปี พ.ศ. 2518 พื้นที่ทุ่งกุลารุซึ่งในอดีตเคยเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงสัตว์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก หรือที่เรียกว่า “ ทุ่งแตก ” คือ มีการจับจองโดยออกเอกสารสิทธิ์(ส.ก.1) และชาวบ้านได้บุกเบิกแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่ทำนา จึงทำให้พื้นที่การเลี้ยงสัตว์ลดน้อยลง การเลี้ยงวัว-ควายจากเดิมที่เคยเลี้ยงเป็นฝูงและปล่อยทุ่งต้องเปลี่ยนไปเป็นการเลี้ยงตามหัวไร่ปลายและข้างคอก เก็บสะสมฟางไว้เป็นอาหาร เมื่อถึงฤดูทำนาวัว-ควายที่เลี้ยงในช่วงนี้เลี้ยงวัว-ควายพันธุ์พื้นบ้านและวัวแก้วหรือพันธุ์ลูกครึ่ง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 ปัจจัยในการผลิตเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีต เคยใช้แรงงานจากวัว-ควายในการไถนา เทียมเกี่ยวนา ได้ถูกเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ เช่น ควายเหล็ก(รถไถนาเดินตาม) จึงทำให้ความสำคัญในการใช้แรงงานของวัว-ควายลดน้อยลงไป และพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ถูกบุกเบิกแผ้วถางเป็นที่ไร่นา ประกอบกับชาวบ้านในภาคกลางหันไปใช้รถไถ จึงทำให้วิถีชีวิตของคนทุ่งกุลารุเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยการขายวัว-ควายของตนเองเพื่อซื้อรถไถ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้จำนวนวัว-ควายลดน้อยลง และตลาดวัว-ควายก็เปลี่ยนไปจากขายเพื่อใช้แรงงานเป็นขายเพื่อเข้าโรงฆ่าสัตว์

ในช่วงนี้รัฐบาลได้ส่งเสริมการเลี้ยงปลาคาร์พมากขึ้น โดยมีการส่งวัวพันธุ์ต่างประเทศเข้ามา เช่น พันธุ์อเมริกันบราห์มัน(จากประเทศสหรัฐอเมริกา) พันธุ์บราห์มันออสเตรเลีย (จากประเทศออสเตรเลีย) พันธุ์อินดูบราซิล (จากประเทศบราซิล)

3.2 ลักษณะวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มัน

- ตัวโต หนักหนา พุขาว โครงสร้างใหญ่
- ขนสั้น หนึ่เรียบเป็นมัน
- เขาตกชัน (โค้งออกทางด้านหลัง แล้วสลับงอมาด้านหน้า)
- โคนหางใหญ่
- มีหนังลึ่กที่คล้องตลอดลำตัว (ลักษณะของหนังที่ห้อยยานจากคอจนสุดตลอดได้ท้อง)
- พวงนมใหญ่ (เลี้ยงลูกดี)
- อวัยวะเพศใหญ่ (เพศเมีย ถ้าคลอดลูกจะออกง่าย ลูกก็สมบูรณ์)

3.3 ลักษณะวัวพันธุ์บราห์มันออสเตรเลีย

- ตัวโต (เตี้ย) โครงใหญ่
 - พุสั้น
 - คอตรง
 - เขาใหญ่ชัน (ไม่สวยงาม)
 - มีหนังลึ่กที่คล้องตลอดลำตัว (แต่ไม่สวยงามเหมือนอเมริกันบราห์มัน)
 - น้ำหนักมาก เนื้อเยอะ
- วัวทั้งสองสายพันธุ์นี้ เลี้ยงไว้ใช้งานได้ดีและเลี้ยงไว้ขายเอาน้่อกก็ได้ราคาดี

3.4 ลักษณะวัวพันธุ์อินดูบราซิล

- ตัวโต โครงสร้างใหญ่ หน้าโทนก
- ขาว พุขาว (พูขาวปลายหูตัวคงขึ้น)
- ขนเป็นมันเรียบ ดูสวยงามมาก
- เขาสวยงาม
- มีสีขาว สีขาวดำ ที่นิยมและราคาแพงคือ สีเทา

วัวพันธุ์อินดูบราซิล การเลี้ยงจะเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ต้องอุดมสมบูรณ์ด้วย หญ้า น้ำ ฟาง หรือต้องมีแปลงหญ้า มีอาหารเสริม เช่น รำ หรือหัวอาหาร จึงจะเลี้ยงได้ดี วัวพันธุ์นี้จะไม่เลี้ยงไว้ใช้งาน เพราะตัวโต สูงใหญ่และมีราคาแพง นิยมเลี้ยงไว้เพื่อป้องกันฐานะความร่ำรวยหรือระดับบารมี หรือเลี้ยงไว้ขายเนื้อเพราะน้ำหนักมาก

การที่รัฐบาลได้ส่งเสริมการเลี้ยงปศุสัตว์ และสั่งพันธุ์จากต่างประเทศเข้ามา ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วก็เพื่อนำเข้ามาปรับปรุงวัวพันธุ์พื้นเมืองในประเทศ เพื่อให้ได้พันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ทางภาคอีสานและมีการผสมพันธุ์เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ดังนี้

3.5 โครงการนำพันธุ์จากต่างประเทศผสมพันธุ์กับพันธุ์พื้นบ้าน

พันธุ์อเมริกันบราห์มัน ผสมกับ พันธุ์ไทยใหญ่ = พันธุ์ลูกผสมอเมริกันบราห์มัน
 พันธุ์บราห์มันห์ออสเตรเลีย ผสมกับ พันธุ์ไทยใหญ่ = พันธุ์ลูกผสมบราห์มันห์ออสเตรเลีย
 พันธุ์อินดูบราซิล ผสมกับ พันธุ์ไทยใหญ่ = พันธุ์ลูกผสมอินดูบราซิล

หรือ

พันธุ์อเมริกันบราห์มัน ผสมกับ วัวแม่ัว = พันธุ์ลูกผสมอเมริกันบราห์มัน
 พันธุ์บราห์มันห์ออสเตรเลีย ผสมกับ วัวแม่ัว = พันธุ์ลูกผสมบราห์มันห์ออสเตรเลีย
 พันธุ์อินดูบราซิล ผสมกับ วัวแม่ัว = พันธุ์ลูกผสมอินดูบราซิล

หรือจะนำวัวพันธุ์ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศผสมพันธุ์กัน ก็จะได้วัวที่มีลักษณะงดงาม และราคาดี เช่น

พันธุ์อเมริกันบราห์มัน ผสมกับ พันธุ์บราห์มันห์ออสเตรเลีย = พันธุ์บราห์มันห์ลูกผสม
 พันธุ์อเมริกันบราห์มันห์ ผสมกับ พันธุ์อินดูบราซิล = พันธุ์อินดูบราซิลลูกผสม

จึงทำให้เกิดวัวพันธุ์ลูกผสม ซึ่งเป็นพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสภาพภูมิอากาศของทางภาคอีสาน เพราะเป็นพันธุ์ที่เลี้ยงง่าย โตเร็ว ใช้งานคล่อง ขายเนื้อก็ได้ราคาดี เป็นที่นิยมของตลาดนัดโค-กระบือ และในปัจจุบันนี้อาชีพการค้าขายวัว-ควาย นับว่าเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวอย่างมั่นคง และยังเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันในการกู้ยืมเงินเพื่อนำมาประกอบอาชีพการเกษตร หรือนำมาช่วยบรรเทาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นกับครอบครัวได้เป็นอย่างดี

3.6 การดูแลและการเลี้ยงวัว-ควาย ในช่วงระยะเวลา 12 เดือน (1 ปี)

อาชีพหลักของคนอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ การทำนาปลูกข้าว และมีอาชีพเสริมที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอย่างมั่นคง คือ การเลี้ยงสัตว์ วัว-ควายเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีการเลี้ยงควบคู่กันมากับการทำนาปลูกข้าวตั้งแต่อดีต ซึ่งแต่ละครอบครัวจะมีวัว-ควายเป็นของตัวเอง แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันการทำนาปลูกข้าว นับว่าเป็นปัญหาให้กับชาวอีสานเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้นทุนการผลิตทุกวันนี้นับว่าสูงมาก เริ่มตั้งแต่การไถ ค่าจ้างแรงงานในการดำนา เกี่ยวข้าว ค่าปุ๋ย จึงทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุนในแต่ละปี และในบางปีฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้ง บางครั้งเจอกับปัญหาใหญ่ คือ น้ำท่วม ปัจจุบันนี้ชาวอีสานจึงปรับแนวทางหรือทิศทางของชีวิตตัวเอง และพึ่งพาตัวเองมากขึ้น โดยหันกลับมาเลี้ยงวัว-ควาย และนับวันจะเลี้ยงวัว-ควายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ถึงแม้พื้นที่ในการเลี้ยงจะน้อยลงซึ่งไม่เหมือนกับในอดีต แต่ก็สามารถใช้พื้นที่ของตัวเองที่มีอยู่ เช่น ตามหัวไร่ปลายนา หรือสร้างคอกได้ดูบ้าน ควบคู่กันไปกับการทำนาปลูกข้าว ซึ่งมีระยะเวลาที่เหมาะสมกัน และสามารถทำให้เกิดประโยชน์ได้ทั้ง 2 อย่าง

การเลี้ยงวัว-ควายในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์-มีนาคม-เมษายน

ในช่วงตั้งแต่เดือนมกราคม-เมษายน ในช่วงนี้พื้นที่ในการทำนาจะเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว เกษตรกรที่เลี้ยงวัว-ควายก็จะปล่อยวัว-ควายลงตามทุ่งนาในตอนเช้า และไม่ต้องตามไปเลี้ยง เพราะผลผลิตเก็บเกี่ยวหมดแล้ว และจะไปด่อนเข้าคอกในตอนเย็น การเลี้ยงในช่วงนี้ส่วนมากจะประสบกับปัญหาวัว-ควายเป็นโรคฮีร้อน เพราะโรคนี้จะพบมากในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากสัตว์มีสภาพขาดอาหารมาก ทำให้ผิวหนังแห้ง ไม่ค่อยสมบูรณ์ และมีโรบทกวน ทำให้เป็นโรคเรื้อนมาก หลังจากด่อนวัว-ควายเข้าคอกแล้ว ควรมีการเสริมอาหาร จำพวก หญ้า ฟาง แกลบแรม และ รำ ควรมีน้ำให้กินตลอดทั้งวัน

ช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน-กรกฎาคม-สิงหาคม-กันยายน

ในช่วงระยะจากเดือนพฤษภาคม-กันยายน เป็นช่วงที่เกษตรกรเริ่มเตรียมพื้นที่ในการทำนาปลูกข้าว เริ่มจากการไถนา และเตรียมการหว่าน หรือดำนา การเลี้ยงวัว-ควายในช่วงนี้ยังมีการเลี้ยงแบบปล่อยหากินในทุ่งในตอนเช้า และด่อนเข้าคอกในตอนเย็น แต่ต้องตามไปดูแลเพราะเริ่มมีพิษผลทางการเกษตร อาหารของวัว-ควายในช่วงนี้จะเป็นหญ้าชีใด คือ หญ้าที่เกิดขึ้นจากการปรับพื้นที่ทำ

การเกษตรในรอบแรก หญ้าจะงามดี และมีคุณค่าทางอาหารสำหรับวัว-ควายมาก และในตอนเย็น หลังจากเข้าคอกแล้วจะเสริมอาหารเหมือนในช่วงแรก

ช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม

การเลี้ยงวัว-ควาย ในช่วงนี้จะขังคอกเพราะผลผลิตทางการเกษตรเจริญเติบโตเต็มที่ จะไม่ปล่อยเลี้ยงในทุ่งเหมือนช่วงที่ผ่านมา เกษตพอัวตามคันทนาให้วัว-ควายกิน ให้ฟางที่เก็บไว้จากฤดูทำนาที่ผ่านมา และเสริมอาหารให้มาก การเลี้ยงในช่วงนี้จะลงทุนสูง เพราะซื้ออาหารเสริม(รำข้าว) และจะปล่อยออกจากคอกบ้างเป็นบางวัน การเลี้ยงวัว-ควายในช่วงนี้จะต้องป้องกันเรื่องโรคปากเปื่อย-เท้าเปื่อย เพราะเป็นฤดูฝน ขังคอกนานๆ พื้นที่เลี้ยงวัว-ควายชื้นแฉะ ทำให้เป็นโรคเท้าเปื่อยได้ง่าย และเรื่องที่ต้องระวังการทำนาในช่วงนี้เกษตรกรจะใช้ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช(ยามาหญ้า) และยาเบื่อหนู ควรระมัดระวังไม่ให้วัว-ควายไปกินหญ้าในช่วงนี้ ซึ่งจะเป็นอันตรายกับวัว-ควายได้

ปัจจุบันลูกวัวและลูกควายจำนวนมากจะต้องตายเนื่องจากโรคพยาธิ ได้มีการตรวจพบว่าในลูกวัวและลูกควาย ที่มีอายุต่ำกว่า 6 เดือน จะตายเนื่องจากโรคพยาธิ ร้อยละ 30.35 ของลูกวัวและลูกควายที่เกิดใหม่ ส่วนตัวที่รอดตายมักจะมีการเจริญเติบโตช้ากว่าปกติ ทำให้มีขนาดตัวเล็ก อ่อนแอ สุขภาพไม่ดี สิ่งเหล่านี้บ่งเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจอันยิ่งใหญ่ สาเหตุการตายของลูกวัว-ลูกควาย ส่วนใหญ่เป็นโรคพยาธิตัวกลม และพยาธิเส้นด้าย พยาธิทั้งสองชนิดนี้สามารถติดต่อจากแม่ไปถึงลูกได้ โดยผ่านทางน้ำนมหรืออาจจะติดต่อโดยการได้รับพยาธิจากดินในภายหลังก็ได้ ลูกสัตว์จะเริ่มแสดงอาการป่วยเนื่องจากการทำลายของพยาธิ เมื่อลูกสัตว์อายุได้ 2-3 อาทิตย์ แต่ถ้าลูกสัตว์เหล่านี้สามารถมีชีวิตอยู่รอดต่อไปได้ก็เริ่มสร้างภูมิคุ้มกันต้านต่อพยาธิทั้งสองชนิดนี้ได้ และภูมิคุ้มกันที่สร้างขึ้นจะช่วยป้องกันลูกสัตว์ให้ปลอดภัยจากโรคได้เมื่ออายุ 5-6 เดือน แต่ขณะที่ลูกสัตว์กำลังป่วยเป็นโรคพยาธินั้นสุขภาพจะทรุดโทรม อ่อนแอ และการเจริญเติบโตช้ากว่าปกติ

พยาธิไส้เดือนตัวกลม เป็นพยาธิที่มีขนาดตัวใหญ่และเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควาย ส่วนพยาธิเส้นด้ายนั้นเป็นพยาธิที่มีขนาดเล็กมาก มองด้วยตาเปล่าแทบไม่เห็นตัว จึงมักจะไม่เป็นที่รู้จักกันมากนัก ส่วนวัวและควายที่มีอายุมักเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ การที่วัวและควายติดโรคพยาธิหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับแหล่งน้ำในบริเวณที่วัว-ควายออกไปกินน้ำนั้น มีหอยคันชนิดที่ชาวบ้านเรียกกันว่า หอยปิง อยู่หรือไม่ หอยชนิดนี้เป็นตัวกลางของพยาธิใบไม้ตับ ตัวอ่อนของพยาธิจะต้องเข้าไปเจริญเติบโตอยู่ในหอยชนิดนี้เสียก่อน จึงจะเข้าไปเป็นตัวแก่อยู่ในวัว-ควายต่อไป หอยชนิดนี้ชอบอาศัยอยู่ในที่ที่มีน้ำค่อนข้างเย็น และมีพื้นดินเป็นดินโคลน ความปกติเราจะไม่พบหอยชนิดนี้จากบ่อที่ขุดใหม่ เป็นเวลาหลายปีจนกว่าจะเริ่มมีโคลนมาทับถมกันที่ก้นบ่อ นอกจากนี้จะไม่พบหอยในบ่อที่มีพื้นที่เป็นดินเหนียว และไม่มีพืชน้ำขึ้นอยู่เลย ในช่วงฤดูแล้งซึ่งมีอากาศร้อนมาก น้ำในบ่อจะคุ่นและร้อน หอยคันจะฝังตัวเข้าไปอยู่ในดินชั้นลึกๆ ที่ยังเปียกอยู่ จึงไม่พบหอยเหล่านี้

วัว-ควาย จะติดโรคพยาธิชนิดนี้เมื่อเข้าไปหากินและถ่ายอุจจาระอยู่ในบริเวณที่มีหอยอาศัยอยู่ โดยตัวมันก็จะติดพยาธิจากวัว-ควาย ถ้าหากมันได้รับพยาธิจำนวนเพียงเล็กน้อยก็จะเป็นอันตรายแต่อย่างใด แต่ถ้าในบริเวณนั้นมีหอยคั่นอยู่เป็นจำนวนมาก และได้รับพยาธิตัวอ่อนในระยะติดต่อกันเข้าไปเป็นจำนวนมากในเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ก็จะทำให้วัว-ควายเกิดอาการป่วยอย่างรุนแรงและอาจถึงตายได้

ตามปกติช่วงฤดูที่มีอาหารการกินของวัว-ควายสมบูรณ์ ตัวก็จะมีสุขภาพแข็งแรง การติดโรคพยาธิใบไม้ตับจะไม่เป็นอันตรายต่อตัวแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามในช่วงฤดูแล้งซึ่งตัวจะอยู่ในสภาพทรุดโทรม เนื่องจากไม่มีอาหารกิน การติดโรคพยาธิใบไม้ตับจะมีผลต่อตัวเป็นอย่างมาก วัว-ควายจะมีลักษณะพอม คล้ายเป็นขี้เรื้อน ซึม ไม่สนใจต่อสภาพภายนอก ตัวจะติดโรคพยาธิใบไม้ตับ จะมีความทนทานต่อการขาดอาหารและโรคต่างๆ ได้น้อยกว่าตัวที่ปลอดจากโรคพยาธิ และในปีที่มีช่วงฤดูแล้งยาวนานตัวพวกนี้มักจะไม่สามารถมีชีวิตรอดอยู่ต่อไปได้ ในช่วงฤดูฝนที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ วัว-ควายที่ปลอดจากโรคพยาธิใบไม้ตับจะฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว แต่วัว-ควายที่ติดโรคพยาธิจะฟื้นตัวได้ช้ามาก หรืออาจจะไม่ฟื้นตัวเลย ทำให้ไม่สามารถทำงานได้ ในช่วงที่เกษตรกรต้องทำนา ซึ่งจะต้องรีบทำทันทีหลังจากฝนตก

ปัญหาอุปสรรคของการเลี้ยงวัว-ควาย ในรอบ 12 เดือน

1. ขาดอาหาร เนื่องจากการวางแผนไม่ถูกต้อง
2. พื้นที่ทำเลอาหารสัตว์ไม่เพียงพอ พื้นที่สาธารณะมีน้อย
3. ปัญหาในการเกิดโรคของแต่ละช่วงเวลาการเลี้ยง
4. พื้นที่ในการเลี้ยงไม่ได้สัดส่วน หรือเหมาะสมกับจำนวนสัตว์ที่เลี้ยง

3.7 การคัดเลือกพันธุ์จากการดูลักษณะของวัว-ควาย

➤ องค์ความรู้นายอ้อยวัว-ควาย

ในอดีตการเลี้ยงวัว-ควาย ของชาวอีสาน จะเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นบ้าน และปล่อยให้มีการผสมพันธุ์กันตามธรรมชาติ ถึงเวลาจะนำมาใช้งาน ไถนา เทียมเกวียน ก็จะใช้องค์ความรู้หรือประสบการณ์จากการเลี้ยงวัว-ควายที่ได้มีการถ่ายทอดมาแต่บรรพบุรุษ โดยวิธีการดูลักษณะที่ดีหรือไม่ดีของวัว-ควายที่นำมาใช้งาน และการดูลักษณะของวัว-ควาย ยังสามารถคัดเลือกวัว-ควาย ที่จะไม่ทำให้เกิดโรคขึ้นกับวัว-ควายได้

3.8 ลักษณะที่ดีของวัว-ควาย

หนังหนา ต่ำใหญ่	- วัว-ควาย ที่มีหนังหนา ผิวเป็นมันและขนเรียบเกลี้ยง มีโครงสร้างใหญ่ เลี้ยงแล้วอ้วน
เขากาง โคนหางใหญ่	- เป็นลักษณะของวัว-ควายที่เลี้ยงง่าย
ปากใหญ่ ฟันดี	- กินหญ้ากินฟางดี
เล็บมนเสมอกัน	- เหมาะสำหรับการใช้งานและเดินทางไกล และทนทานต่อการเป็นโรคเท้าเปื่อย
ขาหลังตรง	- เป็นลักษณะของวัว-ควายที่แข็งแรง
ตะกุดสูง	- ส่วนปลายสุดของกระดูกสันหลัง ทำให้มีรูปร่างเสมอกันทั้งด้านหน้า ด้านหลัง
หน้าโหนก เขาคดซ้อน	- ด้านหน้าจะโหนกออก และลักษณะของเขาคดจะโค้งออกด้านหลัง และ สะบัดมาด้านหน้าซึ่งเป็นลักษณะของวัว-ควายนิสัยดี ไม่เกร
พวงนมใหญ่	- เวลา擠乳 จะเลี้ยงลูกได้ดีมีน้ำนมให้ลูกกินมาก
อวัยวะเพศใหญ่(ตัวเมีย)	- ถ้าท้อง ลูกในท้องจะสมบูรณ์ ตัวใหญ่ เวลาคลอดอวัยวะเพศจะไม่ฉีกขาด มดลูกไม่ทะลัก หรือหลุดออกมาด้านนอก ทำให้มดลูกเข้าอยู่เร็ว
ลูกอ้วนเท่าใหญ่เสมอกัน	- เป็นลักษณะพันธุ์ที่ดีของตัวผู้จะมีน้ำเชื้อมาก เหมาะสมที่จะเป็นพ่อพันธุ์
หางยาวถึงพื้น	- เป็นลักษณะที่สวของามของวัว-ควาย และยังมีประโยชน์สำหรับไล่แมลง หรือขู่ง ที่มารบกวนในเวลากินอาหารหรือขามนอน

3.9 ลักษณะที่ไม่ดีของวัว-ควาย

ตีนขวาง หางคอก	- หมายถึง เล็บขาว หางขาว เป็นลักษณะที่ไม่ดี ไม่เหมาะที่จะเลี้ยง เป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ตลาดไม่นิยม ซึ่งนายฮ้อยถือว่าเป็นกาลกิณี ไม่นิยมซื้อขาย หรือนำมาเลี้ยง เพราะจะทำให้ไม่มีสิริมงคลชีวิต และครอบครัว
ลูกอ้วนเตี้ยเล็ก/ บ้องลิงค์ยาน	- หมายถึง ลักษณะที่ไม่เหมาะสมที่จะเป็นพ่อพันธุ์ การผสมพันธุ์จะไม่แน่นอนเพราะน้ำเชื้อจะน้อย
ขาหลังไม่ตรง/ เล็บเท้าไม่เสมอ	- หมายถึง วัว-ควาย ไม่แข็งแรงใช้งานและเดินทางไกลไม่ดี เป็นโรค เท้าเปื่อยได้ง่าย
ปากฉีก ฟันห่าง	- กินหญ้ากินฟางไม่ดี
เขาคู้(คันชิง)หรือเขาคู้ชักลุ่ม	- หมายถึงวัว-ควาย ที่มีเขาโค้งงอไปด้านหลัง ไม่ดี ตลาดไม่นิยม ใช้งานก็พอส และถ้าไม่มีการดูแล เขาจะไปทำลายตัวเองทำให้เป็นแผล และดูแลรักษายาก
กระดูกข้างหลอด	- หมายถึง กระดูกซี่โครงซี่สุดท้ายสั้นไม่เสมอกัน ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ไม่สมบูรณ์ เลี้ยงแล้วไม่อ้วน
วัว 3 นม 5 นม	- เป็นลักษณะที่เลี้ยงแล้วไม่ดี เป็นกาลกิณี นายฮ้อยไม่นิยมเลี้ยง แต่ไม่เป็นปัญหาในการซื้อขาย

3.10 การดูลักษณะที่ดีและไม่ดีของวัว-ควาย จากขวัญ

➤ **ลักษณะขวัญที่ดีของวัวมี 7 แห่ง**

- ขวัญที่อยู่ด้านท้าย(อยู่ใต้สะโพก) 2 แห่ง
- ขวัญเล้าแตก(อยู่ที่ด้านข้างของลำตัวทั้ง 2 ข้าง) 2 แห่ง
- ขวัญใต้คาง 2 แห่ง
- ขวัญอยู่ด้านหน้า(อยู่ระหว่างตา) 1 แห่ง

➤ **ลักษณะขวัญที่ดีของควายมี 4 แห่ง**

- อยู่ท้องทั้ง 2 ข้าง เรียกว่า ขวัญเล้าแตก กินหญ้าได้เยอะ
- ขวัญอยู่ที่คอ 1 แห่ง
- ขวัญอยู่ที่หน้า 1 แห่ง

➤ **ลักษณะขวัญที่ไม่ดีของวัว-ควาย**

- ขวัญอยู่ที่น่อง หรือขวัญจับน่อง วัว-ควาย จะชอบหนี เดินไม่หยุด
- ขวัญฟ้าแลบ อยู่ที่ใต้ท้อง ชอบหนี จะ โคนขโมย
- ขวัญใต้ท้อง อยู่ใกล้ขาหน้า วัว-ควาย จะถูกขโมย
- ขวัญฟ้าผ่า อยู่ระหว่างเขา วัว-ควาย จัญไร เกร ไม่เป็นไฉ ไม่เข้าแถวกิน จะพอส บังคับยากที่สุด
- ขวัญจับปาก ขวัญแก้วประตูลี(ฟันห่าง) จะทำให้เจ้าของมีสติความ เจ้าของพูดมักผิดหูคนอื่น พูดถูกก็เป็นผิด เป็นกาลกิณีลักษณะที่ไม่ดี

3.11 การคัดเลือกวัว ลักษณะแม่พันธุ์

- **ลักษณะหน้า**
- หน้าโหนก เขากาง
 - ตาโต ขนดาคำ
 - หูกางยาว 30 Cm.
 - จมูกดำ

- **ลักษณะลำตัว**
- ลำตัวกว้าง
 - ท้องใหญ่

- หางดำ โคนหางใหญ่
- โครงร่างใหญ่
- หนังดำ เล็บดำ
- พวงนมใหญ่
- อวัยวะเพศใหญ่ ดำ (มี 3 ชั้น)
- หนังหนา สีขาว/แดง หรือไม่ดำ ไม่ขาว

3.12 การคัดเลือกตัว ลักษณะพ่อพันธุ์

- ลักษณะหน้า
 - หน้ากว้าง
 - ปากใหญ่
 - ขนดาคำ
 - ตาโต หนังดาคำ
 - โคนเขาใหญ่ ฐานกลาง
- ลักษณะลำตัว
 - ลำตัวใหญ่
 - หนอกใหญ่ ตั้งตรง
 - ซี่โครงโค้ง
 - หนังค้ำหนา ขนสั้น
 - โคนหางใหญ่ หางดำ ยาวถึงเท้า
 - หนังลึงค์ท้องขาว ฤดูลำตัวได้ท้อง
 - ลูกอ๊อดจะใหญ่ เสมอกัน
 - บ้องลึงค์ 25 Cm.
 - เล็บดำ โคนเล็บใหญ่

3.13 การคัดเลือกตัว-ควายไ่ว้ใช้งานแบบนายอ้อย

- ลักษณะควายที่ใช้ไถนา (ดอนหรือทำหมันแล้ว)
 - ลำตัวหนา และกว้าง
 - คอหนา หน้าเชิด
 - ขาหลังใหญ่ (ยืนเที่ยงคิ)

- เขากางสี่คำ
- โคนหางใหญ่ หางสั้น
- เล็บมนใหญ่ แข็งแรงดี

➤ลักษณะควายไต่เกวียน - หน้าเข็ด เขากาง

- คอใหญ่ สี่คำ
- โคนหางใหญ่ และยาว
- เล็บมนใหญ่
- ยืนตรงทั้งคู่ คล้ายกับเป็นคู่
- เดินปานกลาง

➤ลักษณะของวัวไต่เกวียน (ตอนหรือทำหมันแล้ว)

- หน้าขนาดกลาง ไม่แ่่น ไม่โหนก
- เขาใหญ่ ปากใหญ่
- หูกาง คอใหญ่
- หนอกเที่ยงตรงดี ขวัญดี
- โคนหางใหญ่ หางยาว
- ขาตรงดี
- โคนเล็บใหญ่ มน เหมือนกันทั้งคู่

3.14 การคัดเลือก วัวควาย เพื่อเลี้ยงเอาน้ำ

วัว อายุ 3 ปีขึ้นไป โครงร่างใหญ่ หนักหนา ผิวดี และเป็นวัวยังไม่ตอน น้ำหนักจะดี ไขมันไม่มาก เนื้อดี คอหนา ลำตัวลึก กว้าง ขาว ท้ายใหญ่ อ้วน มีหลังกว้างแบน

องค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของนายส้อย ถ้ามีการถ่ายทอดและนำมาประยุกต์ใช้ให้กับเกษตรกรในปัจจุบัน เพื่อนำไปใช้ในการคัดเลือกวัว-ควาย

จากการดูลักษณะจะทำให้เกษตรกรมีความรู้ ไม่เสียเปรียบพ่อค้าและสามารถพึ่งพาตนเองได้ วัว-ควายที่เลี้ยงจะมีคุณภาพ เมื่อถึงเวลาขายก็ได้ราคาดี ชีวิตครอบครัวก็มีความสุข

ภาคอีสานเป็นดินแดนที่มีความเหมาะสมแก่การทำปศุสัตว์เป็นอย่างยิ่งเนื่องจากมีพื้นที่กว้างขวางในหน้าแล้งสำหรับปล่อยสัตว์หากินส่วนในหน้าฝนก็จะมีโคกเป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์นอกจากนั้น การเก็บหญ้า ฟาง การปลูกพืชอาหารสัตว์ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้ซึ่งทำให้การเลี้ยงสัตว์มีความสะดวกมากขึ้นจึงส่งผลให้ภาคอีสานในปัจจุบันมีการเลี้ยง วัว-ควายเพิ่มมากขึ้น

1. ลักษณะการเลี้ยงสัตว์ของชาวอีสาน จะมีรูปแบบการเลี้ยงที่แตกต่างกันออกไปแบ่งตามช่วงฤดูกาล เช่น

- การเลี้ยงแบบปล่อยอิสระในฤดูแล้ง
- การเลี้ยงแบบขังคอกในฤดูการผลิต
- การเลี้ยงแบบกึ่งขังกึ่งปล่อยในช่วงที่อาหารวัว-ควายขาดแคลน

ปัจจุบันเกษตรกรชาวอีสานได้หันมาเลี้ยงวัว-ควายมากขึ้นและสำหรับในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ จากข้อมูลของ ศูนย์ปฏิบัติการปศุสัตว์อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าการเลี้ยงวัว-ควายของชาวบ้านในเขตนี้มีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรมีแนวคิดว่ามีแค่การทำกรเกษตรเท่านั้นที่แทบไม่มีโอกาสขาดทุนเลย และน่าจะเป็นจริงตามนั้น อาจมีข้อยกเว้นอยู่บ้างบางรายที่หันไปเลี้ยงวัวลูกผสมที่ถูกปั่นราคาให้สูง-ต่ำ อยู่เป็นช่วงๆ แต่หากเป็นวัวพื้นบ้าน ไทยขาว บราห์มัน โอกาสขาดทุนไม่มีแน่นอน เนื่องจากวัวเหล่านี้เลี้ยงง่าย ขยายง่าย และคนนิยมบริโภคเนื้อ

2. พืชอาหารสัตว์ในภาคอีสาน เกษตรกรอีสานมีลักษณะการเลี้ยงดูและการให้พืชอาหารแตกต่างออกไปตามสภาพพื้นที่ แต่อาหารของวัว-ควายก็ยังคงเป็นหญ้าและฟางเช่นเดียวกันที่แตกต่างกันออกไปบ้างก็เป็นไปตามสภาพพื้นที่และฤดูกาล เช่น การเลี้ยงในป่าทาม และการเลี้ยงในที่ราบสูงภูเขา เป็นต้น ซึ่งเมื่อต่างสภาพพื้นที่ วิธีการเลี้ยงก็จะแตกต่างกันออกไปด้วยเช่นกัน

3. ตลาด วัฒนธรรมคนอีสานส่วนใหญ่ไม่นิยมบริโภคเนื้อควาย แต่มักบริโภคเนื้อวัวมากกว่า และในปัจจุบันมีการซื้อขายกันในตลาดนัดเท่านั้น เช่น ตลาดนัดโค-กระบือปากทางเข้าบ้านส้มโอง อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด ตลาดนัดบ้านหนองปลาก่า อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ตลาดนัดจังหวัดร้อยเอ็ด ตลาดนัดบ้านส้มป่อย อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ และตลาดนัด อ.บางตลาด จ.กาฬสินธุ์ เป็นต้น ลักษณะการตลาดของวัว-ควายที่นำมาขายในภาคอีสานมีที่มาจาก 3 แหล่ง คือ

- 3.1 วัว-ควายในภาคอีสาน ส่วนนี้ไม่สามารถผลิตวัว-ควายป้อนตลาดได้ทันเนื่องจากจำนวนผู้เลี้ยงมีน้อยกว่าปริมาณความต้องการของตลาด
- 3.2 วัว-ควายจากภาคเหนือ นายฮ้อยภาคเหนือจะเป็นผู้นำมาขาย ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นวัวและในจากลบนายฮ้อยกลุ่มนี้จะซื้อควายกลับไปขายด้วย

3.3 วัว-ควายต่างด้าว คือ ลาว เขมร พม่า ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พื้นเมือง ไม่มีลูกผสม ในปัจจุบัน บรรดาเขียงเนื้อหรือโรงฆ่าสัตว์ต่างยอมรับว่ารับซื้อวัว-ควายจากต่างถิ่นมาชำแหละขาย เพราะวัว-ควายในภาคอีสานมีไม่เพียงพอ ที่มีอยู่ก็มีราคาค่อนข้างแพงจึงเปิดโอกาสให้วัวต่างถิ่นเข้ามาตีตลาด วัว-ควายต่างถิ่นเหล่านี้ถูกนำเข้ามาในประเทศไทยถูกต้องตามกฎหมาย โดยจำนวนที่นำเข้าต่อปีประมาณ 500,000-800,000 ตัว แต่ส่วนที่ลักลอบเข้ามาโดยผิดกฎหมายก็มีจำนวนไม่น้อยซึ่งจากข้อมูลนี้เป็นตัวบ่งชี้ที่ดีได้ว่าประเทศไทยยังไม่สามารถผลิตวัว-ควายป้อนตลาดในประเทศได้

4. ตลาดบริโภคในท้องถิ่น การชำแหละ และการบริโภคเนื้อในภาคอีสานมี 3 ลักษณะ คือ
- การชำแหละ โดยโรงฆ่าสัตว์ขนาดใหญ่หรือในบริเวณเขตเทศบาลซึ่งมีทุกเทศบาล
 - การชำแหละโดยเขียงเนื้อหรือโรงฆ่าสัตว์ขนาดเล็กปัจจุบันเฉลี่ยตำบลละ 1 เขียง ฆ่าวันละ 2 ตัวชำ/เย็น
 - การลักลอบชำแหละตามชุมชนหรือตามงานประเพณี

จากข้อมูลทั้ง 4 ด้าน คงพอสรุปได้ว่าการทำปศุสัตว์ในพื้นที่ภาคอีสานมีโอกาสเติบโตไปอีกนาน เพราะตลาดมีแนวโน้มว่าต้องการเนื้อเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันหลังจากภาวะการฉับเซาของราคาวัวสินคูปราจิล เมื่อ 10 ปีที่แล้วกลับกระเื่องขึ้นมามาก ซึ่งครั้งนี้อาจไม่ใช่การปั่นราคาของพ่อค้า แต่เป็นความนิยมโคพันธุ์เนื้อที่ให้ปริมาณเนื้อมาก และมีความสะดวกในการเลี้ยงแบบขังคอก นอกจากนั้นวัวลูกผสมบราห์มันก็เป็นวัวลูกผสมที่ได้รับความนิยมนำมาเลี้ยงมากขึ้น หากมีการศึกษาภูมิปัญญานายฮ้อยวัว-ควาย เพื่อเป็นการฟื้นฟูองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนในนำมาประยุกต์พัฒนา เพื่อใช้ในการส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยในชุมชนย่อมจะเกิดการพัฒนารูปแบบการเลี้ยงที่ต่อเนื่องซึ่งจะส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วอีสานเป็นแหล่งผลิตเนื้อสัตว์ป้อนตลาดส่วนกลางมาตลอดเกือบ 200 ปี นอกจากการเลี้ยงเพื่อใช้แรงงาน การเลี้ยงเพื่อเอามูลไปทำปุ๋ยคอก การเลี้ยงเพื่อเป็นรายได้ นับว่าเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเลี้ยงวัว-ควาย ของเกษตรกรอีสาน ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมส่งผลให้จำนวนประชากรวัว-ควายลดลงอย่างมาก จึงเป็นที่มาของคำว่า “วัว-ควายหายไปไหน” โดยมีสาเหตุประกอบดังนี้

- การเข้ามามีบทบาทของเครื่องจักรกลทางการเกษตรทำให้ไม่ต้องพึ่งพาแรงงานสัตว์อีกต่อไป
- การเข้ามาของปุ๋ยเคมีทำให้เกษตรกรไม่ต้องพึ่งพามูลสัตว์

- การเพิ่มขึ้นของประชากรมนุษย์และวัฒนธรรมการบริโภคเนื้อสัตว์ที่ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นด้วย ตลอดจนความเชื่อเรื่องเล่าพันธุ์ เช่น ความนิยมบริโภคเนื้อดิบของคนอีสาน
- มีตลาดนัดวัว-ควายหลายแห่งทำให้การซื้อขายสะดวกขึ้น
- มีพันธุ์ปลสุตว์พันธุ์ใหม่ๆจากต่างประเทศเข้ามา
- ความจำเป็นในการปรับโครงสร้างการผลิตของเกษตรกร จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนสูง ดังนั้นเกษตรกรจึงจำเป็นต้องขายวัว-ควาย เปลี่ยนเป็นเงินนำมาหมุนเวียนในการทำกรเกษตร

หากจะมองวัตถุประสงค์ของการเลี้ยงปลสุตว์เฉพาะในเขตพื้นที่ภาคอีสานแล้ว การเลี้ยงเพื่อการหารายได้นับเป็นวัตถุประสงค์หลักเพราะวัว-ควายมีราคาค่อนข้างสูงและมีแนวโน้มว่าจะขยับสูงขึ้นอีก ถึงแม้ว่าจะเป็นวัวลูกผสม วัวพันธุ์หายากอยู่บ้าง ในช่วงปี พ.ศ. 2534 ถึงปัจจุบัน(2546) แต่ถึงแม้ราคาวัวลูกผสมหรือวัวหายากจะไม่แน่นอน อันเนื่องมาจากการปั่นราคาของนายฮ้อยแต่วัวพื้นบ้านและวัวลูกผสมบราห์มันกลับมีราคาที่แน่นอนกว่าเกษตรกรที่เลี้ยงวัวพื้นบ้านและวัวบราห์มันก็มีรายได้สม่ำเสมอจากการนี้ และหากมีวัวในคอกเฉลี่ย 4-5 ตัว ปีหนึ่งๆเกษตรกรผู้เลี้ยงสามารถมีรายได้และพึ่งตนเองได้อย่างไม่เดือดร้อนเลย ซึ่งในอดีตนับจากยุคกำเนิดการค้าขายวัว-ควาย เกษตรกรในภาคอีสานก็มีรายได้จากปลสุตว์เป็นหลักตลอดมา ซึ่งเห็นได้ว่าชีวิตคนอีสานกับปลสุตว์แยกกันไม่ออกเลยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

◎ การป้องกันและรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

การเลี้ยงวัว-ควายในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันต่างประสบกับปัญหาสัตว์เลี้ยงเป็นโรค ทำให้วัว-ควายที่เลี้ยงไว้ซบเซา ไม่สมบูรณ์ ขายไม่ได้ราคา และบางครั้งถึงขั้นตายไปในระหว่างการเลี้ยงวัว-ควายมาเป็นระยะเวลายาวนาน การป้องกันและการรักษาโรคเป็นชุดความรู้อีกหนึ่งเรื่องที่มีบทบาทสำคัญต่อการมีชีวิตรอดของวัว-ควาย ผู้เลี้ยงได้พัฒนาและสังสมเทคนิค วิธีการปฏิบัติในการป้องกันและการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน โดยใช้พืชพันธุ์สมุนไพรชาติที่หาได้ในท้องถิ่น และองค์ความรู้ในการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ขณะที่ในปัจจุบันวิธีการป้องกันและรักษาตามแบบแผนวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ก็ได้มีบทบาทแทนที่ความรู้พื้นบ้านมากขึ้น

การศึกษาเรื่องการป้องกันและรักษาโรควัว-ควายนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาองค์ความรู้ในด้านการป้องกันและการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ทั้งการคุ้ยขยะอาการของโรค การใช้สมุนไพรรักษา และวิธีการรักษาตลอดจนหลักปฏิบัติสำคัญ สถานภาพของความรู้ การป้องกันและรักษา

แบบพื้นบ้านในปัจจุบัน แนวทางการฟื้นฟู การประยุกต์ใช้ความรู้พื้นบ้าน และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนอื่นๆ ต่อไป

4. การดูแลป้องกันโรคในวัว-ควายแบบพื้นบ้าน

เนื่องจากในอดีตการเลี้ยงวัว-ควาย เป็นการเลี้ยงเพื่อไว้ใช้งาน โฉนา เทียมเกวียน และแบ่งเป็นมูลมัง(มรดก) ให้กับลูกหลาน นิยมเลี้ยงวัว-ควายเป็นฝูง แต่ละครอบครัวมีวัว-ควายเป็นจำนวนมาก เพราะสภาพพื้นที่มีมาก จึงเหมาะกับการเลี้ยงวัว-ควาย เมื่อจำนวนวัว-ควายมีมากๆ จึงจำเป็นต้องมีการดูแลป้องกันรักษาโรค ซึ่งในอดีตนายฮ้อยมีองค์ความรู้เรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และได้ใช้รักษาต่อเนื่องกันเรื่อยมา

จากการสัมภาษณ์ นายฮ้อยล้วน ปลุกกลาง อายุ 60 ปี อยู่บ้านเลขที่ 16 หมู่ 4 ต.สระบัว อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด เปรียบเทียบวัว-ควาย ก็เหมือนกับคนเรา ถ้ามีการดูแลรักษาร่างกายให้ดี สร้างภูมิคุ้มกันให้กับร่างกายได้ดี ไม่อ่อนแอ ก็จะสามารถต้านทานโรคภัยไข้เจ็บได้ โดยไม่ต้องหาหมอหรือฉีดยา สำหรับวัว-ควายก็เช่นเดียวกัน ถ้าเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์สามารถดูแลบำรุงวัว-ควายให้อ้วนหรือแข็งแรงดี วัว-ควายก็จะทนทานต่อการเป็นโรค และนายฮ้อยล้วน ปลุกกลาง ได้บอกถึงวิธีการเลี้ยงและองค์ความรู้ในการบำรุงวัว-ควายให้อ้วน เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันดังนี้

4.1 ยามบำรุงวัว-ควายให้อ้วนแบบพื้นบ้าน

- วิธีที่ 1 - ข้าวเจ้า 1 ถ้วย
- เปลือกหรือลูกมะกอก 500 กรัม

วิธีปรุงยา

นำข้าวเจ้า 1 ถ้วย ต้มผสมกันกับเปลือกมะกอก หรือลูกมะกอก ต้มจนเคี้ยว แล้วขยี้ขึ้นทิ้งไว้ให้เย็น จึงนำไปกรอกปากให้วัว-ควาย กินในตอนเช้า ประมาณ 1 อาทิตย์ วัว-ควายจะอ้วนแข็งแรงดี เนื่องจากเปลือกหรือลูกมะกอกมีรสฝาด เมื่อวัว-ควายกินแล้วไขมันจะไม่เหลว หรือไม่ถ่ายบ่อย

- วิธีที่ 2 - ใบกระดินตาดแห้ง
- รำ
- ข้าวเจ้า

วิธีปรุงยา

นำใบกระถินตากแห้งกับรำ ขนาดปริมาณเท่าๆกัน นำไปคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วนำไปผสมกับข้าวเจ้าที่ต้มแล้ว จึงนำไปให้วัว-ควายกิน ให้กินเวลาวัว-ควายออกแรง ใช้งานมากๆ หรือต้องการให้อ้วน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับวัว-ควาย เพื่อเป็นการต้านทานโรค

4.2 โรคที่พบบ่อยในวัว-ควายและอาการ

กลุ่มนายสัตวแพทย์และผู้เลี้ยงวัว-ควาย สามารถสังเกตอาการของวัว-ควายว่า มีอาการผิดปกติหรือไม่ จากการสังเกตอาการของวัว-ควาย เพื่อให้สามารถระบุโรคและใช้วิธีการแก้ไขได้ถูกต้องต่อไป ในภาพรวมพบว่าวัว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีโรคอยู่ จำนวน 11 โรค

1. โรคปากเปื่อย-เท้าเปื่อย

อาการของโรค : เป็นแผลที่ริมฝีปากและเท้า ลิ้นเป็นแผล พุพอง กินหญ้าและฟางไม่ได้ เป็นตุ่มคันคันไม่ถึงกับตาย แต่ทรมาน

2. โรคพยาธิ

อาการของโรค : ขี้เหลว ผอม น้ำตาไหล ขนลุก ชี้นและอ่อนเพลีย ชอบกินอาหารแต่ไม่อ้วน

3. โรคท้องอืด

อาการของโรค : ตัวแข็ง ท้องโต อาหารไม่ย่อย ไม่กินอาหาร ไม่ถ่าย มีการซึมนอนอย่างเฉียบ

4. โรคอาหารเป็นพิษ (ผิสดำแดง)

อาการของโรค : อ่อนเพลีย ผอมแห้ง และมีน้ำนมน้อยในวัวตัวเมีย

5. โรคไข้นลูก

อาการของโรค : น้ำลายไหล หอบ หายใจไม่สะดวก ขนลุก ไข้สูง หูเย็น ขึ้นอยู่กับที่ไม่เดิน ตัวสั่น และเบื่ออาหาร

6. โรคตาแดง/ขอบตาปลิ้น

อาการของโรค : ตาแดง น้ำตาไหล มีขี้ตามากและน้ำมูกไหล

7. โรคลำไส้อักเสบ

อาการของโรค : ถ่ายเป็นเลือด จีมีเสร์ว้า ตัวร้อน ไข้สูง อ่อนเพลีย เคนโซเซไม่มีแรง

8. โรคผิวหนัง

อาการของโรค : เป็นเม็ดผื่นคันตามตัว และขนร่วง

9. โรคบาดแผล

อาการของโรค : เป็นแผล มีหนอง บวม

10. โรคเจ็บเล็บ

อาการของโรค : เป็นแผล เล็บฉีกจนเปื่อยเน่า

11. โรคเห็บ-เหา

อาการของโรค : เป็นตุ่ม ผื่นแดงตามบริเวณที่ถูกกัด

4.3 การใช้สมุนไพรในการรักษา

1. โรคปากเปื่อย - เท้าเปื่อย

1. สมุนไพรชนิดใช้เปลือกรักษา คือ เปลือกเถา / เปลือกกะโดน / เปลือกแค / เปลือกมะ / เปลือกหว้าชมพู / เปลือกขาม / เปลือกกะโดนโคก / เปลือกหนามคอง / เปลือกประดู่ / เปลือกสะแบง
วิธีการใช้

วิธีต้ม นำไปต้มกับน้ำ โดยมีเกลือเป็นส่วนผสม คั้นจนน้ำเดือด เพื่อให้ตัวยาจากสมุนไพร ออก แล้วทิ้งไว้ให้เย็น จึงนำไปรดที่แผล หรือใส่ภาชนะแช่เท้าไว้-ควาย ที่เป็นโรค หรือจะกรอกใส่ปากให้กินก็ได้

วิธีแช่น้ำ โดยนำเปลือกของสมุนไพรไปแช่กับน้ำ โดยไม่มีอัตราส่วนเท่าๆ กัน และทิ้งไว้ประมาณ 3-5 วัน จึงนำไปใช้โดยเอาไปรดที่แผล หรือใส่ในภาชนะแช่เท้าไว้-ควาย ที่เป็นโรค หรือจะกรอกให้กินก็ได้

2. สมุนไพรชนิดที่ใช้ลำต้น คือ ต้นพญามือเหล็ก / ต้นสลัดได / ต้นจี่ตุ่น / ต้นตาลเตียน / ต้นมั่งกระด่าย / ต้นขมกก / ต้นอีเอียง / ต้นมะเกลือ / ต้นบอระเพ็ด

วิธีการใช้

สมุนไพรที่ใช้ลำต้นรักษาโรคปากเปื่อย เท้าเปื่อย ของวัว-ควาย ทุกชนิดต้องนำไปบดละเอียด แล้วเอาไปตากแดดให้แห้ง ก่อนที่จะนำไปรักษา ต้องเอาไปผสมกับน้ำ เช่น วัว-ควาย อายุ 1-2 ปี ใช้สมุนไพร 2 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ ½ ลิตร

วัว-ควาย อายุ 3 ปีขึ้นไป ใช้สมุนไพร 4 ชนิดได้ ค่อน้ำ 1 ลิตร วิธีนำไปรักษา โดยการกรอกใส่ปาก หรือ นำไปราดที่แผลก็ได้

2. โรคพยาธิ

สมุนไพรที่ใช้รักษา

- มะเกลือ + กาบไม้ไผ่ (น้ำมะเกลือ 1 แก้ว : กาบไม้ไผ่ ½ ก.ก.)

วิธีใช้ นำกาบไม้ไผ่ไปเผาไฟ บดละเอียด แล้วเอาไปผสมกับน้ำ จึงเอาไปกรอกใส่ปากให้กิน

- เครื่องมะกล่ำตาควาย + น้ำ (อัตราส่วน 1: 1)

วิธีใช้ นำมะกล่ำตาควายไปบดให้ละเอียด แล้วเอาไปกรอกใส่ปากให้กิน

- หัวตุ้มกา + มดแดง (ตุ้มกา 5 หัว : มดแดง 2 กำมือ : น้ำ 1 ลิตร)

วิธีใช้ นำหัวตุ้มกาไปบดรวมกันกับมดแดง จนละเอียดจึงเอาไปผสมกับน้ำ แล้วคั้นเอาแต่น้ำ กรอกใส่ปากให้วัว-ควาย ที่เป็นพยาธิกิน

- บอระเพ็ด + น้ำปัสสาวะ (คน)

วิธีใช้ นำบอระเพ็ดไปแช่กับน้ำปัสสาวะ ทิ้งไว้ประมาณ 1 คืน แล้วจึงนำไปให้ วัว-ควาย กิน

- เปลือกสะเดา + น้ำ (เปลือกสะเดา 1 ก.ก. : น้ำ 1 ลิตร)

วิธีใช้ นำเปลือกสะเดาไปต้มกับน้ำจนเดือด แล้วทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปกรอกใส่ปากให้กิน

- น้ำมะพร้าวอ่อน

วิธีใช้ วิธีนี้ไม่ยากให้อ่าน้ำมะพร้าวอ่อนกรอกใส่ปากให้กิน

- สุรา 40 ดีกรี + ไข่ไก่ 2 ฟอง (สุรา ½ ขวด : ไข่ไก่ 2 ฟอง)

วิธีใช้ เอาสุรา ½ ขวด คอกไข่ไก่ใส่ลงไป 2 ฟอง แล้วตีหรือคนให้สุรากับไข่เข้ากันดี จึงนำเอาไปกรอกใส่ปากให้กิน

- กาบไม้ไผ่ + เปลือกหอยขม

วิธีใช้ นำเปลือกหอยขมและกาบไม้ไผ่ไปเผาไฟ แล้วเอามาบดให้ละเอียด จึงเอาไปผสมกับน้ำ กรอกใส่ปากให้กิน

- มะเกลือ + มะพร้าว + น้ำมันดินคาบอด

วิธีใช้ นำมะเกลือผสมกับน้ำมันดินคาบอด จนเข้ากันดี แล้วเทลงในลูกมะพร้าว นำลูกมะพร้าวไปเผาไฟ แล้วจึงแกะเนื้อมะพร้าวที่เผาไฟแล้วไปบดละเอียด เอาไปผสมกับน้ำ แล้วนำไปกรอกใส่ปากให้วัว-ควายกิน

- รากพืมาน หรือ เปลือกพืมาน

วิธีใช้ เอารากพืมานหรือเปลือกพืมาน 1 กิโลกรัม แช่น้ำ 1 ลิตร ทิ้งไว้ 1-2 วัน แล้วเอาแต่น้ำไปกรอกใส่ปากให้กิน

- ดินส้มมอ

วิธีใช้ นำดินส้มมอไปต้มกับน้ำให้เดือด แล้วทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปกรอกให้วัว-ควายกิน

- เมล็ดสะแก (เมล็ดสะแกบด 2 ช้อนโต๊ะ + น้ำ 1 ลิตร)

วิธีใช้ นำเมล็ดสะแกไปบดให้ละเอียด แล้วเอาไปผสมกับน้ำตามอัตราส่วน จึงเอาไปกรอกใส่ปากให้วัว-ควาย กิน

- ใบอำไอ่ + ใบน้อยหน่า (1 : 1)

วิธีใช้ นำใบอำไอ่ และใบน้อยหน่ามาบดผสมกันให้ละเอียดแล้วเอาไปผสมกับน้ำ กรอกใส่ปากให้วัว-ควาย กิน

- คอฟางข้าว + เกลือ (คอฟางข้าว 1 ก.ก. : เกลือ ½ ก.ก.)

วิธีใช้ นำคอฟางข้าว กับเกลือไปต้มรวมกัน ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วเอาน้ำกรอกปากให้กิน อีก 4 วันจึงเอาเกลือเปล่าๆ กรอกตามไปอีก (เกลือ 1 แก้ว : น้ำ ½ ลิตร)

- มะเกลือ + เกลือ + น้ำ (มะเกลือ 20 ลูก : เกลือ 1 ช้อนชา : น้ำ 1 แก้ว)

วิธีใช้ นำมะเกลือตามจำนวนที่กำหนดไว้ ไปแช่กับน้ำเกลือ ทิ้งไว้ประมาณ 3-4 วัน จึงเอามากรอกใส่ปากให้วัว-ควาย กิน

- มะเกลือ + เกลือหุนแป + บอระเพ็ด

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด ไปตำรวมกันให้ละเอียด แล้วคั้นเอาแต่น้ำกรอกใส่ปากให้วัว-ควายกินในตอนเช้า ประมาณ 1-2 วัน

3. โรคท้องอืด

สมุนไพรที่ใช้รักษา

- ดันอีเอียง + รากคันมะยม + ฟ้าทะลายโจร + เปลือกมะตูม

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 4 ชนิด อัดราส่วนเท่าๆ กัน ไปต้มกับน้ำจนเดือด และทิ้งไว้ให้เย็น จึงเอาแต่น้ำไปกรอกใส่ปากให้กิน

- ดันว่านไฟ

วิธีใช้ นำดันว่านไฟไปต้มกับน้ำ แล้วทิ้งเอาไว้ให้เย็นจึงนำไปกรอกใส่ปากให้กิน

- ใบจีเหล็ก + น้ำอ้อย + น้ำ (ใบจีเหล็ก 1 กำมือ : น้ำอ้อย 5 ถ้วย : น้ำ 1 ลิตร)

วิธีใช้ นำใบจีเหล็ก น้ำอ้อยและน้ำ ตามอัตราส่วนที่กำหนดเอามาผสมและคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วจึงนำไปให้วัว-ควาย กิน

- ใบสะมัด

วิธีใช้ เอาใบสะมัดมาขยี้ หรือบดให้ละเอียด แล้วเอาไปให้ วัว-ควาย คม

- หัวตุ้มกา + เกลือ + น้ำ (หัวตุ้มกา 1 ก.ก. : เกลือ 1 ช้อนโต๊ะ : น้ำ 2 ลิตร)

วิธีใช้ นำส่วนผสมทั้ง 3 ชนิด คั้นรวมกันให้เดือดแล้วทิ้งไว้ให้เย็น จึงนำไปกรอกใส่ปากให้กิน

- เครื่องคดหมา + ผักตบไทยใหญ่ + ดันเส้นเค็ด

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด มาบดรวมกันให้ละเอียดแล้วคั้นเอาน้ำให้วัว-ควายกิน

- ดันสมัง + ใบฟ้าลั่น + ดันทรงตั้ง + ใบตีนตั้ง

วิธีใช้ เอาสมุนไพรทั้ง 4 ชนิด รวมกัน แล้วเอาผ้าห่อจึงนำไปนึ่งกับความร้อน แล้วเอามาประคบที่บริเวณท้องของวัว-ควาย

- ดันสะมัดสองฟ้า + ตะหุ้งเทศ + ใบหนาด + ใบเป่า

วิธีใช้ เอาสมุนไพรทั้ง 4 ชนิด รวมกันแล้วเอาผ้าห่อจึงนำไปนึ่งกับความร้อน แล้วเอามาประคบบริเวณท้องของวัว-ควาย

4. โรคอาหารเป็นพิษ (ผิดฉวมแดง)

สมุนไพรที่ใช้รักษา

- ต้นนมสาว + ผีพ่วน + เปลือกต้นตุมกา + ใผ่เหลือง

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 4 ชนิด สับเป็นชิ้นเล็กๆ พอประมาณ แล้วนำไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณ 3-4 วัน จึงเอาน้ำกรอกใส่ปากให้กิน

- ใบไผ่เหลืองสด

วิธีใช้ ให้วัว-ควาย ที่มีอาการผิวดำแดงกินสดๆ โดยไม่ต้องผสมกับอะไรเลย

- ใบขี้เหล็ก + น้ำ (ใบขี้เหล็ก 1 ก.ก. : น้ำ 2 ลิตร)

วิธีใช้ นำใบขี้เหล็กไปต้มกับน้ำตามอัตราส่วน เทวให้ขึ้นแล้วจึงนำไปให้วัว-ควายกิน

5. โรคไข้นลูก

สมุนไพรที่ใช้รักษา

- ◎ ต้นสะมัด + ต้นคอแลน

วิธีใช้ เอาสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด ไปอบรมควัน 1-2 วัน เข้า-เย็น

- ◎ ฟ้าทะลายโจร + ต้นแดงแซง

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด ไปบดรวมกันให้ละเอียด แล้วเอาไปผสมกับน้ำ อัตราส่วน 1: 1 ลิตร แล้วเอามาไปกรอกใส่ปาก

- ◎ ต้นสะมัด + ต้นคอแลน + ต้นสอ้งฟ้า

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิดรวมกันแล้วนำไปอบรมควัน เข้า-เย็น

- ◎ ต้นสะมัดสอ้งฟ้า + ใบละหุ่ง + ใบหนาด + ใบเป้าน้อย

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 4 ชนิด รวมกันแล้วใส่ผ้าห่อ เอาไปนึ่งความร้อน แล้วจึงเอามาประคบตามตัว

- ◎ แกลบ + ใบเอ็นอ่อน + วานชน

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด ไปเผากับแกลบ และอบรมควันวัว-ควาย ที่เป็นไข้นลูก ทำอย่างนี้เข้า-เย็น

6. โรคตาแดง/ขอบตาปื้น

สมุนไพรที่ใช้รักษา

⊙ ขอดเขว + เกลือ + น้ำข้าวข้าว

วิธีใช้ นำขอดเขวผสมกับเกลือและน้ำข้าวข้าวใส่ปากเคี้ยวให้ละเอียดแล้วเป่าที่ตาของวัว-ควาย เข้า-เย็น

⊙ เกลือ

วิธีใช้ เอาเกลืออมใส่ปากเคี้ยวให้ละเอียดแล้วเป่า เข้า-เย็น

⊙ ขอดคันกระจาย

วิธีใช้ เอาขอดกระจายใส่ปากเคี้ยวให้ละเอียดแล้วเป่า เข้า-เย็น

⊙ ใบพลู

วิธีใช้ นำใบพลูไปลนกับไฟ แล้วเอาไปประคบที่ตา 10-20 วินาที

⊙ รากโคยงู

วิธีใช้ เอารากโคยงูใส่ปากเคี้ยวให้ละเอียดแล้วเป่า เข้า-เย็น

⊙ หัวหญ้าหอย + รากขี้ดุ่น + ขอดเขว

วิธีใช้ เอาสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด ใส่ปากเคี้ยวให้ละเอียดแล้วเป่า เข้า-เย็น

⊙ เครือหมาน้อย

วิธีใช้ เอามาบดให้ละเอียด แล้วคั้นเอาแต่น้ำไปรดที่ตา

⊙ ขอดคันกระจาย + หญ้าหอย

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด ไปคั่วรวมกัน ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วเอาน้ำไปเป่า

⊙ เครือหมาน้อย + เครือนาง

วิธีใช้ เอาสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด บดรวมกันให้ละเอียด แล้วเอาไปเป่าที่ตาของวัว-ควาย ที่เป็นโรคตาแดง

7. โรคดำไธ้อักษณ

สมุนไพรที่ใช้รักษา

⊗ ขางของคันลงไซ + ข้าวสาร (ขางคันลงไซ ½ ถ.ก. : ข้าวสาร 1 ถ้วย)

วิธีใช้ เอาขางของคันลงไซผสมกับข้าวสาร แล้วนำไปคั่วกับน้ำ ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วจึงเอาไปกรอกใส่ปากให้กิน เข้าเย็น

⊗ รากถั่วแระ + ราสาบเสือ + หน่อไม้ไผ่

วิธีใช้ เอาสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด ไปคั่วรวมกัน ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วจึงนำไปกรอกใส่ปากให้กิน เข้าเย็น

8. โรคผิวหนัง

สมุนไพรที่ใช้รักษา

⊗ หัวกอย หรือ หัวกล้วยเฒ่า

วิธีใช้ ใช้ชนิดใดชนิดหนึ่ง เอาไปถูตามบริเวณที่เป็นแผล

⊗ ขี้ชัน + น้ำมันเครื่อง

วิธีใช้ นำไปผสมรวมกัน แล้วเอาไปทาตามลำตัว

⊗ น้ำมันยางใส

วิธีใช้ นำน้ำมันยางใส ไปถูตามบริเวณที่เป็นแผล 2-3 วัน

⊗ ใบสะเดา + ใบขี้เหล็ก + ใบข่า + ใบตาระไคว + ต้นกล้วย + กากน้ำตาล

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 5 ชนิด ไปบดรวมกันให้ละเอียด แล้วจึงเอาไปหมักกับกากน้ำตาล ประมาณ 15 วัน แล้วกรองเอาแต่น้ำ ไปถูตามบริเวณที่เป็นแผล

⊗ เปลือกสะเดา + หัวข่าแก่ + ขิงใบไผ่ + น้ำขาวข้าว

วิธีใช้ นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด มาบดรวมกันให้ละเอียด แล้วเอาไปผสมกับน้ำขาวข้าว จึงใช้ผ้าชุบน้ำไปทาตามบริเวณลำตัว

9. โรคบาดแผล

สมุนไพรที่ใช้รักษา

❖ ขาเส้น + ปูนแดง

วิธีใช้ เอาขาเส้นไปผสมกับปูนแดง แล้วจึงเอาไปอุดที่แผล

❖ ใบมะตูมอ่อน + ปูน (กินกับหมาก)

วิธีใช้ เอาไปบดผสมกันให้ละเอียด แล้วนำไปอุดที่บาดแผล

❖ ขาเส้น + ใบจี่หนอน

วิธีใช้ เอาไปบดผสมรวมกันให้ละเอียด แล้วจึงนำไปอุดที่บาดแผล

10. โรคเจ็บเส้น

สมุนไพรที่ใช้รักษา

❖ ว่านชมพู + น้ำปลาแดก

วิธีใช้ นำไปต้ม ผสมกันแล้วทิ้งไว้ให้เย็น จึงนำไปราดเส้นเข้าเส้น

11. โรคเห็บ-เหา

สมุนไพรที่ใช้รักษา

❖ เกลือ + น้ำ

วิธีใช้ นำเกลือไปละลายกับน้ำในภาชนะ แล้วใช้ผ้าชุบน้ำที่ผสมแล้ว ถูตามลำตัว

4.4 องค์ความรู้เรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

ลักษณะของโรคสัตว์	อาการ	ชนิดของสมุนไพร	วิธีใช้	วิธีการเตรียมสมุนไพร
1.ปากเปื่อย-เท้าเปื่อย	-เป็นแผลที่ริมฝีปากและเท้า -กลิ่นเป็นแผลพุพอง -เป็นตุ่มคันคัน	1. สมุนไพรที่ใช้เปลือกรักษา - เปลือกเต็ง, เปลือกกระโดน, เปลือกแค, เปลือกเฒ่า, เปลือกหว้าชมพู, เปลือกขาม, เปลือกกระโดนโคก, เปลือกหนองคอง, เปลือกประดู่, เปลือกสะแบง (ใช้เพียงชนิดเดียว) 2. สมุนไพรที่ใช้ลำต้นรักษา - ต้นพญามือเหล็ก, ต้นสลัดได, ต้นขี้คูน, ต้นตาลเถียน, ต้นมั่งกระต่าย, ต้นชมกก, ต้นอีเอียง, ต้นมะเกลือ, ต้นบอระเพ็ด	- ใช้กรอกปาก - ใช้ราดเท้า - ใช้กรอกปาก - ใช้ราดเท้า	วิธีต้ม 1. นำไปต้มกับน้ำและเกลือ 2. ดมจนเค็ดยกและทิ้งไว้ให้เย็น วิธีแช่ 1. แช่กับน้ำอัตราส่วนเท่าๆกัน 2. ทิ้งไว้ประมาณ 3-5 วัน จึงนำไปใช้ 1.เอาไปบดให้ละเอียดแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง 2. นำไปผสมกับน้ำ
2. โรคพยาธิ	- ขี้เหลว/ขอม - น้ำตาไหล/ขนลุก - ชีบ/อ่อนเพลีย	- มะเกลือ+กาบไม้ไผ่	- ใช้กรอกปาก	1. กาบไม้ไผ่เผาไฟและบดให้ละเอียด 2. เอาไปผสมกับน้ำมะเกลือ

ลักษณะของโรคสัตว์	อาการ	ชนิดของสมุนไพร	วิธีใช้	วิธีการเตรียมสมุนไพร
		- เครื่องกล่ำคาควาย	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปเผาไฟและบดให้ละเอียด 2. เอาไปผสมกับน้ำแล้วคั้นเอาแต่น้ำ
		- หัวตุ้มกา + มดแดง	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปบดรวมกันจนละเอียด 2. ผสมกับน้ำแล้วคั้นเอาแต่น้ำ
		- บอระเพ็ด+น้ำปัสสาวะ (คน)	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปแช่กับน้ำปัสสาวะ แล้วทิ้งไว้ประมาณ 1 คืน
		- เปลือกสะเดา	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปต้มกับน้ำจนเดือด 2. ทิ้งไว้ให้เย็น
		- น้ำมะพร้าวอ่อน	- ใช้กรอกปาก	1. เอาน้ำมะพร้าวอ่อนกรอกปากได้เลย
		- เหล้าขาว+ไข่ไก่ 2 ฟอง	- ใช้กรอกปาก	1. เหล้าขาว ½ ขวด ผสมไข่ไก่ 2 ฟอง 2. ดื่มหรือคนให้เข้ากัน
		- กาบไม้ไผ่+เปลือกหอยขม	- ใช้กรอกปาก	1. นำทั้ง 2 ชนิดไปเผาไฟ 2. บดให้ละเอียดแล้วผสมกับน้ำ
		- ดับมะเกลือ+มะพร้าว+น้ำมันดินคาบอด	- ใช้กรอกปาก	1. นำน้ำมันเกลือผสมกับน้ำมันดินคาบอด คนให้เข้ากัน

ลักษณะของโรคสัตว์	อาการ	ชนิดของสมุนไพร	วิธีใช้	วิธีการเตรียมสมุนไพร
				2. เทลงในตุกมะพร้าว แล้วนำไปเผาไฟแล้วเคเอาแต่เนื้อมะพร้าว นำไปบดให้ละเอียดแล้วเอาไปผสมกับน้ำ
		- รากพืมาน หรือเปลือกพืมาน	- ใช้กรอกปาก	1. นำรากหรือเปลือกพืมาน ประมาณ 1 กก. แช่น้ำ 1 ลิตร 2. ทิ้งไว้ 1-2 วัน จึงนำไปใช้
		- ต้นส้มมอ	- ใช้กรอกปาก	1. เอาไปต้มกับน้ำให้เดือด 2. ทิ้งไว้ให้เย็น
		- เมล็ดสะแก	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปบดให้ละเอียด 2. แล้วเอาไปผสมกับน้ำ
		- ใบอำเภอ + ใบน้อยหน่า	- ใช้กรอกปาก	1. นำมาบดผสมกันให้ละเอียด 2. เอาไปผสมกับน้ำ
		- ดอกฟางข้าว+เกลือ	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปต้มกับน้ำรวมกัน 2. ทิ้งไว้ให้เย็น
		- ลูกมะเกลือ + เกลือ	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปแช่กับน้ำ 2. ทิ้งไว้ประมาณ 3-4 วัน จึงนำไปใช้
3. โรคท้องอืด	- ตัวแข็ง - ท้องโต - ไม่กินอาหาร	- ต้นอีเอียง+รากมะขม + ฟ้ายะลวยโจร+เปลือกมะตูม	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปต้มกับน้ำจนเดือด

ลักษณะของโรคสัตว์	อาการ	ชนิดของสมุนไพร	วิธีใช้	วิธีการเตรียมสมุนไพร
	- ไม่ถ่าย - จีมี			2. ทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปใช้
		- ดินว่านไฟ	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปคั้มนกับน้ำ 2. ทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปใช้
		- ใบขี้เหล็ก+น้ำอ้อย+น้ำ	- ใช้กรอกปาก	1. นำมาผสมและคลุกเคล้าให้เข้ากัน 2. ทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปใช้
		- หัวตุ้มกา+เกลือ	- ใช้กรอกปาก	1. นำมารวมกันแล้วคั้มนกับน้ำให้เดือด 2. ทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปใช้
		- เครื่องคดหมา+ผักตู่ไทยใหญ่ + ดินเส้นเค็ด	- ใช้กรอกปาก	1. นำทั้ง 3 ชนิดมารวมกันแล้วบดให้ละเอียด 2. คั้นเอาแต่น้ำ
		- ใบหมากนอก หรือ เลื่อเขาค้า	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปขยี้คั้นเอาแต่น้ำ
		- ดิน สมัง + ใบฟ้าลิ้น + ดินทรงตั้ง + ใบดินตั้ง	- ใช้ประคบ	1. นำสมุนไพรทั้งหมดใส่ห่อผ้ารวมกัน 2. นำไปนึ่งด้วยความร้อน
		- ดินมะดัดส่องฟ้า ละหุ่งเทศ + ใบหนาด ใบเป้ง	- ใช้ประคบ	1. นำสมุนไพรทั้งหมดใส่ห่อผ้ารวมกัน 2. นำไปนึ่งด้วยความร้อน
		- ใบมะดัด	- ใช้ดม	1. เอามาขยี้หรือบดให้ละเอียด

ลักษณะของโรคสัตว์	อาการ	ชนิดของสมุนไพร	วิธีใช้	วิธีการเตรียมสมุนไพร
4. โรคอาหารเป็นพิษ (ผิคลำแดง)	- อ่อนเพลีย - ผอมแห้ง - น้ำมน้อย (วัดตัวเมีย)	- คื่นฉันทาว ผีพ่วน เปลือกคุมกา ไฟเหลือง	- ใช้กรอกปาก	1. นำสมุนไพรทั้งหมด ไปสับเป็นชิ้นเล็กๆพอ ประมาณ 2. เอาไปแช่น้ำทิ้งไว้ 3- 4 วัน
		- ใบขี้เหล็ก	- ใช้กรอกปาก	1. นำไปต้มกับน้ำแล้ว เคี่ยวให้ข้น
		- ใบไฟเหลืองสด	- ใช้กิน	1. ให้กินสดๆ
5. โรคไข้นลูก	- น้ำลายไหล - หอบ หายใจ ไม่สะดวก - ขนลุก/ไข้สูง - หูเย็น/ตัวสั่น	- ฟ้ายะลาใจ คื่นแดงแขง	- ใช้กรอกปาก	1. นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด รวมกันบดให้ ละเอียด 2. นำไปผสมกับน้ำ
		- คื่นสะมัด คื่นค้อแลน	- ใช้อบ รมควัน เช้า-เย็น	1. นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิดจุดไฟ
		- คื่นสะมัด คื่นค้อแลน คื่นส่องฟ้า	- ใช้อบ รมควัน เช้า-เย็น	1. นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด จุดไฟ
		- ใบเอ็นอ่อน ว่านขน กลบ	- ใช้อบ รมควัน เช้า-เย็น	1. นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด จุดไฟ
		- คื่นสะมัดส่องฟ้า ใบละหู่/ใบหนาด ใบเป่าน้อย	- ใช้ประคบ	1. นำสมุนไพรทั้ง 4 ชนิดใส่ผ้าห่อรวมกัน 2. นำไปนึ่งด้วยความ ร้อน
6. โรคตาแดง ขอบตาปลิ้น	- ตาแดง - น้ำตาไหล - ขี้ตามาก - น้ำมูกไหล	- ขอดเขว / เกลือ น้ำขาวข้าว	- ใช้เป่า เช้า-เย็น	1. นำทั้ง 3 ชนิด เอามา ผสมกัน แล้วใส่ปาก เคี่ยวให้ละเอียด

ลักษณะของโรคสัตว์	อาการ	ชนิดของสมุนไพร	วิธีใช้	วิธีการเตรียมสมุนไพร
		- เกลือ	- ไข่เป็ด เข้า-เย็น	1. ใส่ปากอมเคี้ยวให้ละเอียด
		- ยอดต้นกระเจียว	- ไข่เป็ด เข้า-เย็น	1. ใส่ปากอมเคี้ยวให้ละเอียด
		- รากโคยง	- ไข่เป็ด เข้า-เย็น	1. ใส่ปากอมเคี้ยวให้ละเอียด
		- หัวหญ้าหวาน รากขี้คูน, ยอดเขวา	- ไข่เป็ด เข้า-เย็น	1. เอาสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด ใส่ปากเคี้ยวผสมกันให้ละเอียด
		- ยอดต้นกระเจียว หญ้าหวาน	- ไข่เป็ด เข้า-เย็น	1. นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด ไปต้มรวมกัน 2. ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วเอาน้ำไปใช้
		- เครื่องหมาน้อย, เครื่องนาง	- ไข่เป็ด เข้า-เย็น	1. นำทั้ง 2 ชนิดมาบดรวมกัน แล้วนำไปใช้
		- ใบพลู	- ไข่ประคบ 10-20 วินาที	1. นำไปลนกับไฟ
		- เครื่องหมาน้อย	- ไข่รด	1. เอามาบดให้ละเอียด แล้ว กั้นเอาแต่น้ำ
7. โรคลำไส้อักเสบ	- ถ่ายเป็นเลือด - ตัวร้อน/ไข้สูง - ซึมเศร้า - อ่อนเพลีย	- ขางคั่นลงไข ข้าวสาร	- ไข่กรอกปาก เข้า-เย็น	1. นำทั้ง 2 ชนิดมาผสมกัน แล้วนำไปต้มกับน้ำ 2. ทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปใช้
		- รากถั่วแสด รากสามเลื้อย หน่อไม้ไผ่	- ไข่กรอกปาก เข้า-เย็น	1. นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด มาผสมกันแล้วนำไปต้ม กับน้ำ 2. ทิ้งไว้ให้เย็นจึงนำไปใช้

ลักษณะของโรคสัตว์	อาการ	ชนิดของสมุนไพร	วิธีใช้	วิธีการเตรียมสมุนไพร
8. โรคผิวหนัง	- เป็น เม็ด ผื่น คันตาม ลำตัว - ขนร่วง	- หัวกลอย หรือหัวกล้วย น้ำ	- ใช้ดูทา เข้า-เย็น	1. นำสมุนไพรชนิดใด ชนิดหนึ่งไปใช้
		- ขี้ชัน น้ำมันเครื่อง	- ใช้ดูทา เข้า-เย็น	1.นำทั้ง 2 ชนิดไปผสม รวมกันแล้วจึงนำไปใช้
		- น้ำมันยางใส	- ใช้ดูทา เข้า-เย็น	1. นำไปใช้ดูทาตามลำตัว
		- ใบสะเดา ใบขี้เหล็ก, ใบข่า ใบตะไคร้, ต้นกล้วย กากน้ำตาล	- ใช้ดูทา เข้า-เย็น	1. นำสมุนไพรทั้ง 5 ชนิด ไป บดรวมกันให้ละเอียด 2. นำไปหมักกับกากน้ำตาล ประมาณ 15 วัน 3. แล้วกรองเอาแต่น้ำ
		- เปลือกสะเดา หัวงาแก่, จิงโอบไผ่ น้ำข้าวข้าว	- ใช้ดูทา เข้า-เย็น	1. นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด ไป บดรวมกันให้ละเอียด 2. แล้วนำไปผสมกับน้ำข้าว ข้าว จึงนำไปใช้
9. โรคบาดแผล	- แผล เป็น หนอง - บวม	- ยาเส้น/ปูนแดง	- ใช้ดู	1. นำทั้ง 2 ชนิดผสมกันแล้วนำ ไปใช้
		- ใบมะตูมอ่อน ปูน(กินกับหมาก)	- ใช้ดู	1. นำไปบดผสมกันให้ ละเอียด แล้วนำไปใช้
		- ยาเส้น ใบขี้หนอน	- ใช้ดู	1. นำไปบดผสมกันให้ ละเอียด แล้วนำไปใช้
10. โรคเจ็บเล็บ	- เล็บฉีก เป็น แผล จนเปื่อยเน่า	- รานขมพู น้ำปลาแดก	- ใช้ราด เข้า-เย็น	1. นำไปต้มผสมกันแล้วทิ้งไว้ ให้เย็น จึงนำไปใช้
11. โรคเห็บ-เหา		- เกลือ+ น้ำ	- ใช้ดู - ทา	1. นำเกลือไปละลายกับน้ำ 2. ใช้ผ้าชุบ ดู-ทา

4.5 ขุควมร้ลคักญในการป้องกันและรักษาแบบพื้นบ้าน

4.5.1 วิธีการสกัดเอาตัวยากสมุนไพรร

การนำสมุนไพรรชนิดต่างๆ มาป้องกันและรักษาโรคที่เกิขึ้นกับวัว-ควาย มีการปรุงยา หมายถึง การสกัดเอาตัวยากออกจากไม้ยา เพื่อนำมาใช้รักษา มีด้วยกันหลายวิธี (จากการสัมภาษณ์นายอ้อยเบาศรี ดาวแห และ นายอ้อยบุญเที่ยง สอนคิ)

- การคั้ม เป็นการสกัดยาให้ออกจากไม้ยาคั้วยน้ำร้อน ส่วนใหญ่จะใช้คั้มกับส่วนของต้นไม้ที่เนื้อแน่น แข็ง เช่น เปลือก ลำต้น ราก ต้องใช้การคั้มจึงจะมีตัวยากออกมา

- การแช่ เป็นการสกัดตัวยาก โดยนำสมุนไพรรไปทุบ ไม่ต้องถึงกับละเอียด แล้วนำไปแช่กับน้ำ

- การค้ำันเอาน้ำ เป็นการเอาสมุนไพรรมาค้ำให้ละเอียด แล้วคั้นเอาแต่น้ำออกมา มักใช้กับส่วนของสมุนไพรรที่มีน้ำมากๆ อ่อนนุ่ม ค้ำให้เหลกได้ง่าย เช่น ส่วนใบ หัว เหง้า

- การป้็นเป็นเม็ค (ยาลูกกลอน) เป็นการนำสมุนไพรรที่ค้ำหรือบคแล้ว ผสมกับน้ำในอัตราส่วน 2 : 1 ผสมให้เข้ากันคิแล้วป้็นเป็นเม็ค เพื่อให้วัว-ควายกินได้ง่าย

- การประคย เป็นการเอาสมุนไพรรสับให้ละเอียด แล้วใช้ผ้าขาวห่อและนำไปนึ่งกับความร้อน เพื่อให้ตัวยากออกฤทธิ์ แล้วจึงนำไปประคยตามคั้วของวัว-ควาย ข้อที่ควรระวัง ห้ามใช้ผ้าสีห่อสมุนไพรรเค็คขาด เพราะถ้าถูกความร้อนสารเคมีจากผ้าสีจะทำให้ฤทธิ์ของตัวยาน้อยลง

- การอบหรือรม เป็นการนำสมุนไพรรไปคั้ม หรือจุดไฟ (เผา) เพื่อให้ไอความร้อนของสมุนไพรรไปอบและรมตามลำคั้วของวัว-ควาย

- การเป่า เป็นการนำสมุนไพรรที่ใช้รักษา ใส่ปากเค็วให้ละเอียด แล้วเป่า ฟ่น ไปที่วัว-ควาย เช่น การรักษาโรคตาแดงของวัว-ควาย

4.5.2 หลัการใช้สมุนไพรร

การนำสมุนไพรรมาใช้รักษา จำเป็นต้องคำนึงถึงธรรมชาติของสมุนไพรรแต่ละชนิดคั้วย เช่น สายพันธุ์ สภาพแวดล้อมในการปลูก ฤดูกาล และช่วงเวลาเก็บ ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญของสมุนไพรรที่จะมีผลในการออกฤทธิ์ในการรักษาโรคที่เกิขึ้น ถ้าหากไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสมคุณภาพของตัวยากสมุนไพรรก็จะคั้อยตามไปคั้วย (จากการสัมภาษณ์ นายอ้อยจัน วิเลศ)

1. การใช้ให้ถูกต้อง สมุนไพรส่วนใหญ่มีชื่อคล้ายหรือพ้องกัน จำกันมาก บางพื้นที่ก็เรียกไม่เหมือนกัน ทั้งๆที่เป็นสมุนไพรชนิดเดียวกัน ต้นเดียวกัน หรือบางชนิดชื่อเหมือนกัน แต่เป็นคนละต้นกันก็ได้ จึงต้องรู้จักสมุนไพรและใช้ให้ถูกต้อง
2. การใช้ให้ถูกส่วน สมุนไพรทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็น ราก ใบ ดอก เปลือกผล หรือเมล็ด จะมีฤทธิ์ของตัวยาไม่เท่ากัน บางครั้งผลแก่ ผลอ่อน มีฤทธิ์ของตัวยาแตกต่างกันด้วย จะต้องรู้ว่าการใช้ส่วนใดของสมุนไพรเป็นตัวยา
3. การใช้ให้ถูกขนาด การใช้สมุนไพรในการป้องกันรักษาโรควัว-ควาย ถ้าใช้น้อยไปก็รักษาไม่หาย แต่ถ้าใช้มากไปก็อาจทำให้เป็นอันตรายได้ และต้องดูขนาดของวัว-ควาย ที่เราจะทำการรักษาด้วย เช่น อายุ น้ำหนัก ควรจะใช้อย่างมากหรือน้อยเพียงใด
4. การใช้ให้ถูกวิธี สมุนไพรบางชนิดมีวิธีการใช้ไม่เหมือนกัน เช่น ใช้แช่น้ำ หรือบางชนิดต้องใช้ส่วนผสมอย่างอื่นเป็นกระสาย จึงจำเป็นจะต้องรู้วิธีใช้ให้ถูกต้อง
5. การใช้ให้ถูกกับโรค เช่น วัว-ควาย ท้องอืด ต้องใช้สมุนไพรที่มีฤทธิ์ระบาย หรือถ้าเป็นแผล ปากเปื่อย-เท้าเปื่อย ต้องใช้สมุนไพรที่มีรสฝาด เพื่อเป็นการสมานแผล

4.5.3 หลักการเก็บสมุนไพร

การเก็บเกี่ยวสมุนไพรที่จะนำไปใช้เป็นยาจะมีผลโดยตรงต่อฤทธิ์ทางตัวยาของสมุนไพร ควรเก็บสมุนไพรในวันที่อากาศแห้ง ในระยะเวลาที่พืชสมุนไพร โตเต็มที่ หรือในช่วงที่สมุนไพรมีการสะสมปริมาณของตัวเองไว้ค่อนข้างสูง และสมุนไพรแต่ละชนิดจะมีช่วงระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวที่ไม่เหมือนกัน และเพื่อเป็นการรักษาคุณลักษณะสมุนไพรที่ใช้เป็นยา ไม่ให้สูญพันธุ์ (จากการสัมภาษณ์นายฮ้อยหลอม สิงห์วิธา และนายฮ้อยสัว อาษา)

การเก็บใบ โดยทั่วไปควรเก็บในช่วงที่พืชสมุนไพรเจริญเติบโตมากที่สุด ช่วงที่มีใบสีเขียวสด เก็บใบที่ไม่อ่อน ไม่แก่จนเกินไป นอกจากการรักษาโรคบางชนิดต้องใช้ยอดอ่อนหรือใบอ่อน

การเก็บเมล็ด ให้เก็บเมล็ดที่แก่เต็มที่ เพื่อฤทธิ์ทางตัวยาเข้มข้น ถ้าในกรณีที่ต้องการเมล็ดจากผลให้เก็บผลที่สุกแก่เต็มที่ แล้วนำมาตากให้แห้ง จึงแกะเอาเปลือกออกและนำเมล็ดมาใช้ทำยา

การเก็บรากและหัว ให้เก็บในช่วงที่พืชหยุดการเจริญเติบโต ใบและดอกร่วงหมดแล้ว หรือให้เก็บในช่วงต้นฤดูหนาว ถึงปลายฤดูร้อน เพราะช่วงนี้รากและหัวจะแก่เต็มที่ มีการสะสมปริมาณของตัวยาไว้ค่อนข้างสูง วิธีการเก็บต้องใช้การขุดเอารากและหัวขึ้นมาจากใต้ดิน ควรขุดในขณะที่ดินยังไม่แข็งจนเกินไป

การเก็บผล พืชสมุนไพรบางชนิดเก็บผล โดยทั่วไปมักเก็บผลที่แก่หรือสุกใหม่ๆ แต่อย่าให้สุกจนละ

การเก็บเปลือกไม้ การเก็บเปลือกไม้ จะเก็บระหว่างช่วงฤดูร้อนกับฤดูฝน จะมีปริมาณยาค่อนข้างสูง และลอกเอาเปลือกออกได้ง่าย สำหรับการลอกเปลือกนั้นจะไม่ลอกออกรอบคัน เพราะจะกระทบกระเทือนการลำเลียงอาหารจะทำให้ต้นไม้ตายได้

4.5.4 เคล็ดลับในการเก็บสมุนไพร

ในการเก็บสมุนไพรมาใช้รักษาวัว-ควายของนายอ้อยยุคอดีต ซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรบรรพบุรุษ และถือกันว่าเป็นภูมิปัญญาที่ไม่สามารถถ่ายทอดสู่ผู้อื่นได้ นอกจากญาติพี่น้อง ลูกหลานเท่านั้น

จากการสัมภาษณ์ นายอ้อยมี คำจุน อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 80 หมู่บ้านหาญฮี หมู่ที่ 12 อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งปัจจุบันยังเป็นหมอรักษาโรควัว-ควายด้วยสมุนไพร ได้พูดถึงการนำสมุนไพรมาใช้รักษา ซึ่งสมุนไพรแต่ละชนิดที่นำมารักษา มีตัวยาและฤทธิ์ยาในตัวมันอยู่แล้ว แต่ถ้ามีกรรมวิธีตามกระบวนการที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ยังจะทำให้มีความเชื่อมั่นในการรักษาเพิ่มขึ้น การที่จะเก็บสมุนไพรมาใช้รักษาจะต้องเก็บวันอังคาร เพียงวันเดียว และจะไม่เก็บในเวลาเที่ยงวัน เพราะการเก็บในเวลาเที่ยงวัน เงามของคนเก็บจะไปบังทับต้นสมุนไพร ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการบดบังฤทธิ์ของตัวยาสมุนไพรนั้นๆ และช่วงเวลาควรเก็บสมุนไพร คือ เวลาเช้าหรือเวลาเย็น และต้องนำดอกไม้คู่เดียว หรือดอกไม้ 1 คู่ เพื่อเป็นการบูชา โดยมีการบอกกล่าวต่อแม่พระธรณี ดังนี้

แม่พระธรณี จะมาเอาयरักษาวัว-ควาย ให้ลูกอาการวัว-ควายป่วย กินยานี้ให้หาย ให้เลื่องชื่อเลื่องลือปรากฏ

เมื่อบอกกล่าวเพื่อเป็นการขอขมาสมุนไพรต่อแม่พระธรณีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต้องภาวนาคาถาเพื่อเป็นการปลุกสมุนไพร (ท่อง) นะโม คัถสะ ภควะโต อระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ 3 จบ (แล้วท่อง) โอม ขะลุก ขะลุก กนอินกันมิงอย่าลุก ปลูกมิงจึงนัง แล้วจึงเก็บเอาสมุนไพรมารักษาวัว-ควาย ตามขั้นตอนวิธีปรุงยาต่อไป

นอกจากจะมีเคล็ดลับในการเก็บสมุนไพร เพื่อนำมาใช้รักษาวัว-ควายแล้ว หมอมี คำจุน มีวิธีการรักษาวัว-ควายด้วยคาถาอาคม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากปู่ และปัจจุบันก็ยังใช้รักษาวัว-ควาย อยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ ซึ่งได้รับการยืนยันจากเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายว่าสามารถรักษาให้หายได้จริง

วิธีรักษาวัว-ควาย ที่เป็นฝี-หนอง ด้วยการใช้คาถาเป่า

(ท่อง) นะโม คัถสะ ภควะโต อระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (3 จบ) (แล้วท่อง) โอม ปุเมเปา ปุเมเปา สีหังฟ้ามาอันมาอัด ปลูกปักทอง ปลูกหนองก็แวน โอมตะกอบ โอมตะแถบ แถบมันสะทับ (แล้วเป่า 3 ครั้ง) ให้เป่าเช้า-เย็น ประมาณ 1 หรือ 2 อาทิตย์ จะหาย

วิธีการรักษาวัณ-ควายที่ขาหัก ด้วยการใส่คาถาเป่า

(ท่อง) นะโม คัสสะ ภควะโค อระหะโค สัมมาสัมพุทธัสสะ (3 จบ) (แล้วท่อง)

โอมพระกระจัดกระจาย พระนารายณ์ทรงแพน แบนแวนหน้า ขาวแดงงังไซ โอมสะหมคิด (แล้วเป่า 3 ครั้ง) ให้เป่าเข้าเส้น ประมาณ 1 หรือ 2 อาทิตย์ จะหาย

ในการรักษาของ หมอมี่ คำจูน แต่ละครั้งจะไม่เรียกค่ารักษาใดๆ ทั้งสิ้น เพราะเป็นคุณธรรมของหมอยาพื้นบ้าน จะไม่มีการเรียกร้อยค่ารักษา แล้วแต่เจ้าของวัณ-ควายที่นำไปรักษาจะให้เงินเป็นค่าตอบแทนเอง โดยบางคนจะให้ 100 บาท หรือ 200 บาท

หมอมี่ คำจูน ได้พูดถึงโรคของวัณ-ควาย ในปัจจุบันนี้มีมาก ซึ่งไม่เหมือนในสมัยก่อน โรคของวัณ-ควายมีไม่กี่ชนิด และยังรักษาหรือสามารถป้องกันด้วยยาสมุนไพรได้ แต่ถึงอย่างไร หมอมี่ คำจูน ก็ยังใช้สมุนไพรรักษาโรควัณ-ควาย โดยไม่ได้พึ่งพายาแผนปัจจุบัน และยังมีข้อสังเกตไว้ว่า บางครั้งวัณ-ควายที่มีอาการไม่ดี ใกล้จะตาย หมอมี่ คำจูน ก็จะใช้สมุนไพรที่เคยใช้รักษาแต่ดั้งเดิม รักษาอาการของวัณ-ควายเริ่มดีขึ้น สามารถลุกขึ้นเดินและวิ่งได้ กินหญ้าฟางได้ตามปกติ แต่อีกไม่กี่วันวัณ-ควายตัวนั้นก็กลับมีอาการเหมือนเดิมอีก จึงมีข้อวิเคราะห์ของตัวเองว่าเนื่องจากในปัจจุบันโลกได้มีการพัฒนาเป็นไปอย่างมาก จึงทำให้โรคเกี่ยวกับวัณ-ควายมีหลายประเภทมากขึ้น และแต่ละประเภทของโรค รักษาไม่หาย หรือไม่หายขาด และสามารถกลับมาเป็นโรคนั้นๆได้อีก จึงมีความคิดเห็นว่า ถ้าเป็นเช่นนี้น่าจะมีการสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อสร้างความแข็งแรงให้กับวัณ-ควาย และเป็นการป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นกับวัณ-ควาย

4.6 สถานภาพขององค์ความรู้ การป้องกันและการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

การนำพืชสมุนไพรมาใช้ในการป้องกันรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับวัณ-ควาย ซึ่งเคยเป็นภูมิปัญญาของนายฮ้อยวัณ-ควายยุคอดีต อีกทั้งในประเทศไทยมีสมุนไพรอยู่เป็นจำนวนมาก หาได้ง่าย และเป็นสิ่งที่คุ้นเคยกับชีวิตประจำวันของเรามาเนิ่นนาน จนกลายเป็นความกลมกลืนแทบแยกกันไม่ออก ระหว่างสมุนไพรกับวิถีชีวิตของคนไทย แม้ว่าในบางช่วงของระยะเวลาที่ผ่านมา การใช้สมุนไพรป้องกันรักษาโรค วัณ-ควาย อาจจะลดลง และถูกละเลยไปบ้าง แต่ก็ยังไม่ถึงกับถูกทอดทิ้ง และยังคงเป็นองค์ความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการป้องกันโรควัณ-ควาย ในสถานการณ์ปัจจุบันเป็นการลดต้นทุนให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงวัณ-ควาย ซึ่งต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น

4.6.1 การรักษาโรคตามความรู้ปศุสัตว์แผนใหม่

ปัจจุบันนี้การรักษาโรควัว-ควาย เกษตรกรผู้เลี้ยงได้พึ่งยาแผนปัจจุบันมากขึ้น เพราะสะดวกในการซื้อและใช้ง่าย เพียงแต่รู้อาการของวัว-ควายเท่านั้น ก็สามารถหาซื้อจากท้องตลาดมาใช้รักษาได้

ยาแผนปัจจุบันที่ใช้รักษาโรควัว-ควาย

โนวาซีแลน	- แก้ไข้ตัวร้อน ใช้สำหรับฉีดเข้ากล้ามเนื้อ
โซดาเฟ้น	- แก้โรคปากเปื่อย-เท้าเปื่อย ใช้สำหรับฉีดเข้ากล้ามเนื้อ
เทมโฟลิม	- แก้โรคท้องอืด ใช้สำหรับฉีดเข้ากล้ามเนื้อ
อีอกซี่	- แก้ไข้ ใช้สำหรับฉีดเข้ากล้ามเนื้อ
แคลเซียม (500 CC)	- แก้โรคขาอ่อน หลังแข็งใช้สำหรับฉีดเข้ากล้ามเนื้อ

4.6.2 การยอมรับแนวปฏิบัติของปศุสัตว์แผนใหม่

เนื่องจากในปัจจุบันการรักษาวัว-ควาย ตามแนวทางการปฏิบัติของปศุสัตว์ได้มีการยอมรับในระดับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงยุคปัจจุบันมากขึ้น เพราะมีความคิดเห็นว่าการใช้สมุนไพรรักษาโรควัว-ควายเป็นเรื่องโบราณ ไม่ทันสมัย ไม่ทันยุค เสียเวลา และเสี่ยงต่อวัว-ควายอาจตายได้จะทำให้ขาดทุน ไม่เหมือนกับการใช้ยาแผนปัจจุบัน ซึ่งสามารถหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดและปศุสัตว์ทั่วไป ซึ่งไม่ยุ่งยากในการหาสมุนไพรในท้องถิ่น และไม่เสียเวลาในเรื่องขั้นตอนการเตรียมการปรุงยาสมุนไพร และไม่มีองค์ความรู้ประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรรักษาโรควัว-ควายดีพอ จึงขาดความมั่นใจในการนำมาใช้รักษา ซึ่งมีความแตกต่างกับการใช้ยาแผนปัจจุบัน เมื่อนำมาใช้รักษาแล้วหายเร็ว และได้ประโยชน์ดี และชีวิตวัว-ควาย ไม่มีความเสี่ยงต่อการตายเพราะการรักษา แต่การรักษาโรควัว-ควายด้วยการใช้ยาแผนปัจจุบันทำให้เกษตรกรต้องเพิ่มต้นทุนในการเลี้ยง เพราะยาแผนปัจจุบันในขณะนี้ราคาแพงมาก ถ้าการเลี้ยงและดูแลไม่ดี ถึงขั้นวัว-ควายเป็นโรคต้องรักษา จึงทำให้ไม่คุ้มทุน และยาที่ใช้รักษาไม่สามารถควบคุมได้ และอาจทำให้มีสารพิษตกค้าง ซึ่งอาจจะเป็นอันตรายถึงผู้บริโภคได้

4.6.3 องค์ความรู้พื้นบ้านและองค์ความรู้แผนใหม่

องค์ความรู้ในเรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้านกับองค์ความรู้ในเรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบแผนใหม่ ต้องมีการปรับใช้ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เมื่อวัว-ควายเกิดเป็นโรคที่ต้องรักษาในเมืองต้น ควรจะใช้ยาแผนปัจจุบันทำการรักษาเพื่อเป็นการรักษาให้ทันกับเวลา เมื่ออาการดีขึ้นแล้ว จึงใช้สมุนไพรรักษาในขั้นตอนต่อไป เพราะสมุนไพรบางชนิดหายากในพื้นที่และบางชนิดไม่สามารถปรุงยาเก็บไว้ได้นานๆได้

4.7 การฟื้นฟูและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้พื้นบ้าน

เนื่องจากการป้องกันรักษาโรควัว-ควายแบบพื้นบ้าน เป็นองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควาย บุคคลที่มีการถ่ายทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน บางอย่างก็ยังมีอยู่ บางอย่างก็สูญหายไป และนายฮ้อยหรือเกษตรกรรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจในเรื่องนี้เท่าที่ควร และไม่ค่อยได้รับการถ่ายทอดอย่างถูกวิธี เนื่องจากนายฮ้อยบุคคลมีข้อจำกัดของตัวเองว่า จะต้องถ่ายทอดให้กับพี่น้องและคนที่เป็นลูกหลานเท่านั้น ด้วยความทันสมัยและการพัฒนาที่เจริญขึ้นจึงมีการใช้ยาแผนปัจจุบันมากขึ้น

4.7.1 แนวทางการฟื้นฟูองค์ความรู้การป้องกันและรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

- ให้เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควาย มีความรู้และรู้จักสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนั้นๆอย่างเข้าใจ
- ให้รู้จักการวิเคราะห์ถึงอาการของโรควัว-ควายที่เกิดขึ้น เพื่อเตรียมการรักษาด้วยสมุนไพร
- ให้นำสมุนไพรมาปลูกไว้ในบริเวณพื้นที่ของตัวเอง เพื่อนำมาใช้
- ให้มีการศึกษาและทดลองนำสมุนไพรมาแปรรูป เพื่อการใช้รักษาโรควัว-ควายได้ง่ายและสะดวกขึ้น

5. ข้อมูลเทคนิคการซื้อ-ขาย วัว-ควาย

จากอดีตที่ผ่านมาการซื้อขายวัว-ควายของกลุ่มนายฮ้อย จะมีการซื้อขายกันในหมู่บ้านของตนเองหรือหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น นายฮ้อยบางที่ไม่ซื้อขายตัวเองมีวัว-ควายมากบางที่ก็อาจเป็นการยืมเพื่อเอาไปใช้งานเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความมีน้ำใจและเอื้ออาทรต่อกัน การซื้อขายวัว-ควายของนายฮ้อยยุคที่มีบทบาทสำคัญ คือ ช่วงที่มีการไล่ค้อนวัว-ควายไปขายทางภาคกลาง ซึ่งมีการหาซื้อจากภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อรวบรวมเป็นกองคาราวานไปขายยังอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรีและอำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งการของนายฮ้อยยุคนั้นมีทั้งการซื้อขายด้วยเงินสดและมีทั้งการพนาคหรือโท(การซื้อขายโดยการเซ็นหรือเชือ) เมื่อขายได้จึงนำเงินมาจ่ายเจ้าของวัว-ควาย มีความเชื่อถือซึ่งกันและกันไม่โกงกัน เมื่อถึงแหล่งที่ขายเมื่อนายฮ้อยคนใดขายวัว-ควายหมดก่อนจะมาช่วยพรรคพวกที่ขายยังไม่หมด หรือคนไหนที่มีฝีปากดีขายเก่งก็จะมาช่วยเพื่อนที่ยังขายไม่หมดอีกด้วยและต้องรอให้ขายหมดทุกคนก่อนจึงจะกลับพร้อมกัน

ต่อมาทางภาคอีสานมีความเจริญมากขึ้นเป็นผลจากการเอาใจใส่ของรัฐที่มีมากขึ้น มีการทำแผนพัฒนาภาคอีสาน สร้างถนนเพื่อให้การคมนาคมสะดวกขึ้นทำให้รูปแบบการค้าขายวัว-ควายเปลี่ยนไป จากการไล่ค้อนแบบเดินเท้ามาเป็นการบรรทุกโคจรยนต์ส่วนวัว-ควายที่นำไปขายก็มีวัตถุประสงค์การซื้อที่เปลี่ยนไปจากการซื้อเพื่อใช้แรงงานเป็นการซื้อเพื่อฆ่าแหละในโรงฆ่าสัตว์ จะมีพ่อค้าเขมามาคอยรับซื้อวัว-ควาย ในช่วงเปลี่ยนนี้นายฮ้อยยุคเดิมก็ยังคงมีบางส่วนที่ยังคงค้าขายค่ออยู่บ้าง บางคนก็เลิกทำเพราะอายุมากและในการค้าขายวัว-ควายยุคใหม่ต้องใช้ทุนสูงในการเดินทางบางครั้งต้องถูกริได บางครั้งไม่ทันเล่ห์เหลี่ยมกลโกงของพ่อค้าทำให้ขาดทุนและเป็นหนี้ไม่มีเงินไปจ่ายคืนเงินที่ได้พนาคเอาไว้ ทำให้นายฮ้อยบางคนหมดเนื้อหมดตัว จึงไม่นิยมนายฮ้อยนำวัวขึ้นรถไปขายทำให้พ่อค้าภาคกลางต้องมาซื้อด้วยตนเอง โดยมีการนัดพบกันเพื่อทำการซื้อขายทำให้วิธีการค้าเปลี่ยนแปลงไปและเริ่มเป็นตลาดนัดวัว-ควาย ตลาดนัดวัว-ควายที่มีพื้นที่ใกล้เคียงกันในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และพื้นที่ใกล้เคียงมีดังต่อไปนี้

1. ปากทางเข้าบ้านส้มโฮง ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด(เปิดวันจันทร์)
2. ตลาดนัดบ้านโพนทอง อ.โพนทอง จ.ร้อยเอ็ด(เปิดวันพุธ)
3. ตลาดส้มป่อย อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ(เปิดพฤหัสบดี)
4. ตลาดนัดยางตลาด อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์(เปิดวันพฤหัสบดี)
5. ตลาดนัดหนองปากำ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด(เปิดวันพฤหัสบดี)
6. ตลาดนัดโคกสี อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม(เปิดวันศุกร์)
7. ตลาดหนองแก อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด(เปิดวันเสาร์)

8. ตลาดนัดบ้านชาค อ.พล จ.ขอนแก่น(เปิดวันอาทิตย์)
9. ตลาดนัดขมิ้น อ.เมือง จ.บึงกาฬ(เปิดวันอังคาร)
10. ตลาดนัดหนองกุงกระบ้าย อ.นาเชือก จ.มหาสารคาม(เปิดทุกๆ 5 วัน)

กลุ่มนายฮ้อยจะและพ่อค้าจะมีการหมุนเวียนการซื้อขายกันไปตามพื้นที่ใกล้เคียงที่สามารถเดินทางไปมาได้สะดวก และไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการเดินทาง จึงทำให้เห็นเส้นทางการค้าขายวัว-ควายที่สามารถค้าขายได้ตลอดสัปดาห์

นอกจากการลงเก็บข้อมูลจากตลาดนัดโค-กระบือ ปากทางบ้านเข้าบ้านส้มโอง ตำบลโนนสวรรค์ อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ดที่อยู่ติดกับถนนยุทธศาสตร์ หมายเลข 2269 (เป็นเส้นทางจากโคราช-ขุขันธ์) ระยะทางจาก อ.เกษตรวิสัยถึงตลาดนัดมีระยะทางประมาณ 21 กิโลเมตร เป็นตลาดนัดที่ก่อตั้งมาตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2528 มีเนื้อที่ทั้งหมด 66 ไร่ มี นายบาง ชนะภัย เป็นผู้จัดการตลาดนัดในอดีตกิจการการค้าขายวัว-ควายยังไม่เฟื่องฟูนัก เนื่องจากยังไม่เป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปทำให้กิจการล้มลุกคลุกคลานมาตลอดจนในช่วงต่อมา มี นายนิคม เย็นทรัพย์ กำนันตำบลโนนสวรรค์ในช่วงนั้น ได้เข้ามาขอร่วมทุนด้วยทำให้กิจการเริ่มดีขึ้นตลาดเริ่มเป็นที่รู้จักของกลุ่มนายฮ้อย จำนวนวัว-ควายและพ่อค้า/นายฮ้อยเริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆผลประโยชน์ก็มากตามไปด้วย การลงทุนร่วมกันแบบร่วมทุนมีปัญหาเนื่องจากความมีอิทธิพลของผู้เป็นกำนันและมีบุตรเขยเป็นนายตำรวจ ทำให้ผู้ที่พามาขายในคอนแรกต้องผลัดตัวออกไปเหลือเพียงแต่กำนันนิคมเพียงคนเดียวเท่านั้นที่เป็นผู้จัดการตลาดนัดและยังคงเป็นเรื่อยมากระทั่งปัจจุบัน

5.1 การเคลื่อนย้ายวัว-ควาย

วัว-ควายที่นำเข้ามาขายในตลาดนัดส่วนมากจะมากับนายฮ้อยที่มาจากจังหวัด สุรินทร์, ขุขันธ์, มหาสารคาม, ชัยภูมิ, บุรีรัมย์, ศรีสะเกษและร้อยเอ็ด โดยกลุ่มพ่อค้าที่ซื้อส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าจากภาคกลางภาคเหนือและภาคอีสานบางส่วน เช่น จังหวัดแพร่, อุทัยธานี, นครสวรรค์, ลพบุรี, สระบุรี, พระนครศรีอยุธยา, อุตรดิตถ์และขอนแก่น

5.2 จำนวนวัว-ควายที่นำมาซื้อขายต่อวันและมูลค่าในการซื้อขาย

วัว-ควายที่นำเข้ามาขายในตลาดนัดต่อวันจะมีจำนวนประมาณ 500-700 ตัว และบางนัดอาจมีมากถึง 1,000 ตัว มูลค่าการซื้อขายเฉลี่ยต่อวันประมาณ 7-8 ล้านบาท ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและความต้องการของกลุ่มพ่อค้าที่มามีการซื้อขายของแต่ละพื้นที่

5.3 จุดเด่นและลักษณะพิเศษของตลาดนัดปากทางเข้าบ้านส้มโฮง

ตลาดนัดโค-กระบือที่ปากทางเข้าบ้านส้มโฮงเป็นตลาดนัดที่มีความเข้มงวดในเรื่องการจัดการสุขภาพวัว-ควายที่จะนำเข้าไปในตลาดเป็นอย่างมากโดยจะห้ามนำวัว-ควายที่มีโรคหรือกำลังป่วยเข้าไปในตลาดเด็ดขาดหากเจ้าหน้าที่ตรวจพบว่ามีพ่อค้าคนใดนำวัว-ควายที่มีโรคหรืออาการเจ็บป่วยเข้ามาขายในตลาดจะต้องถูกปรับเป็นเงิน 2,000 บาท พร้อมทั้งยึดวัวควายที่ป่วยนั้นเอาไว้เพื่อไม่ให้แพร่เชื้ออีกต่อไป

ในส่วนการซื้อขายที่ตลาดนัดแห่งนี้จะไม่มีระบบพ่อค้าคนกลาง เพราะทางเจ้าหน้าที่ของตลาดนัดจะมีการจัดการดูแลที่เข้มงวดทำให้การค้าขายวัว-ควายอยู่ในสภาพซื้อขายคล่อง และไม่มีนายหน้าในการซื้อขาย จะเป็นเพียงการซื้อขายกันเองด้วยความสมัครใจกันทั้งสองฝ่าย คือเจ้าของวัว-ควาย และพ่อค้าที่มารับซื้อทำให้มีความยุติธรรมเป็นที่พอใจกันทั้งสองฝ่าย ตลาดนัดโค-กระบือปากทางเข้าบ้านส้มโฮงจัดได้ว่าเป็นตลาดนัดที่มีจำนวนวัว-ควายมาก และมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ สาเหตุมาจากที่ตั้งติดถนนสายหลักการคมนาคมสะดวกมีแหล่งอาหารที่สะดวกสบาย และทั้งผู้ซื้อและผู้ขายได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากผู้จัดการตลาดนัด

5.4 ความต้องการของผู้ซื้อแต่ละช่วงเวลา

ในการซื้อขายวัว-ควายกลุ่มนายอ้อยและเจ้าของวัว-ควายจะต้องรู้ความต้องการของพ่อค้าที่มาซื้อในแต่ละช่วงเวลา เพื่อจะได้เตรียม/จัดหาวัว-ควายมาให้ตรงกับความต้องการของผู้ซื้อซื้อจะทำให้ขายคล่องขึ้นสามารถขายได้หมดเท่าที่มีวัวควายมาไม่ต้องนำกลับไปเลี้ยงรอตลาดนัดต่อไป ซึ่งนั่นจะเป็นการเสียเวลาและทำให้ต้นทุนในการขายเพิ่มเสี่ยงต่อการขาดทุน ดังนั้นกลุ่มผู้ขายมีความจำเป็นต้องประมาณระยะเวลา หรือช่วงเวลาที่จะต้องนำวัวควายเข้าไปขายในตลาดให้แน่ชัดเสียก่อน และช่วงเวลาต่างๆที่มีการซื้อขายวัว-ควายแต่ละลักษณะจะสามารถจำแนกได้ตามช่วงเดือนในรอบปีดังต่อไปนี้

ช่วงเดือนมกราคม-เมษายน ในช่วงนี้วัวแม่พันธุ์จะเป็นที่ต้องการของตลาด เนื่องจากเป็นช่วงเดือนหลังฤดูเก็บเกี่ยวจะมีพื้นที่ในการเลี้ยงมากขึ้น และผู้ซื้อที่กำลังซื้อเยอะ มีเงินจากการขายข้าวมาซื้อแม่พันธุ์เพื่อนำไปเลี้ยงขยายพันธุ์

ช่วงเดือนพฤษภาคม-ธันวาคม ช่วงนี้ความต้องการของตลาดจะเน้นไปที่วัวเนื้อ การซื้อในช่วงนี้จุดประสงค์ส่วนใหญ่จะเป็นการซื้อเพื่อป้อนโรงฆ่าสัตว์ ผู้เลี้ยงต้องใช้การขุนและต้องใช้ระยะเวลาค่อนข้างสั้น ทั้งนี้เพราะมีพื้นที่ในการเลี้ยงจำกัด ในช่วงปลายปีก็เป็นอีกช่วงหนึ่งที่ตลาดมี

ระยะเวลาก่อนข้างต้น ทั้งนี้เพราะมีพื้นที่ในการเลี้ยงจำกัด ในช่วงปลายปีก็เป็นอีกช่วงหนึ่งที่ตลาดมีความต้องการวัวเนื้อ เนื่องจากเป็นเทศกาลออกพรรษา หลังจากออกพรรษาเรียบร้อยแล้วจะมีงานพระเพณีหลายประเพณีต่อเนื่องกัน เช่น งานกฐิน ในการจัดงานกฐินของชาวอีสานจะต้องมีการจัดอาหารเลี้ยงแขกที่มาช่วยงาน ดังนั้นเจ้าของงานจะต้องเตรียมอาหารต้อนรับ โดยทั่วไปคนอีสานนิยมบริโภคเนื้อวัวอยู่แล้วจึงทำให้ในช่วงหลังออกพรรษาวัวที่นำมาขายในตลาดนัดจะได้ราคาค่อนข้างดี

จากการลงเก็บข้อมูลที่ตลาดนัดโค-กระบือปากทางเข้าบ้านส้มโอง ได้รับคำบอกเล่าจากกลุ่มนายฮ้อยและกลุ่มผู้ขายทำให้ได้รับทราบถึงสถานการณ์การค้าขายวัว-ควาย ในปัจจุบันว่าตลาดทุกวันนี้ค่อนข้างดี ขายง่าย เนื่องจากมีพ่อค้าจากภาคกลางและภาคเหนือมารับซื้อเยอะ มีการซื้อวัว-ควายเพื่อไปส่งโรงฆ่าสัตว์ พ่อค้าทั้งสองกลุ่มนี้มีปริมาณการซื้อมากกว่าพ่อค้าจากที่อื่นทั้งหมด โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าจากจังหวัดอุทัยธานี พ่อค้าที่มาจากภาคกลางจะกว้านซื้อลูกควายที่เพิ่งหย่านมเพื่อนำไปทำหม่า ซึ่งพ่อค้าเชื่อว่าเนื้อลูกควายจะนุ่มและไม่มีการกลืนสาบ ส่วนพ่อค้าจากภาคเหนือจะนิยมซื้อแม่ควายที่กำลังตั้งท้องไปฆ่า เพราะนอกจากจะได้เนื้อแล้วยังได้รก ซึ่งขายได้ราคาดีอีกด้วย จึงทำให้รู้ถึงสถานการณ์การซื้อขายว่ากลุ่มพ่อค้าจะขายควายให้หมดก่อน จึงจะขายวัวและในบางครั้งวัวอาจขายไม่ได้เลยก็มี

5.5 ขั้นตอนก่อนการซื้อขายในตลาด

กลุ่มนายฮ้อยและกลุ่มผู้ซื้อ-ขายวัว-ควาย ก่อนการซื้อขายจะต้องมีการเตรียมการ หาซื้อวัว-ควาย ตามความต้องการของตลาด แบ่งตามช่วงเวลาดังที่กล่าวไปแล้ว เมื่อจัดหามาได้แล้วจะมีการขุนให้อ้วน ให้อาหารเสริม รำ หญ้า ฟาง มีการแต่งเขา แต่งขน ขัดลำตัว ให้สวยงามเพื่อให้สามารถขายได้ง่ายและได้ราคาดี ในบางครั้งต้องมีการถ่ายพยาธิด้วยสมุนไพรอีกด้วย

5.6 ขั้นตอนในการเข้าสู่ตลาดนัดโค-กระบือ

กรณีตลาดนัดโค-กระบือปากทางเข้าบ้านส้มโองจะเปิดตลาดซื้อขายทุกวันจันทร์ แต่กลุ่มนายฮ้อยจะนำวัว-ควายเข้าตลาดตั้งแต่เย็นวันอาทิตย์ ส่วนในเช้าวันจันทร์จะเปิดตลาดประมาณ 08.00 น. ในตอนกลางคืนการนำวัว-ควายเข้าตลาดนัดจะต้องเสียค่านำเข้าตัวละ 5 บาท และเริ่มการซื้อขายไปเรื่อยๆตลอดทั้งคืน พ่อค้าที่ซื้อวัว-ควายในช่วงกลางคืนส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าแขกที่ซื้อเพื่อส่งโรงฆ่าสัตว์สาเหตุที่มีการซื้อในช่วงกลางคืนก่อนเปิดตลาด เนื่องจากผู้ซื้อขายยังมีไม่มากการต่อรองเรื่องราคาจะทำได้ง่ายกว่าในตอนเช้าที่มีแข่งขันเรื่องราคาสูงในส่วนผู้ขายหากสามารถขายวัว-ควายของตนได้หมดก่อนตลาดเปิดก็จะเป็นเรื่องดี เพราะจะมีเวลาซื้อวัว-ควายของผู้ขายคนอื่นๆต่อไปแล้วนำมาขายต่ออีกทอดเป็นการเพิ่มรายได้วิธีการหนึ่งเช่นกัน

ขั้นตอนในการเข้าตลาดนัด

1. เมื่อนายซื้อนำวัว-ควายเข้าถึงตลาดนัด ก่อนนำเข้าไปในตลาดจะต้องแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ของตลาดเพื่อลงทะเบียนและจ่ายค่านำเข้าราคาตัวละ 5 บาท(บางแห่ง 25 บาท)
2. การลงทะเบียนรถ แต่ละคันมีเรื่องสำคัญ คือ
 - เพื่อให้ทราบจำนวนวัว-ควายที่นำเข้ามาในตลาดแต่ละนัด
 - เพื่อตรวจสอบลักษณะของวัว-ควายที่นำเข้ามาว่ามีโรคหรืออาการป่วยหรือไม่
 - เพื่อตรวจสอบวัว-ควายที่นำมา
 - เพื่อพยานมาเชื่อทั้งเวลาเข้าตลาดและเวลาออกนอกตลาด
3. ตกลงซื้อขายตามอัตราต่อรองระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย
4. ทำสัญญาซื้อขายกับเจ้าหน้าที่ของตลาด โดยจ่ายค่าทำสัญญาใบละ 25 บาท พร้อมทั้งมีเบอร์ติดที่หูของวัว-ควายแสดงว่าผ่านการฉีดวัคซีนแล้ว
5. จัดทำใบอนุญาตเคลื่อนย้ายให้กับผู้ซื้อเพื่อความสะดวกในการเคลื่อนย้ายสัตว์ไปที่ต่างๆ

5.7 เทคนิคการซื้อ-ขาย-ราคา

เทคนิคการซื้อ ผู้ซื้อจะดูลักษณะของวัว-ควายตัวนั้น และให้ราคาแก่ผู้ขายในอัตราที่ต่ำกว่าเกณฑ์หรือต่ำกว่าราคาที่ผู้ขายตั้งเอาไว้ประมาณ 2,000 บาท และพยายามหาข้อตำหนิวัว-ควายตัวนั้นๆให้ได้เพื่อตัดราคาให้ต่ำลง

เทคนิคการขาย จะตั้งราคาวัว-ควายให้สูงกว่าเกณฑ์ประมาณ 2,000 บาท หรือประมาณ 20 % ของราคาจริง เพื่อให้เกิดการต่อรองจากผู้ซื้อโดยอ้างจุดเด่น รู้ที่ไปที่มา ประวัติ สายพันธุ์ ลักษณะอันเป็นมงคลของ วัว-ควายของตนเอง พร้อมทั้งชี้ลักษณะเด่นของวัว-ควายตัวนั้นให้ผู้ซื้อเห็นให้ได้มากที่สุด

กลโกงและเล่ห์เหลี่ยม เป็นเทคนิคในการซื้อขายอย่างหนึ่งในการซื้อขายวัว-ควาย ในการซื้อขาย การต่อรองราคา บางช่วงจะมีนายหน้าช่วยต่อรองราคา จะมีการแก่งัดต่อรองเพื่อปั่นราคาการขายให้สูงขึ้น โดยนายหน้าจะทำลักษณะนี้โดยการตกลงกับเจ้าของวัว-ควายก่อนการขาย รวมทั้งการ

โก่งราคา การแต่งเขาเพื่อให้ดูนุ่มขึ้น แต่งขนให้สั้นเพื่อให้สวยงาม บางตัวมีการย้อมสีขนและจัดด้วยแชมพูเพื่อให้ขนนุ่ม เรียบเป็นมันอีกด้วย

การอ่านใจคนและสัตว์ ในการซื้อขายต้องมีองค์ประกอบหลายอย่างประกอบกัน การอ่านใจคนทั้งผู้ซื้อและผู้ขายจะต้องดูจากสายตาและคำพูดถึงความต้องการวัว-ควายตัวนั้นๆของผู้ซื้อ ในบางครั้งผู้ซื้อต้องเก็บอาการอยากได้เอาไว้ภายในไม่ให้เจ้าของวัว-ควายดูออกเพื่อต่อรองราคาให้ต่ำลง ส่วนผู้ขายต้องดูจิตความสามารถในการซื้อของผู้ซื้อด้วยว่ามีกำลังจ่ายจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงแค่การปั่นราคา ดังนั้นในการซื้อขายจึงต้องมีการวางมัดจำเอาไว้ก่อนหากผู้ซื้อไม่ทำตามที่ได้ตกลงผู้ขายก็จะรีบเงินเอาไว้อีกก่อน

5.8 ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในตลาดนัด

ในตลาดนัดจะมีกลุ่มคนต่างๆที่เกี่ยวข้องกัน เริ่มตั้งแต่เจ้าของตลาดนัด เจ้าหน้าที่ของตลาด กลุ่มนายฮ้อยที่มาซื้อขาย รวมทั้งนายหน้าผู้มีหน้าที่ต่อรองราคาเป็นการหากินหรือรับจ้างขายวัว-ควายให้กับพ่อค้าที่ตนเองไม่มีวัว-ควาย แต่ละตลาดจะมีเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์คอยควบคุมดูแลในเรื่องการฉีควัคซีนป้องกันโรคและจัดทำเอกสารเกี่ยวกับการซื้อขาย

การที่มีตลาดนัดตั้งอยู่ในชุมชนใดจะช่วยให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนนั้น มีการหมุนเวียนที่คึกว่าชุมชนอื่นๆและมีอาชีพเสริมนอกเหนือจากอาชีพที่เคยทำอยู่เป็นประจำ มีการเปิดร้านขายอาหารและเครื่องประดับสำหรับวัว-ควายเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัวได้เป็นอย่างดี จากการสัมภาษณ์ นายสมาน งอกสี อายุ 57 ปี อยู่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 9 ตำบลโนนสวรรค์ อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด พ่อค้าขายอาหารในตลาดนัดปากทางเข้าบ้านส้มโอง โดยเริ่มกิจการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ครั้งแรกลงทุนทำร้านประมาณ 3,000 บาท เริ่มขายอาหารที่ตลาดตั้งแต่วันอาทิตย์จนถึงเที่ยงวันจันทร์ ยอดกำไรจากการขายประมาณ 400-500 บาท ต่อวัน ซึ่งทราบว่าป็นรายได้ที่เพียงพอกับการดำรงชีพต่อวันและยังคงทำร้านอาหารในตลาดนัดมาเรื่อยๆกระทั่งปัจจุบัน

ในส่วนพ่อค้าที่ขายเครื่องประดับวัว-ควาย และสำหรับนายฮ้อย ได้สอบถาม นายผล คำชา วงษ์ อายุ 40 ปี อยู่บ้านเลขที่ 104 บ้านโค ตำบลห้วยแอ่ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เปิดร้านขาย เม้าท์ (เชือกถักสำหรับคล้องปากลูกวัว-ควายที่ยังไม่สนตะพาย) จิก (กระดิ่งผูกคอวัวทำจากไม้พยูงหรือไม้เนื้อแข็งชนิดอื่นเจาะติดกับกระดุกวัวที่ตกแต่งรูปทรงแล้ว) กระดิ่งคอ, เชือก, หมวก, เป้, มิด, เกี้ยว เริ่มต้นขายตั้งแต่เริ่มเปิดตลาดนัดบ้านส้มโองในครั้งแรก เครื่องประดับเหล่านี้จะถูกเก็บรวมมาในถุงยีนส์ และโดยสารรถประจำทางมาขาย เนื่องจากยังไม่มีรถยนต์ ลงทุน

ครั้งแรกประมาณ 20,000 บาท การขายค่อนักจะมีกำไรเฉลี่ยประมาณ 4,000-5,000 บาทและต้องจ่ายค่าที่ให้กับเจ้าของตลาดนัดครั้งละ 50 บาท ปัจจุบันมีรถยนต์เป็นของตนเองและสามารถระเวนขายตามตลาดนัดต่างๆ ได้อย่างสะดวก

นอกจากกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกิดควบคู่มากับการค้าขายวัว-ควายและตลาดนัดที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ยังมีอีกอาชีพหนึ่งที่ถือว่าอยู่กับตลาดนัดมาตั้งแต่ต้น และเป็นอาชีพที่น่าเป็นห่วงว่าจะสร้างปัญหาให้กับกลุ่มนายฮ้อยและสังคมโดยทั่วไป กล่าวคือ ในช่วงก่อนวันที่จะมีการซื้อ-ขาย 1 วัน เป็นช่วงที่มีนายฮ้อยจากที่ต่างๆ เดินทางมารวมกัน ในขณะที่เดียวกันนั้นก็จะมีกลุ่ม “ผู้หญิงหากิน” หรือ “โสเภณี” สรรพนามที่นายฮ้อยและคนในแวดวงตลาดนัดเรียกว่า “ก๊วยเตี้ยวาม” ผู้หญิงกลุ่มดังกล่าวจะเดินทางมาที่ตลาดนัดเพื่อหารายได้ โดยมาเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 10-20 คน ค่อตลาดนัดหนึ่งครั้ง ให้บริการในสนามราคา ครั้งละ 100-300 บาท แหล่งที่มาของคนกลุ่มนี้มาจากหลายพื้นที่ เช่น อุตรธานี ขอนแก่น บัโสธร มหาสารคาม สตึก ร้อยเอ็ด ลักษณะการทำงานของคนกลุ่มนี้จะเริ่มต้นในตอนเย็นและกลางคืนวันอาทิตย์ (สำหรับตลาดนัดบ้านส้มโอง) และหายตัวไปในตอนเช้าวันจันทร์ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงสำหรับสุขภาพเรื่องโรคทางเพศของกลุ่มนายฮ้อยและผู้ขายที่อยู่ในพื้นที่ที่จัดได้ว่าเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์ และสมควรที่จะต้องได้รับการจัดการดูแลเป็นพิเศษจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรง

เทคนิคการซื้อขายวัว-ควายในตลาด เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องมีการศึกษาและถ่ายทอดให้เกษตรกรได้รู้และเข้าใจวิธีการซื้อขายของกลุ่มพ่อค้าในตลาดนัด เพราะในปัจจุบันสถานการณ์การซื้อขายวัวควายมีความเข้มข้น ตลาดมีความต้องการวัว-ควายมากขึ้นเรื่อยๆ การรู้เท่าทันเทคนิคและสามารถต่อรองกับพ่อค้าได้เป็นเรื่องจำเป็นที่ผู้เลี้ยงวัว-ควายต้องมีความเข้าใจ เพื่อเป็นประโยชน์ในยามที่ตนเองต้องได้ขายวัว-ควายไม่ให้เสียเปรียบผู้ซื้อ และมีเงินทุนสำหรับการซื้อวัว-ควายไปเลี้ยงต่อไปให้มีการหมุนเวียนรายได้ที่จะเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งคือนายฮ้อยเองและผู้ขายที่จะเกิดรายได้จากการเลี้ยงวัว-ควายในอนาคตต่อไป

ข้อมูลประสบการณ์องค์ความรู้นายอ้อยทั้ง 3 รุ่น 2 เขต

โครงการศึกษาภูมิปัญญานายอ้อยเขตทุ่งกุลาร้องไห้

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
รุ่นที่ 1 อุดมคติ อายุ 70 ปีขึ้นไป	<u>เทคนิคในการเลือกซื้อและการ ดูลักษณะ</u>	◆ นายอ้อยอุดมคติจะออกไปตระเวนหาซื้อวัว-ควายตามบ้าน จะมีความรู้และประสบการณ์ในการดูลักษณะวัว-ควายที่ดี/ไม่ดี เพราะก่อนที่จะมาเป็นนายอ้อยวัว-ควาย ได้มีการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ โดยลุงวัว-ควายไปเลี้ยงตั้งแต่ยังเป็นเด็ก และมีใจรักในการเลี้ยงวัว-ควาย ทำให้มีความผูกพันมาโดยกำเนิด <u>ลักษณะวัว-ควายที่ดี</u> รูปร่างดี โครงใหญ่ ตะกုပ်สูง รูปร่างเสมอทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หง่าหางใหญ่และยาว หน้าโหนก เขาคดซ้อน มีไฟใต้แก้ม และได้คาง ถ้ามี 3 ไฟดีมาก มีอ่องพาดคอ 3 ซัด (ควายบ่ค่อยจ่อยกินหญ้าดี) เล็บสั้น เล็บคั่ง เล็บใหญ่ (เดินดี) พวงนมใหญ่ ปากใหญ่ หน้าหนา (เลี้ยงดูดี) <u>ลักษณะวัว-ควายที่ไม่ดี</u> กระดูกข้างสุด หน้าค่าง หางคอก เล็บค่าง เท้าค่าง ขวัญจับน่อง เขาค่อง ท้องหย่อน ขนคางยาว ควายคางหย่อน ตะกုပ်แฉกบนเง้าหาง ค้างฟ้าแลบ ขวัญอยู่ที่จมูก (บุคเน่า) ขวัญฟ้าผ่า (อยู่ด้านข้าง) ลิ้นดำเหมือนถ่าน (ไม่ซื้อเจ้าของจะเจ็บป่วย
	<u>เทคนิคในการเลี้ยง</u>	◆ นายอ้อยอุดมคติ เมื่อหาซื้อวัว-ควายได้ครบตามความต้องการแล้ว แต่นายอ้อยคนอื่นๆ ภายในกลุ่มยังหาซื้อไม่ได้ก็ต้องรอและเลี้ยงเอาไว้ที่บ้าน ในระหว่างที่รอต้องมีการเลี้ยงดูเพื่อไม่ให้วัว-ควายจ่อย เมื่อขายทางภาคกลางจะขายได้ราคาดี

วันที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
		<u>การเลี้ยงวัว-ควาย</u> - ถ้าวัวจ่อย ให้เอาหนังวัวต้มในน้ำเกลือ แล้วให้กิน - ถ้าควายจ่อย ให้เอาหนังควายต้มในน้ำเกลือ แล้วให้กิน - คั้นหัวหมูกับข้าวสาร 1 ถ้วย เอาน้ำกรอกใส่ปากให้กิน ประมาณ 3-5 วัน แล้วเอามือไปลูบที่ลำตัว ถ้าขนหลุด วัว-ควายจะเริ่มอ้วน - หาหญ้า/น้ำ ให้กินให้เต็มที่ - เอาเกลือคอสร(บอระเพ็ด)แช่กับน้ำขี้วัว(คน)แล้วให้กิน - คั้นข้าวใส่เปลือกมะกอกผสมกับเกลือให้กิน - ให้กินรำเสริม
	<u>เทคนิคในการรักษาโรคในอืด</u>	◆ นายฮ้อยยุคอดีต ก่อนออกเดินทางไล่ด้อนวัว-ควายไปขายทางภาคกลาง นายฮ้อยทุกคนจะต้องเตรียมสมุนไพรไปด้วย เพื่อเอาไว้รักษาวัว-ควาย เมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยในขณะเดินทาง <u>วิธีการรักษาโรควัว-ควายด้วยสมุนไพร</u> - จีไหล่ ใช้ยอดขางผสมเปลือกกระโดน บดให้ละเอียด คั้นเอาแต่น้ำกรอกใส่ปาก - เจ็บเล็บ ใช้वानชมพู คั้นกับน้ำปลาแดก แล้วทิ้งไว้ให้เย็น จึงเอามาปาดที่เล็บ - ตาแดง เอาขอดกระจายผสมกับเกลือใส่ปากอม แล้วพ่นที่ตาหรืออมเกลืออย่างเดียว ใส่ปากอมแล้วพ่น - เท้าเปื่อย ใช้เกลือคั้นกับน้ำธรรมดา ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วเอาไปรดที่เท้า(หรือใช้เปลือกเต็งผสมด้วยก็ได้) - โรคท้องอืด ใช้ต้นว่านไฟคั้นกับน้ำแล้วทิ้งไว้ให้เย็น จึงกรอกใส่ปากให้กิน หรือใช้รากคดหมา คั้นให้ละเอียด ผสมกับน้ำ กรอกใส่ปากให้กิน - แผลมีหนองเจาะ เอาเหล็กเผาไฟให้แดง แล้วแทงเข้าไปที่แผลหนองจะตาย - โรคคอดิบ วัว-ควาย ถ้าเป็นโรคนี้จะหายใจไม่ออก และไม่มีสมุนไพรที่จะใช้รักษา (รอตายอย่างเดียว)

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
	<u>เทคนิคในการขาย/ต่อรองราคา</u>	◆ นายอ้อยยุคลคิดไล่ค้อนวัว-ควาย ไปขายทางภาคกลางที่ อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา และ อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี ซึ่งเป็นตลาดค้าขายวัว-ควายที่ใหญ่ที่สุดในภาคกลาง การขายวัว-ควายของกลุ่มนายอ้อย นายอ้อยทุกคนจะขายวัว-ควายของตัวเอง บางครั้งจะมีพ่อค้าจากภาคกลางมาคววัว-ควาย ตั้งแต่เริ่มออกเดินทางและมีการวางมัดจำกันไว้ก่อน ถ้าต้องการซื้อเมื่อถึงปลายทางก็จะจ่ายเงินในส่วนที่เหลือ แต่ถ้าพ่อค้าไม่มาตามที่ตกลงกันได้ นายอ้อยก็จะรับเงินมัดจำหรือถ้าในกลุ่มนายอ้อยด้วยกันมีคนที่พุดจาค้าขายเก่ง ก็จะช่วยกันขายเพื่อไม่ให้เสียเปรียบพ่อค้า
	<u>วิธีการถ่ายทอดความรู้</u>	◆ นายอ้อยยุคลคิด จะถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกหลานเท่านั้น จะไม่ถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่น วิธีการถ่ายทอด คือ จะพาจูงวัว-ควาย ไปเลี้ยงด้วยกัน และถ่ายทอดความรู้พร้อมกับประสบการณ์ไปพร้อมๆกัน
รุ่นที่ 2 ยุคกลาง อายุ 50-69 ปี	- เทคนิคในการเลือกซื้อและการดูแลลักษณะ	- นายอ้อยยุคลกลาง การค้าขายวัว-ควายของนายอ้อยยุคลกลางนี้ จะแตกต่างจากนายอ้อยยุคลคิด ซึ่งวัว-ควายซึ่งถูกซื้อไปมาเป็นวัว-ควายเนื้อ ไม่ใช่วัว-ควายใช้งานอย่างแต่ก่อน มีเทคนิคในการเลือกซื้อและการดูแลลักษณะ คือ <u>ลักษณะวัว-ควายที่ดี</u> 1. พวงนมใหญ่ ปากใหญ่ หนัสนา (เลี้ยงลูกดี) 2. หนัสนา ขำใหญ่ 3. เหว้งหางใหญ่ 4. คุยแซกไม่เต็ม <u>ลักษณะวัว-ควายที่ไม่ดี</u> - ดินขาง/ดินถ่าน - หางคอก - หนัสนัว - หางถ่าน

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
		7. บาดแผล ใช้น้ำมันแกะเผาไฟแล้วแทงไปที่แผล 8. หนองเจาะ เหล็กเผาไฟให้แดง แทะที่แผลหรือใช้น้ำมันดินทาขัดเข้าไปที่แผล
	<u>เทคนิคในการขาย/ต่อรองราคา</u>	- นายอ้อยบุคคลกลางมีวิธีซื้อขายวัว-ควายขึ้นอยู่กับลักษณะวัว-ควาย ถ้าพอใจจะไม่ต้องรองราคา และเจ้าของวัว-ควายไม่มีความรู้ประสบการณ์ในการซื้อขาย ทำให้นายอ้อยสามารถตั้งราคาเองได้ <u>วิธีการซื้อ-ขายแลกเปลี่ยน</u> - เอาวัวแลกนา / นกเขาแลกนา - วาครูปแลกเปลี่ยน - สอบถามประวัติวัว-ควาย ตกลงกันแล้วเอาวัว-ควายมาแลกกันที่จุดนัดพบ ไม่มีการเสียดังจะกันหลังจากมีการตกลงกันแล้ว - เห็นตัววัว-ควาย แล้วเติมราคาให้กัน
	<u>วิธีการถ่ายทอดความรู้</u>	◆ นายอ้อยบุคคลกลางส่วนมากยังได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ และประสบการณ์นายอ้อยจากบรรพบุรุษ โดยมีความรักและมีความผูกพันกับวัว-ควายมาแต่กำเนิดและในช่วงปลายของบุคคลกลาง เริ่มมีนายอ้อยรุ่นใหม่เกิดขึ้น โดยเข้าสู่นายอ้อยในเชิงธุรกิจ และจะมีการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน แตกต่างจากนายอ้อยยุคอดีต
รุ่น ที่ 3 ยุคปัจจุบัน	<u>เทคนิคในการเลือกซื้อและการดูแลรักษา</u>	◆ นายอ้อยยุคปัจจุบัน มีเทคนิคในการเลือกซื้อและการดูแลรักษาวัว-ควายที่ดี / ไม่ดี โดยจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. วัว-ควายแก่ 2. วัว-ควายวัยรุ่น 3. วัว-ควายอายุน้อย

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
		7. บาดแผล ใช้น้ำมันเผาไฟแล้วแทงไปที่แผล 8. หนองเจาะ เหล็กเผาไฟให้แดง แทงที่แผลหรือใช้น้ำมันดินทาขัดเข้าไปที่แผล
	<u>เทคนิคในการขาย/ต่อรองราคา</u>	- นายฮ้อยยุคกลางมีวิธีซื้อขายวัว-ควายขึ้นอยู่กับลักษณะวัว-ควาย ถ้าพอใจจะไม่ต่อรองราคา และเจ้าของวัว-ควายไม่มีความรู้ประสบการณ์ในการซื้อขาย ทำให้นายฮ้อยสามารถตั้งราคาเองได้ <u>วิธีการซื้อ-ขายแลกเปลี่ยน</u> - เอาวัวแลกนา / นกเขาแลกนา - วาดรูปแลกเปลี่ยน - สอบถามประวัติวัว-ควาย ตกลงกันแล้วเอาวัว-ควายมาแลกกันที่จุดนัดพบ ไม่มีการเสียดังจะกันหลังจากมีการตกลงกันแล้ว - เห็นตัววัว-ควาย แล้วเติมราคาให้กัน
	<u>วิธีการถ่ายทอดความรู้</u>	◆ นายฮ้อยยุคกลางส่วนมากยังได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ และประสบการณ์นายฮ้อยจากบรรพบุรุษ โดยมีความรักและมีความผูกพันกับวัว-ควายมาแต่กำเนิดและในช่วงปลายของยุคกลาง เริ่มมีนายฮ้อยรุ่นใหม่เกิดขึ้น โดยเข้าสู่นายฮ้อยในเชิงธุรกิจ และจะมีการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน แตกต่างจากนายฮ้อยยุคอดีต
รุ่นที่ 3 ยุคปัจจุบัน	<u>เทคนิคในการเลือกซื้อและการดูแลรักษา</u>	◆ นายฮ้อยยุคปัจจุบัน มีเทคนิคในการเลือกซื้อและการดูแลรักษาวัว-ควายที่ดี / ไม่ดี โดยจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. วัว-ควายแก่ 2. วัว-ควายวัยรุ่น 3. วัว-ควายอายุน้อย

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
		◎ <u>วัว-ควายแก่</u> จะไม่ซื้อแพง เพราะเลี้ยงได้ไม่นาน คู่ที่เขา คู่พื้น จะบอกถึงอายุ คู่ซึ่งใครจะต้องให้เสมอกันเหมือนนิ้วมือ จึง จะเลี้ยงอ้วนดี ถ้าที่โคนหางมีแขก(เป็นร่อง 2 ข้าง อยู่โคนหาง) จะเลี้ยงไม่อ้วน ◎ <u>วัว-ควายวัยรุ่น</u> อายุ 3-4 ปี การดูลักษณะวัว-ควายวัยรุ่น จะรู้ว่า วัว-ควายมีอายุกี่ปี โดยดูจากฟัน - อายุครบ 1 อาทิตย์ มีฟัน 2 ซี่ - อายุครบ 3 อาทิตย์ มีฟัน 8 ซี่ - อายุครบ 3 ปี มีฟัน 2 ซี่แรกที่เกิดก่อนจะหัก ดังนั้นฐานได้ว่าวัว-ควายมีอายุเข้าปีที่ 4 - อายุครบ 4 ปีผ่านไปจะหักอีก แสดงว่ามีอายุเข้าปีที่ 5 - อายุครบ 5 ปี ฟันจะหักอีก 2 ซี่ - อายุครบ 6 ปี ฟันจะหักอีก 2 ซี่ ◎ <u>วัว-ควายอายุน้อย</u> จะซื้อราคาสูงกว่าวัว-ควายแก่ เพราะจะ ใหญ่ต่อไปข้างหน้า การดูลักษณะรูปร่างเหมือนกันกับวัว-ควาย วัยรุ่น <u>ลักษณะวัว-ควายที่ดี</u> - ฟันดี - รูปร่างลำตัวสวย ซี่โครง(ช่วง)เสมอกัน - หางยาว เล็บสวย - หนังหนา ขนเรียบ - เขาไม่ยาว ไม่สั้น - ปากใหญ่ - เพศเมีย (อวัยวะเพศเล็ก) <u>ลักษณะวัว-ควายที่ไม่ดี</u> - ปากได้ลิ้นดำ - เท้าค่าง

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
		- หางแซก - ขมิ้นหลุบ - โคร่งตุค (ไม่เสมอ) - นมไม่ครบ ควาย(หน้าค่าง / เท้าค่าง / หางค่าง)ขายยาก ไม่นิยมฆ่าและไม่เลี้ยง ซื้อมาไปมีแต่ขาดทุน (พ่อค้าแซกเรียกว่าพระยาควาย) ควายเผือกขายง่าย <u>เทคนิคในการซื้อ</u> - อ่านใจ / นิสัยคนขาย - เสนอราคา ถ้าถูกกว่าจะซื้อจริง - ประเมินว่าจะขายต่อได้เท่าไร - อย่าซื้อโดยผิใจ - คุณลักษณะวัว-ควาย ต้องมีคนชอบด้วย
	<u>เทคนิคในการเลี้ยง</u>	นายฮ้อยยุคปัจจุบันมีเทคนิคที่แตกต่างจากนายฮ้อยยุคอดีตและยุคกลาง คือ จะใช้เวลาในการเลี้ยงน้อย เพราะจากการตระเวนซื้อตามบ้านจะคุณลักษณะวัว-ควายตามที่ต้องการ เพื่อเอาไปขายตลาดนัดเท่านั้น - จะเลี้ยงให้กินหญ้า 1-2 อาทิตย์ แล้วขาย - ใช้แรมพู(สระผม)ฉีดยาให้วัว-ควาย ทำให้ผิวหนังสวย - แต่งเขา(ใช้แรมพูสระผม)ลูบเขาให้สะอาด - มีเทคนิคในการทำวัว-ควายแก่ให้หนุ่ม โดยวิธีตัดแต่งเขาและแต่งขน - วันที่จะนำไปขายที่ตลาดนัดให้กินหญ้าให้เต็มที่
	<u>เทคนิคในการรักษาโรค</u>	◆ วิธีการรักษาโรควัว-ควายของนายฮ้อยยุคปัจจุบัน มีการรักษาทั้งแบบพื้นบ้านและแบบปัจจุบัน เพราะสถานการณ์ของการค้าวัว-ควายเปลี่ยนไป และสมุนไพรที่ใช้รักษาโรควัว-ควาย ปัจจุบันหายากในพื้นที่บางแห่งไม่มี

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
		จึงจำเป็นต้องใช้ยาแผนปัจจุบันจากทางปศุสัตว์ แต่บางโรคก็ยังสามารถรักษาด้วยสมุนไพรเท่าที่หาได้ในพื้นที่ <u>การรักษาโรคด้วยสมุนไพรและแผนปัจจุบัน</u> - ท้องอืด ใช้ต้นว่านไฟดำแล้วคั้นเอาแต่น้ำกรอกใส่ปากให้กินหรือดูตามตัววัว-ควาย - ผอม ใช้เคือกอสรตตำแล้วกรอกใส่ปากให้กินหรือเอากลือให้กินเพื่อให้วัว-ควายกินน้ำได้มาก - ไข้หวัด ไม่กินหญ้า คางแวง ขนลุก ใช้น้ำส้ม (น้ำอ้อยคลม) + ยาพารา 4-6 เม็ด ผสมกันแล้วให้กินตามน้ำหนักตัว - ข้อเท้าบวม/เปื่อย ใช้ยาฉีดยาออกซี่ - ขาทรก ใช้ M150 ผสมกับยาหมีใจ 4 ซอง ผสมกันแล้วให้กินก่อนเข้าตลาด 20 นาที การรักษาโรควัว-ควายของนายอ้อยยุคปัจจุบัน รักษาให้หายและดีขึ้นเพื่อนำเข้าไปขายในตลาดนัดเท่านั้น
	<u>เทคนิคในการขาย/ต่อรองราคา</u>	ปัจจุบันการค้าขายวัว-ควายของนายอ้อย จะซื้อขายกันในตลาดนัดเท่านั้น และจะหมุนเวียนกันไป - ถ้าวัว-ควายแก่ จะมีการคัดแต่งเขา แต่งขน ให้ดูหนุ่มขึ้น (ราคาจะดี) - ต้องรู้ช่วงระยะเวลาที่จะขายให้ได้ราคาดี เช่น ช่วงปีใหม่ / เกี้ยวข้าว ถ้าเป็นช่วงฤดูทำนาจะขายไม่ดี และราคาวัว-ควายจะถูก เพราะข้าวยังไม่เก็บเกี่ยว คนซื้อไปจะไม่มีที่เลี้ยง - ใช้นกค่อ(หนาม้า)มาต่อรองราคาเพื่อจูงใจคนอื่น - ต้องรู้ถึงความต้องการของตลาด วัว(แดง)ราคาดี วัว(น้ำตาล) ป่านกลาง วัว(ขาว)ราคาถูก

รุ่นที่	เรื่อง	ประสบการณ์/องค์ความรู้
		<u>ขั้นตอนการซื้อขายในตลาด</u> - ผู้ซื้อขายตกลงราคากัน - ผู้ซื้อวางมัดจำกับผู้ขายตามที่ตกลงกัน - ผู้ขายไปทำใบฉีควัคซีนกับแพทย์ ปศุสัตว์ (20 บาท) - ผู้ขายไปทำใบออก เพื่อบอกว่าวัว-ควายจะ ไปลงที่ไหน - ผู้ขายเอาใบออกและใบฉีควัคซีนให้กับผู้ซื้อ - ผู้ขายจึงจะรับเงินค่าขายวัว-ควายจากผู้ซื้อ - ถ้ากรณีผู้ซื้อเปลี่ยนใจไม่ซื้อ ผู้ซื้อจะต้องเสียเงินค่ามัดจำให้แก่ผู้ขาย
	<u>วิธีการถ่ายทอดความรู้</u>	◆ นายฮ้อยยุคปัจจุบัน ต้องใจเต็มร้อย มิได้มีเสีย ปัจจุบันการค้ำขายวัว-ควายยังเป็นการค้าที่สามารถสร้างรายได้ให้กับตัวเองและครอบครัวได้เป็นอย่างดี เพราะสามารถกำหนดราคาวัว-ควายได้ด้วยตนเอง และต้องมีความรู้ประสบการณ์ให้ทันเล่ห์เหลี่ยมของพ่อค้าด้วย - เป็นลูกนายฮ้อยเก่า เรียนรู้จากบรรพบุรุษ - ฝึกสังเกตจากนายฮ้อยด้วยกันและเรียนรู้ด้วยตนเอง - ซื้อมาเลี้ยงเองก่อน ต่อมาเป็นซื้อ-ขาย

6. การพัฒนาองค์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ของนายฮ้อยวัว-ควายเมื่อสถาน การณ์เปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาวิจัยของโครงการ จึงทำให้ได้ชุดองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของนายฮ้อยวัว-ควายที่ได้มีการสืบทอดและได้พัฒนาภูมิปัญญาทางด้านนี้อย่างต่อเนื่อง และได้คัดเลือกองค์ความรู้ที่มีความเหมาะสม สามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้ ในเรื่องการดูแลรักษาสัตว์ การคัดเลือกพันธุ์สัตว์ เรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน และเทคนิคการซื้อ-ขาย ซึ่งในปัจจุบันสถานการณ์การเลี้ยงวัว-ควายมีวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงเปลี่ยนไปจากอดีตที่เลี้ยงไว้ใช้เป็นแรงงานและเป็นมูลฝังให้กับลูกหลาน พันธุ์วัว-ควายที่เลี้ยงก็เป็นพันธุ์พื้นบ้านเพียงสายพันธุ์เดียว เลี้ยงง่าย อดทน เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ซึ่งเลี้ยงตามหัวไร่ปลายนา และป่าโคก สะดวกทั้งการดูแลและมีอาหารสัตว์เพียงพอ การซื้อขายจะอยู่ในแวดวงเครือญาติภายในชุมชนเท่านั้น แต่ในปัจจุบันนี้การเลี้ยงวัว-ควายเปลี่ยนไปเป็นสินค้าเศรษฐกิจมากขึ้น เป็นการเลี้ยงวัว-ควายตัวโตใหญ่ จะเป็นลักษณะวัว-ควายเนื้อเป็นหลัก และจากการสนับสนุนการเลี้ยงวัว-ควายจากทางรัฐบาล โดยมีการส่งเสริมการเลี้ยงวัว-ควายด้วยการนำวัว-ควายพันธุ์ต่างประเทศเข้ามา ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ในปัจจุบันที่มีพื้นที่ในการเลี้ยงจำกัด อาหารสำหรับวัว-ควายไม่เพียงพอต่อการเลี้ยง ต้องเพิ่มภาระในการดูแลป้องกันรักษาโรค เมื่อถึงเวลาขายต้องเข้าสู่ตลาดที่มีระบบการซื้อขายที่ซับซ้อน ซึ่งทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายประสบความล้มเหลว ขาดทุนในการเลี้ยงวัว-ควาย แต่ถ้าหากนำองค์ความรู้ของนายฮ้อยวัว-ควายที่เหมาะสมนำมาปรับใช้ในการเลี้ยงวัว-ควาย เมื่อสถานการณ์ของการเลี้ยงวัว-ควายเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้การพัฒนาการด้านปศุสัตว์เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้เลี้ยงวัว-ควายในเรื่องต่างๆดังนี้

1. การคัดเลือกพันธุ์ การส่งเสริมสมัยใหม่โดยการใช้สายพันธุ์ในการคัดเลือกพันธุ์ เช่น พันธุ์รามันท์ พันธุ์อินดูบราซิล พันธุ์ชาโลเลย์ ซึ่งเป็นวัวพันธุ์ต่างประเทศที่มีโครงสร้างที่ใหญ่ ลำตัวใหญ่ น้ำหนักเนื้อมาก แต่ในขณะเดียวกันชุมชนใช้การดู “ลักษณะตัวสัตว์” เป็นการคัดเลือกพันธุ์ และในการดูลักษณะจะรู้ถึงนิสัย และธรรมชาติของสัตว์เลี้ยงด้วย ลักษณะที่ดีของวัว-ควายที่เป็นความรู้ของนายฮ้อยจะต้องหนักรูปร่าง ลำตัวใหญ่ คือ มีหนังหนา ไขมันมัน ขนเรียบเกลี้ยง มีโครงสร้างใหญ่ เลี้ยงแล้วจะอ้วน ปากใหญ่ ฟันดี ไม่ห่าง กินอาหาร กินหญ้า กินฟางคิเขากาง โคนหางใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะของวัว-ควายเลี้ยงง่าย ตะกุ่มตุง หมายถึง ส่วนปลายสุดของกระดูกสันหลังทำให้มีรูปร่างเสมอกัน ขาหลังจะต้องตรงเป็นลักษณะของวัว-ควายที่แข็งแรง มีเล็บเท้ามน เสมอกันห่างแยกออกจากกัน ซึ่งเหมาะกับการใช้งานและเดินทางไกลจะไม่เจ็บเล็บเท้า ทนทานต่อการเป็นโรคเท้าเปื่อย ขี้ดินหรือมูลสัตว์ สิ่งสกปรกจะไม่เกาะขังในเล็บเท้า ถ้าเป็นตัวเมียอวัยวะเพศจะต้องใหญ่ เวลาให้ท้อง ลูกในท้องสมบูรณ์ ตัวใหญ่ เมื่อถึงเวลาคลอดอวัยวะเพศจะไม่ฉีก

มีน้ำมันให้ถูกกินมาก ถ้าเป็นตัวผู้ลูกอ๊อดจะต้องใหญ่เสมอกัน ซึ่งเป็นลักษณะพันธุ์ที่ดีของตัวผู้จะมี น้ำเชื้อมาก และบ๊องถึงครึ่งยาวประมาณ 25 ซม. เวลาแทงบ๊องจะส่งน้ำเชื้อได้ดี เหมาะสมจะเป็นพ่อพันธุ์ ในส่วนของหน้าจะต้องโหนกออก ถ้าวัว-ควายมีเขาคดงอน หมายถึงเขาที่มีลักษณะโค้งออก ด้านหลัง และสะบักมาทางด้านหน้า ซึ่งเป็นลักษณะของวัว-ควายที่มีนิสัยไม่ตี เกเร หางยาวถึงพื้น เพื่อวัดแวงไล่ฝูงแมลง

ในการคัดเลือกพันธุ์ถ้ามีความรู้ใหม่ในเรื่องสายพันธุ์มาพัฒนาปรับใช้กับความรู้เดิมของชุมชน จะทำให้ได้สายพันธุ์ที่ดี ลักษณะดี เช่น การนำพ่อพันธุ์บรามันห์เข้ามาปรับปรุงพันธุ์ โดยการนำมาผสมกับวัวพันธุ์พื้นเมืองที่มีลักษณะตัวสัตว์ที่ดี เหมาะสมที่จะเป็นแม่พันธุ์ที่เกษตรกรเลี้ยงอยู่ เมื่อได้ลูกออกมาแล้วจะได้ผลผลิตที่ดี เพราะวัวพันธุ์พื้นเมืองของไทยให้ความสมบูรณ์พันธุ์ที่ดีกว่า เมื่อเทียบกับวัวตัวเมียพันธุ์บรามันห์ ซึ่งมีรอบของการเป็นสัดที่ช้า วัวลูกผสมบรามันห์กับวัวพื้นเมืองมี อัตราการเจริญเติบโตได้ดีกว่าวัวพันธุ์พื้นเมืองของไทย ลูกที่ออกมาจะมีโครงร่างที่ใหญ่ขึ้นและโตไวขึ้น สามารถขายได้ในราคาที่ดีขึ้นด้วย

2. การเลี้ยง ที่มีการส่งเสริมระบบการเลี้ยงแบบฟาร์ม มีการส่งเสริมแปลงหญ้า อาหารสำเร็จรูป ระบบการส่งเสริมดังกล่าวเป็นการลงทุนค่อนข้างสูง และต้องมีการใช้เวลา แรงงาน แต่ผลลัพธ์ของชุมชนในการเลี้ยงสัตว์มีความแตกต่างเพราะต้นทุนการเลี้ยงวัว-ควาย ที่ผ่านมาเป็นการลงทุนต่ำ ทั้งพาธรรมาชาติ ซึ่งมีช่วงระยะเวลาในการเลี้ยง 12 เดือน คือ ในช่วงเดือนมกราคม-เมษายน จะปล่อยเลี้ยงในทุ่ง และไม่ต้องตามไปดูแล เพราะเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จแล้ว และจะไปค้อนเข้าคอกในตอนเย็น การเลี้ยงในช่วงนี้วัว-ควายจะเป็นโรคขี้เรื้อน เพราะเป็นฤดูแล้ง วัว-ควายมีสภาพขาดอาหาร ทำให้ผิวหนังแห้ง ไม่สมบูรณ์ มีโรครบกวน จึงทำให้เป็นโรคขี้เรื้อน เมื่อค้อนเข้าคอกแล้วควรมีการเสริมอาหาร หญ้า ฟาง เปลือกแระ และรำ พร้อมทั้งมีน้ำให้กินตลอดทั้งคืน เมื่อถึงช่วงเดือน พฤษภาคม-กันยายน เกษตรกรเริ่มเตรียมพื้นที่ทำนาปลูกข้าว เริ่มจากการไถจนถึงการหว่าน และดำนา วัว-ควายยังปล่อยหากินในทุ่ง และค้อนกลับในตอนเย็น แต่ต้องคอยติดตามดูแลเพราะเริ่มมีพิษผลทางการเกษตร อาหารของวัว-ควายในช่วงนี้จะเป็นหญ้าขี้เฒ่าที่เกิดจากการปรับพื้นที่ในรอบแรก หญ้าจะงามดีและมีคุณค่าทางอาหารสำหรับวัว-ควายมาก หลังจากเข้าคอกแล้วต้องเสริมอาหาร หญ้า ฟาง เปลือกแระ รำ และน้ำ ส่วนในช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม วัว-ควายจะต้องขังคอก เพราะผลผลิตทางการเกษตรเจริญเติบโตเต็มที่ซึ่งต้องเกี่ยวหญ้าตามคันนา และให้ฟางที่เก็บไว้ให้วัว-ควายกิน ต้องเสริมอาหารให้มาก การเลี้ยงในช่วงนี้จะลงทุนสูงเพราะซื้ออาหารเสริม(รำข้าว) และต้องปล่อยออกจากคอกบ้างเป็นบางวัน การเลี้ยงในช่วงนี้จะต้องป้องกันโรคปากเปื่อยเท้าเปื่อยเพราะเป็นฤดูฝน ระวังอย่าให้พื้นคอกชื้นแฉะทำให้เป็นโรคเท้าเปื่อยได้ง่าย และอย่าปล่อยให้วัว-ควายกินหญ้า กินน้ำในทุ่งนาช่วงนี้ เกษตรกรจะใช้น้ำ ยาปราบศัตรูพืช(ยาฆ่าหญ้า) และยาเบื่อหนู จะเป็นอันตรายกับวัว-

ควายได้ ทั้งนี้ในการเลี้ยงแต่ละช่วงจะมีการดูแลไม่ให้วัว-ควายเป็นโรคที่จะเกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ แต่ถ้ามีการดูแลสุขภาพสัตว์ที่ดีที่เป็นความรู้ของนายฮ้อย เช่น เล็บเท้าที่ดีก็จะไม่เป็นโรคเท้าเปื่อย โครงสร้างใหญ่ ปากใหญ่ ฟันแข็งแรง วัว-ควายก็จะกินอาหารดี อ้วนสมบูรณ์ดี การเลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบันถึงแม้สายพันธุ์จะเปลี่ยนไป พันธุ์พื้นเมืองก็ยังมีการเลี้ยงอยู่ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป พันธุ์พื้นเมืองก็ยังมีการเลี้ยงอยู่เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ที่มีจำกัด อาหารธรรมชาติไม่เพียงพอจึงจำเป็นต้องมีแปลงหญ้า และต้องมีการปรับปรุงในเรื่องคอกต้องถูกสุขลักษณะมีแสงแดดส่องถึงทั้งในคอนเช้าและเย็น หลังคามุงด้วยสังกะสีเพื่อให้ความร้อนระบายสู่พื้น พื้นคอกจะไม่ชื้นแฉะและควรมีแกลบรองพื้นเป็นชั้นๆ เมื่อยามเวลาวัว-ควายนอกจะได้พักผ่อนนอนหลับเต็มที่ มีไฟฟ้าหรือสุ่มไฟข้างคอกตลอดทั้งคืนเพื่อป้องกันขุง พร้อมทั้งมีรางน้ำ รางอาหาร ภายในคอกวัว-ควายจะได้กินอิ่มนอนหลับ นอกจากนั้นแล้วนายฮ้อยล้วน ปลุกกลาง ยังมีวิธีการเลี้ยงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับวัว-ควาย โดยนำไปกระดินตากแห้งกับรำ ขนาดปริมาณเท่าๆกัน นำไปคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วเอาไปผสมกับข้าวเจ้าที่ต้มแล้ว เอาไปให้วัว-ควายกิน เวลาวัว-ควายออกแรงใช้งานมากๆ หรือต้องการให้อ้วน แข็งแรง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับวัว-ควายอีกด้วย โดยไม่ต้องพึ่งพาอาหารสำเร็จรูปที่เป็นของนายทุน

3. การดูแลป้องกันรักษาโรค การส่งเสริมทางด้านนี้ทางราชการใช้ความรู้เทคนิค ขาแผนใหม่ ซึ่งต้องสั่งซื้อและผลิตจากต่างประเทศ บุคคลที่มีความรู้คือ เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ หรือ อปร.ประจำหมู่บ้าน ตำบลจะมีไม่กี่คนซึ่งไม่เพียงพอต่อการให้บริการในการดูแลวัว-ควายของเกษตรกร และยังเป็นการเพิ่มต้นทุนในการเลี้ยงวัว-ควายให้กับเกษตรกรอย่างไม่จำเป็น แต่ในขณะเดียวกันความรู้ในการป้องกันรักษาโรคสัตว์ของชุมชน และยังมีการรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับวัว-ควายแบบพื้นบ้าน โดยมีหมอชาซึ่งเคยเป็นนายฮ้อยยุคอดีตที่มีการสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ถ้าการเลี้ยงวัว-ควายของเกษตรกรในปัจจุบันมีความรู้ภูมิปัญญานายฮ้อย ที่เริ่มตั้งแต่การดูแลสุขภาพสัตว์ที่ดีตลอดจนถึงวิธีการเลี้ยงในแต่ละช่วงเวลาในรอบ 1 ปี ในแต่ละช่วงเวลาในการเลี้ยงมีการดูแลวัว-ควายไม่ให้เกิดโรค และมีการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อให้วัว-ควายแข็งแรงโดยมีความรู้จากนายฮ้อยในเรื่องนี้ วัว-ควายจะสามารถต้านทานโรคได้ แต่การเลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบันนี้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป การป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้านถูกละเลยไปจากสังคม ถ้าหากมีการฟื้นฟูความรู้นายฮ้อยและนำมาปรับใช้กับความรู้ใหม่ จะเป็นประโยชน์กับเกษตรกรมากขึ้น ซึ่งการซื้อวัว-ควายมาเลี้ยงปัจจุบันนี้จะต้องซื้อจากตลาดนัดจึงทำให้เกษตรกรไม่รู้ประวัติของสัตว์เลี้ยง เมื่อเอามาเลี้ยงวัว-ควายไม่โต ไม่อ้วน บางทีเป็นโรคติดต่อมาเลี้ยงแล้วตายไปก็มี ดังนั้นก่อนที่จะเลี้ยงต้องมีการถ่ายพยาธิซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ยาแผนปัจจุบันให้มาก เกษตรกรควรที่จะหลีกเลี่ยงยาแผนปัจจุบัน เพราะยาแผนปัจจุบันมีราคาแพง ถ้าการเลี้ยงและดูแลไม่ดีวัว-ควายเป็นโรคต้องรักษาจะทำให้ไม่คุ้มทุน และ

ยาที่ใช้รักษาไม่สามารถควบคุมได้ อาจจะทำให้มีสารพิษตกค้าง จึงจะเป็นอันตรายถึงผู้บริโภคได้ แต่เกษตรกรผู้เลี้ยงยุคใหม่มีความคิดเห็นว่าการรักษาแบบพื้นบ้านไม่ทันสมัย ไม่ทันยุค เสียเวลา เสียต้นทุน คุ้มตายได้จะทำให้ขาดทุนไม่เหมือนกับการใช้ยาแผนปัจจุบัน หากซื้อได้ง่ายตามท้องตลาด ซึ่งไม่ยุ่งยากในการหาสมุนไพร ไม่เสียเวลาในการเตรียมและปรุงยา และไม่มีความรู้ประสบการณ์ในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านจึงเป็นเรื่องที่จะมีการถ่ายทอดชุดความรู้การป้องกันรักษาโรควัว-ควายแบบพื้นบ้าน และรู้จักวิเคราะห์อาการของโรคที่เกิดขึ้นกับวัว-ควาย เพื่อนำไปสู่การประยุกต์แปรรูปสมุนไพรเพื่อให้ง่ายขึ้น และมีประสิทธิภาพในการรักษาวัว-ควายเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

4. การซื้อขาย เป็นการส่งเสริมพัฒนาระบบตลาด โดยส่งเสริมจัดหาให้มีแหล่งซื้อขาย จัดเป็นตลาดนัดวัว-ควาย ให้เกษตรกรได้นำวัว-ควายมาขาย ซึ่งมีพ่อค้าคนกลางที่เป็นนายฮ้อย วัว-ควายมีความรู้เทคนิคทางด้านการตลาด ทำให้เกษตรกรถูกเอาเปรียบในการต่อรองราคาซื้อขาย จึงทำให้การส่งเสริมที่ผ่านมาจึงเป็นการสร้างระบบตลาดให้กับพ่อค้ามากกว่าการพัฒนาตลาดที่เอื้อต่อเกษตรกรรายย่อย ดังนั้นการซื้อขายวัว-ควายในปัจจุบันจึงต้องมีการเรียนรู้เทคนิคการซื้อขายวัว-ควาย ซึ่งเป็นความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อยอีกเรื่องหนึ่ง จากอดีตที่ผ่านมาการซื้อขายวัว-ควายจะมีการซื้อขายกันภายในหมู่บ้าน แควควงเครือญาติหรือถ้าบางครอบครัวมีวัว-ควายหลายตัวก็จะให้ยืมวัว-ควายไปใช้งาน ซึ่งจะมีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยไม่คิดมูลค่าราคา เมื่อใช้งานเสร็จแล้วจึงค่อยเอามาคืนให้ ต่อมาทางภาคกลางต้องการแรงงานวัว-ควาย เพื่อให้ทำนาปลูกข้าวทางภาคอีสานมีวัว-ควายมากอยู่แล้ว แต่ละครอบครัวจะเลี้ยงวัว-ควายเป็นฝูงครอบครัวละ 40-50 ตัว ถ้าขายในชุมชนของตนเองวัว-ควายราคาถูกจึงมีความคิดรวมกลุ่มและหาซื้อวัว-ควายภายในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านใกล้เคียงไปขายทางภาคกลาง ซึ่งราคาวัว-ควายจะแพงกว่า บางคนมีญาติพี่น้องก็จะฝากกันไปขาย ต่อมาประเทศชาติมีการพัฒนาจึงทำให้ภาคอีสานได้รับการพัฒนาตามไปด้วย มีถนนหนทางคมนาคมสะดวก แต่ละหมู่บ้านมีถนนเชื่อมต่อกัน การค้าขายวัว-ควายก็ถูกเปลี่ยนไปด้วย จากการไล่ค้อนมาเป็นการขนขึ้นรถไปขายทางภาคกลาง แต่การค้าขายในช่วงนี้ทำให้มีต้นทุนสูงในเรื่องขนส่ง บางครั้งทำให้ขาดทุน จึงทำให้กลุ่มนายฮ้อยบางคนหยุดดำเนินการวัว-ควายที่ขนขึ้นรถไปขายเริ่มน้อยลง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มพ่อค้าทางภาคกลางต้องเดินทางมาซื้อขายวัว-ควาย ถึงภาคอีสานด้วยตนเอง โดยมีจุดนัดพบกันจึงเป็นที่มาของตลาดนัดวัว-ควาย และได้มีการส่งเสริมพัฒนาระบบตลาดให้มีการซื้อขายในตลาดนัด จึงทำให้นายฮ้อยที่มีวิถีชีวิตที่มีความผูกพันมากกับการเลี้ยงวัว-ควายมาตลอด สามารถซื้อขายต่อรองราคาได้ดีกว่าเกษตรกรรายย่อย เพราะนายฮ้อยจะมีความรู้ในการคุลักษณะสัตว์ที่ดีและไม่ดี เพื่อนำมาต่อรองราคา และยังมีวิธีการปรับแต่งวัว-ควายของตนเองเพื่อให้มีราคา เช่น การแต่งเขาให้เป็นวัว-ควายหนุ่มสาว แต่งขนให้สั้นเพื่อความสวยงาม ข้อมสีก้นเพื่อให้ดูลักษณะวัว-ควายที่เป็นมงคล ยิ่งไปกว่านั้นวัว-ควายที่ขาตก นายฮ้อยก็จะมีวิธีการทำให้หายขาตกได้

โดยให้กิน M150 ผสมยาพารา 2 เมื่อก่อนเข้าตลาดนัด 20 นาที วัว-ควายจะหายขาตกและซื้อขายได้ ที่นายฮ้อยต้องทำเช่นนี้เพราะต้องการให้วัว-ควายของตนเองขายได้เร็วและราคาดี ส่วนในเรื่องการต่อรองราคานายฮ้อยจะมีกลุ่มของตนเองมาเป็นคนให้ราคาและจะให้ราคาที่สูงเอาไว้ก่อนเกินจากราคาจริง ถ้ามีคนต้องการก็จะต้องมีการต่อรองราคา ซึ่งจะทำให้ไม่ขาดทุนในการซื้อขาย นายฮ้อยจะรู้ช่วงระยะเวลาความต้องการในการซื้อขาย เช่น ช่วงเดือนมกราคม-เมษายน วัวแม่พันธุ์จะมีการซื้อขายดีเพราะพื้นที่ในการเลี้ยงมีมาก เนื่องจากเสร็จจากฤดูทำนาเกษตรกรมีอำนาจในการซื้อ มีรายได้จากการขายข้าว ช่วงเดือนพฤษภาคม-ธันวาคม วัวเนื้อจะราคาดีเป็นที่ต้องการของพ่อค้าจากตลาดนัด และเป็นช่วงระยะเวลานี้จะตรงกับเทศกาลออกพรรษา และมีงานบุญประเพณีของชาวอีสาน คือ งานทอดกฐิน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวอีสานต้องมีการการต้อนรับแขกที่มาร่วมงาน จึงนิยมซื้อวัว-ควายไปฆ่าเพื่อเป็นการฉลอง ดังนั้นสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง การซื้อขายวัว-ควายในตลาดนัด เกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีความรู้เทคนิคการซื้อขายของนายฮ้อยเพื่อนำมาปรับใช้ในเรื่องการดูแล牲畜สัตว์ที่ดีไม่ดี ความต้องการของผู้ซื้อในแต่ละช่วงเวลา รวมถึงสายพันธุ์ที่กำลังเป็นที่นิยมของตลาด การต่อรองราคาซึ่งจะต้องรู้ราคาวัว-ควายในแต่ละสายพันธุ์เพื่อเป็นข้อมูลในการต่อรองราคา และจะต้องอ่านใจผู้ซื้อผู้ขาย ซึ่งจะต้องดูทั้งสายตาและคำพูด ถ้าเกษตรกรรายย่อยได้รับการถ่ายทอดกระบวนการซื้อขายที่เป็นเทคนิคของนายฮ้อยจะไม่ทำให้ถูกพ่อค้าเอารัดเอาเปรียบได้ และจะเป็นการพัฒนากระบวนการตลาดเพื่อเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายอย่างแท้จริง

จากการส่งเสริมและพัฒนางานทางด้านปศุสัตว์การเลี้ยงวัว-ควายของทางราชการ ถ้าหากนำชุดความรู้นายฮ้อยวัว-ควายไปถ่ายทอดอย่างมีกระบวนการให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควาย ได้มีการนำไปปรับใช้กับการส่งเสริมทั้ง 4 ด้านนี้ ย่อมจะเกิดการพัฒนากลุ่มเลี้ยงสัตว์อย่างต่อเนื่อง และส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชนในอนาคตต่อไป

บทที่ 4

ผลปฏิบัติการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอด องค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย

1. องค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควายที่เหมาะสมกับปัจจุบัน

จากการศึกษาวิจัยของโครงการได้พบองค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควายที่ได้สั่งสมประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควาย จนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คนในชุมชนให้ความเชื่อถือตลอดมา และได้มีการสืบทอด พัฒนาภูมิปัญญาด้านนี้มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีอยู่หลายเรื่องด้วยกัน จากการศึกษา จึงได้นำข้อมูลองค์ความรู้ของนายฮ้อยมาสรุปวิเคราะห์และคัดเลือกชุดความรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมทางด้านปศุสัตว์ การเลี้ยงวัว-ควายในสถานการณ์ปัจจุบันย่อมจะเกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้เลี้ยงวัว-ควายซึ่งมีอยู่ 3 เรื่องด้วยกัน ดังนี้

1.1) การดูแลรักษา

ก. การดูแลรักษา

การเลี้ยงวัว-ควายในอดีตจะเลี้ยงเป็นฝูงเพื่อใช้แรงงาน มีการปล่อยเลี้ยงในทุ่ง กินหญ้า กินฟาง ตามธรรมชาติ โดยมีการจัดการพื้นที่ในการเลี้ยงได้อย่างเหมาะสม ทั้งทำการเกษตรและการเลี้ยงวัว-ควายตามช่วงฤดูกาลในรอบ 1 ปี(12 เดือน)

ต่อมาการเลี้ยงวัว-ควายมีการเปลี่ยนแปลง การใช้พื้นที่ในการเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งชาวบ้านมีความรู้ในการจัดการพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในปัจจุบันไม่สามารถใช้พื้นที่ในการเลี้ยงได้เหมือนในอดีตอีกแล้ว เนื่องจากพื้นที่ทุ่งถูกบุกเบิกแผ้วถางเพื่อทำไร่ทำนามากขึ้น ทำให้พื้นที่ที่เคยถูกใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงวัว-ควายลดลง นอกจากนี้ยังมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการทำการเกษตรทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องใช้แรงงานวัว-ควายอีกต่อไป การขาดแคลนแรงงานในการเลี้ยงสัตว์ลูกหลานคนรุ่นใหม่ชอบความทันสมัยออกจากหมู่บ้านไปทำงานต่างจังหวัด ไม่รักการเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงวัว-ควายเพิ่มภาระให้กับผู้เลี้ยง จากสถานการณ์ต่างๆเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้การเลี้ยงวัว-ควายเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งทำให้ต้องมีการปรับวิธีการเลี้ยง หากปล่อยเลี้ยงในทุ่งก็ต้องมีการติดตามดูแลอย่างใกล้ชิดเพื่อไม่ให้วัว-ควายไปทำลายผลผลิตทางการเกษตร หรือเลี้ยงตามหัวไร่ปลายนามีแปลงหญ้าเพื่อเสริมอาหารในช่วงที่ขาดแคลน และช่วยลดภาระการใช้แรงงานคนในการเลี้ยง หรือมี

พันธุ์พื้นเมืองลักษณะดีผสมกับพ่อพันธุ์บราห์มัน จะได้ลูกวัวลูกผสม พื้นเมือง-บราห์มัน มีโครงร่างที่ใหญ่ขึ้นและโตไวขึ้น เพราะวัวพันธุ์พื้นเมืองให้ความสมบูรณ์พันธุ์ได้ดีกว่าวัวสายพันธุ์ต่างประเทศ

1.2) การป้องกันและรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

การป้องกันรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับวัว-ควาย แบบพื้นบ้าน ในอดีตแต่ละชุมชนจะมีหมอรักษาวัว-ควาย คอยการใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมารักษาโรควัว-ควายที่ผ่านมาเป็นระยะเวลาชยาวนาน นอกจากวัว-ควายจะกินหญ้า กินฟาง เป็นอาหารแล้วยังมีอาหารธรรมชาติอย่างอื่นที่จัดว่าเป็นประโยชน์ต่อสัตว์เลี้ยง กล่าวคือ เมื่อสัตว์เลี้ยงกินพืชชนิดต่างเหล่านั้นเข้าไปแล้วนอกจากจะให้คุณค่าทางอาหารและยังมีคุณสมบัติช่วยป้องกันโรคอีกด้วย เพราะพืชพรรณแต่ละชนิดมีคุณสมบัติในการรักษาโรคได้เป็นอย่างดีจึงเกิดเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านซึ่งกลุ่มนายฮ้อยและผู้เลี้ยงวัว-ควายจะสามารถสังเกตอาการของสัตว์เลี้ยงได้ว่ามีอาการผิดปกติหรือไม่อย่างไรเพื่อให้สามารถระบุโรคที่เกิดขึ้นและใช้วิธีการแก้ไขได้ถูกต้อง ซึ่งในอดีตโรคที่พบในวัว-ควายจะพบว่ามีความคล้ายกัน 11 โรค แต่ละโรคมีวิธีการรักษาและมีสมุนไพรที่ใช้รักษาแตกต่างกันออกไป เช่น โรคเจ็บเล็บ เล็บฉีกเป็นแผลจนเน่า จะรักษาโดย นำว่านชมพูไปคั้นกับน้ำปลาแดก(ปลาร้า) แล้วทิ้งเอาไว้ให้เย็นก่อนนำไปรดเท้าบริเวณที่มีการเน่าในเวลาเช้า-เย็น เป็นต้น

ในปัจจุบันการรักษาโรควัว-ควายแบบพื้นบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยใช้การรักษาโรคตามความรู้ปศุสัตว์แผนใหม่ เพราะสะดวกในการซื้อหาและใช้ง่าย เพียงแต่รู้อาการของวัว-ควายเท่านั้น ก็สามารถหาซื้อจากท้องตลาดมาใช้รักษาได้ อย่างเช่น การใช้ยาโนวาซีแลน เมื่อเวลาวัว-ควายเป็นไข้ตัวร้อนจะใช้ยาฉีดเข้ากล้ามเนื้อ ซึ่งไม่ยุ่งยากในการหาสมุนไพรในท้องถิ่น ซึ่งบางชนิดก็หายากและไม่เสียเวลาในการเตรียมการปรุงยาสมุนไพร และที่สำคัญไม่มีความรู้ประสบการณ์ ไม่มีความมั่นใจในการใช้สมุนไพรรักษาโรควัว-ควาย แต่การใช้ยาแผนปัจจุบันเมื่อนำมาใช้รักษาแล้วหายเร็วได้ประโยชน์ดี ชีวิตวัว-ควายไม่ต้องเสี่ยงต่อความตาย

แต่การรักษาโรควัว-ควาย ตามความรู้ปศุสัตว์แผนใหม่ ทำให้เกษตรกรต้องเพิ่มต้นทุนในการเลี้ยง เพราะยาแผนปัจจุบันในขณะนี้มีราคาแพงมาก ทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น และยาที่ใช้ นั้นเป็นยามาจากภายนอกชุมชน ไม่สามารถผลิตและควบคุมได้ บุคคลที่มีความรู้เพียงเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ หรือ อปร. ประจำหมู่บ้าน ค้าปลาสลึงไม่กี่คนเท่านั้น ถ้าจะเปรียบเทียบกับ การรักษาแบบพื้นบ้านในอดีตที่มีการพึ่งพาตนเอง โดยใช้ความรู้ประสบการณ์และพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง

เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบัน ได้มีการเรียนรู้วิธีการสังเกตและวิเคราะห์อาการของโรควัว-ควาย ซึ่งเป็นความรู้ของนายฮ้อย ถ้าหากวัว-ควายเกิดโรคที่จะต้องรีบรักษาอย่างเร่งด่วน เพื่อเป็นการรักษาชีวิตของวัว-ควาย จำเป็นต้องรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน เมื่อวัว-ควายอาการดีขึ้น พันธุ์อันธพาลจึงค่อยๆลดพื้นที่สุขภาพวัว-ควายแบบพื้นบ้าน เพื่อลดต้นทุนในการเลี้ยงวัว-ควายและหลีกเลี่ยงการมีสารพิษตกค้าง ซึ่งจะเป็นอันตรายถึงผู้บริโภคได้

พันธุ์พื้นเมืองลักษณะผสมกับพ่อพันธุ์บราห์มัน จะได้ลูกวัวลูกผสม พื้นเมือง-บราห์มัน มีโครงร่างที่ใหญ่ขึ้นและโตไวขึ้น เพราะวัวพันธุ์พื้นเมืองให้ความสมบูรณ์พันธุ์ได้ดีกว่าวัวสายพันธุ์ต่างประเทศ

1.2) การป้องกันและรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

การป้องกันรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับวัว-ควาย แบบพื้นบ้าน ในอดีตแต่ละชุมชนจะมีหมอรักษาวัว-ควาย โดยการใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมารักษาโรควัว-ควายที่ผ่านมาเป็นระยะเวลาชยาวนาน นอกจากวัว-ควายจะกินหญ้า กินฟาง เป็นอาหารแล้วยังมีอาหารธรรมชาติอย่างอื่นที่จัดว่าเป็นประโยชน์ต่อสัตว์เลี้ยง กล่าวคือ เมื่อสัตว์เลี้ยงกินพืชชนิดต่างๆเหล่านั้นเข้าไปแล้วนอกจากจะให้คุณค่าทางอาหารและยังมีคุณสมบัติช่วยป้องกันโรคอีกด้วย เพราะพืชพรรณแต่ละชนิดมีคุณสมบัติในการรักษาโรคได้เป็นอย่างดีจนเกิดเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ซึ่งกลุ่มนายฮ้อยและผู้เลี้ยงวัว-ควายจะสามารถสังเกตอาการของสัตว์เลี้ยงได้ว่ามีอาการผิดปกติหรือไม่อย่างไรเพื่อให้สามารถระบุโรคที่เกิดขึ้นและใช้วิธีการแก้ไขได้ถูกต้อง ซึ่งในอดีตโรคที่พบในวัว-ควายจะพบว่ามีด้วยกัน 11 โรค แต่ละโรคมีวิธีการรักษาและมีสมุนไพรที่ใช้รักษาแตกต่างกันออกไป เช่น โรคเจ็บเล็บ เล็บฉีกเป็นแผลจนเน่า จะรักษาโดย นำว่านชมพูไปต้มกับน้ำปลาแดก(ปลาร้า) แล้วทิ้งเอาไว้ให้เย็นก่อนนำไปรดเท้าบริเวณที่มีการเน่าในเวลาเช้า-เย็น เป็นต้น

ในปัจจุบันการรักษาโรควัว-ควายแบบพื้นบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยใช้การรักษาโรคตามความรู้ปศุสัตว์แผนใหม่ เพราะสะดวกในการซื้อหาและใช้ง่าย เพียงแต่รู้อาการของวัว-ควายเท่านั้น ก็สามารถหาซื้อจากท้องตลาดมาใช้รักษาได้ อย่างเช่น การใช้ยาโนวาซีเลน เมื่อเวลาวัว-ควายเป็นไข้ตัวร้อนจะใช้ยาฉีดเข้ากล้ามเนื้อ ซึ่งไม่ยุ่งยากในการหาสมุนไพรในท้องถิ่น ซึ่งบางชนิดก็หายากและไม่เสียเวลาในการเตรียมการปรุงยาสมุนไพร และที่สำคัญไม่มีความรู้ประสบการณ์ ไม่มีความมั่นใจในการใช้สมุนไพรรักษาโรควัว-ควาย แต่การใช้ยาแผนปัจจุบันเมื่อนำมาใช้รักษาแล้วหายเร็วได้ประโยชน์ดี ชีวิตวัว-ควายไม่ต้องเสี่ยงต่อความตาย

แต่การรักษาโรควัว-ควาย ตามความรู้ปศุสัตว์แผนใหม่ ทำให้เกษตรกรต้องเพิ่มต้นทุนในการเลี้ยง เพราะยาแผนปัจจุบันในขณะนี้มีราคาแพงมาก ทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น และยาที่ใช้ นั้นเป็นยามาจากภายนอกชุมชน ไม่สามารถผลิตและควบคุมได้ บุคคลที่มีความรู้เพียงเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์หรือ อปร. ประจำหมู่บ้าน คับลละไม่กี่คนเท่านั้น ถ้าจะเปรียบเทียบกับ การรักษาแบบพื้นบ้านในอดีตที่มีการพึ่งพาตนเอง โดยใช้ความรู้ประสบการณ์และพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง

เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบัน ได้มีการเรียนรู้วิธีการสังเกตและวิเคราะห์อาการของโรควัว-ควาย ซึ่งเป็นความรู้ของนายฮ้อย ถ้าหากวัว-ควายเกิดโรคที่จะต้องรักษาอย่างเร่งด่วน เพื่อเป็นการรักษาชีวิตของวัว-ควาย จำเป็นต้องรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน เมื่อวัว-ควายอาการดีขึ้น พันธุ์อันตรายจึงค่อยดูแลฟื้นฟูสุขภาพวัว-ควายแบบพื้นบ้าน เพื่อลดต้นทุนในการเลี้ยงวัว-ควายและหลีกเลี่ยงการมีสารพิษตกค้าง ซึ่งจะเป็นอันตรายถึงผู้บริโภคได้

1.3) เทคนิคการขาย

การขายวัว-ควาย ก่อนที่จะมีตลาดนัดจะมีการซื้อขายอยู่เฉพาะในแวดวงเครือญาติ ภายในหมู่บ้านของตนเอง และหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น จึงทำให้รู้ประวัติวัว-ควายเป็นอย่างดี และนายฮ้อยยังมีความรู้ในการดูลักษณะสัตว์ที่ดี เพื่อนำมาเป็นจุดขายจุดเด่นในการต่อรองราคาในการซื้อขาย นอกจากนี้แล้วนายฮ้อยยังมีวิธีตกแต่งวัว-ควายให้หนุ่มสาวและให้ดูกับลักษณะที่เป็นมงคล ตามความนิยมของผู้ซื้อขายอีกด้วย

ในปัจจุบันการขายวัว-ควาย จะมีการซื้อขายในตลาดนัดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการขายในตลาดนัดมีเทคนิคการขายที่ซับซ้อน ที่เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายจะต้องมีความรู้ เพราะการขายในตลาดนัดยังมีกลุ่มนายฮ้อยเข้าไปทำการซื้อขาย และจะได้เปรียบผู้ซื้อขายกลุ่มอื่นๆ เพราะนายฮ้อยจะรู้ถึงความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา และจะมีการเตรียมวัว-ควายตามความต้องการในช่วงเวลานั้นๆ มีความสามารถในการประเมินราคาวัว-ควายเป็นอย่างดี และจะมีเทคนิคในการต่อรองราคา โดยใช้ความรู้ในการดูลักษณะสัตว์ที่ดีและไม่ดีเพื่อนำมาเป็นข้ออ้างในการต่อรองราคา ในการซื้อขายวัว-ควายแต่ละตัวนายฮ้อยจะมีการกำหนดราคาซื้อขาย เกินจากราคาจริงประมาณ 20% และจะมีวิธีอ่านใจคนทั้งผู้ซื้อและผู้ขายว่ามีความสนใจที่อยากจะได้วัว-ควายมากน้อยเพียงไร นอกจากนี้แล้วยังมีวาทะศิลป์ในการพูดเพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองราคาให้กับตนเอง ถ้ามีความต้องการและอยากจะซื้อได้ในราคาถูก ก็จะพูดว่า “วัวดำ คาคำ หีดำ เป็นกรรมบ่อแล้ว เมียไม่เล่นชู้ก็เล่นพระเล่นนาง” เมื่อพูดแล้วก็จะเดินจากไป และจะมีนายฮ้อยในกลุ่มเข้ามาพูดตอกย้ำอีก ทำให้เจ้าของวัว-ควายคิดมาก เพราะมีความเชื่อในความรู้ของนายฮ้อยอยู่ก่อนแล้ว คิดว่าเป็นจริงจึงรีบขายให้ตามที่นายฮ้อยพูด โดยไม่มีการต่อรองราคา เมื่อนายฮ้อยซื้อได้ตามความต้องการแล้ว เอาไปขายต่อและจะใช้วาทะศิลป์ในการพูดเหมือนกับตอนที่ซื้อมาแต่จะเปลี่ยนความหมาย ถ้าใครซื้อเอาไปจะคำคุณ เป็นวัวมงคล จะเป็นสิริมงคลกับตนเองและครอบครัว

การขายในตลาดนัดในปัจจุบัน ทำให้กลุ่มนายฮ้อยได้มีความรู้ชุดใหม่ในเรื่องความต้องการของตลาดนัดในแต่ละช่วงเวลา เพื่อใช้ในการเตรียมตัวก่อนที่จะนำวัว-ควายเข้าไปขายในตลาดนัด และอีกเรื่องหนึ่งก็คือ นายฮ้อยรู้ราคาวัว-ควาย สายพันธุ์ใหม่ที่มีการซื้อขายในตลาดนัด ซึ่งความรู้เทคนิคการขายของนายฮ้อย อดีตสามารถนำมาปรับใช้กับความรู้ใหม่ เมื่อมีการซื้อขายวัว-ควายในตลาดนัด

2. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของนายฮ้อย นับว่ามีข้อจำกัดในการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่นที่ไม่ใช่ลูกหลานของตนเอง แต่ในปัจจุบันนี้องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของนายฮ้อยยังมีความเหมาะสมที่จะนำมาปรับใช้กับการเลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบัน และเพื่อเป็นการสืบทอดพื้นฟูองค์ความรู้ของนายฮ้อยที่นับวันจะถูกกลืน และสูญหายไปจากชุมชน ที่น่าจะมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจในการเลี้ยงวัว-ควายต่อไป

2.1) วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของนายฮ้อยในอดีต

ชาวอีสานมีการเลี้ยงวัว-ควายมาเป็นระยะเวลายาวนาน จึงทำให้วิถีชีวิตมีความผูกพันอยู่กับสัตว์เลี้ยง จนสามารถรู้ถึงนิสัยและธรรมชาติของสัตว์เลี้ยงที่จะต้องมีการดูแลเอาใจใส่สัตว์เลี้ยงของตนเองให้เจริญเติบโตสมบูรณ์แข็งแรงปลอดภ้ยจากโรคภัยไข้เจ็บที่จะมาทำลายสัตว์เลี้ยง จากความผูกพันที่มีต่อสัตว์เลี้ยง ซึ่งทำให้เกิดการส่งสืบทอดประเพณีจรรยาบรรณอันเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควาย และได้มีการสืบทอดพัฒนาองค์ความรู้มาอย่างต่อเนื่อง และเป็นที่เชื่อถือของคนในชุมชนตลอดมา แต่การถ่ายทอดองค์ความรู้ของนายฮ้อยในอดีตมีข้อจำกัดในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เพราะจะถือว่าเป็นความรู้หรือเป็นวิชาในการทำมาหากิน จะไม่ถ่ายทอดความรู้ให้กับใครได้ง่ายๆ นอกจากลูกหลานของตนเองเท่านั้น และจะต้องดูลักษณะนิสัยของผู้ที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ว่าเป็นผู้ที่มีความรัก ความเมตตาต่อสัตว์เลี้ยงหรือไม่ ถึงแม้จะเป็นลูกหลานของตนเอง ถ้าไม่มีคุณสมบัติดังกล่าวก็จะไม่ยอมถ่ายทอดความรู้ให้เหมือนกัน วิธีการถ่ายทอดจะเป็นวิธีการปฏิบัติจริง โดยจะพากันไปเลี้ยงวัว-ควาย และจะต้องคอยสังเกตเรียนรู้ด้วยตนเอง จนกระทั่งเกิดประสบการณ์ ซึ่งผู้ที่ต้องการจะได้รับการถ่ายทอดความรู้จะต้องมีความขยันและอดทน

2.2) วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ในปัจจุบัน

จากการคัดเลือกองค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย และเป็นชุดองค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมกับการเลี้ยงวัว-ควาย ในปัจจุบันซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 เรื่องดังกล่าว ทีมวิจัยได้นำชุดองค์ความรู้มาทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ทุ่งกุลาร้องไห้ จำนวน 10 คน ในแต่ละเรื่องโดยมีนายฮ้อยเป็นวิทยากร และทีมวิจัยเป็นผู้ร่วมจัดกระบวนการถ่ายทอด ซึ่งเป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

2.2.1 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการดูแลคัดเลือกพันธุ์

การดูแลคัดเลือกพันธุ์ จากอดีตนายฮ้อยจะมีการดูแลวัว-ควายในระหว่างการเลี้ยงในช่วงระยะเวลา 12 เดือน ซึ่งจะมีความรู้ในการดูแลสุขภาพความสมบูรณ์ของสัตว์เลี้ยงในระหว่างการเลี้ยงสัตว์ ส่วนในเรื่องของการคัดเลือกพันธุ์ นายฮ้อยจะมีวิธีดูลักษณะพันธุ์สัตว์ที่ดีและไม่ดี โดยมี

การนำมาปรับใช้กับการดูแลลักษณะสัตว์สายพันธุ์ต่างประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมที่จะนำมาทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดให้กับสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ทุ่งกุลาร้องไห้ จำนวน 10 คน โดยมีนายอ้อยล้วน ปลุกกลาง ซึ่งเป็นนายอ้อยเขตอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และ นายอ้อยขนิวี คำยางจ้อง ซึ่งเป็นนายอ้อยเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และมีทีมวิจัยเป็นผู้ร่วมจัดกระบวนการถ่ายทอด ซึ่งในการจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ และนายอ้อยจะต้องมีการคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่เคยเลี้ยงวัว-ควายมาก่อน หรือกำลังเลี้ยงวัว-ควาย
2. มีจิตใจที่รักสัตว์
3. มีความรู้เบื้องต้นในการเลี้ยงวัว-ควาย
4. มีความสุขใจในการเลี้ยงวัว-ควาย
5. มีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพการเลี้ยงวัว-ควาย
6. มีเวลาให้กับสัตว์เลี้ยงอย่างเพียงพอ
7. มีความขยันและอดทน

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมในเรื่องการดูแลรักษาและการคัดเลือกพันธุ์

เนื้อหา	วิธีการ	อุปกรณ์	ทีมวิทยากร	ผลที่เกิดขึ้น
1. การดูแลรักษา 1.1 การดูแลสุขภาพความสมบูรณ์ของสัตว์ในระหว่างเลี้ยง	◆ เชิญ นายชัยลั่น ปดุกกลาง บรรยายประกอบสื่อ ภาพของวัว-ควายที่มีสภาพความสมบูรณ์ และไม่สมบูรณ์ในแต่ละช่วงของการเลี้ยง ◆ อภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน	1. ภาพวัว-ควาย 2. เอกสารประกอบคำบรรยาย	1. นายชัยลั่น ปดุกกลาง 2. นายชัยฉวี คำวงจ้อง และทีมวิจัย	1) ผู้เข้าร่วมที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ มีความรู้และเข้าใจการดูแลวัว-ควายเมื่อมีการเลี้ยงอยู่ในแต่ละช่วงฤดูกาล
2. การคัดเลือกพันธุ์ 2.1 การดูลักษณะสัตว์ที่ดีและไม่ดี	◆ เชิญ นายชัยฉวี คำวงจ้อง อธิบายให้ความรู้ ประกอบกับวัว-ควายที่มีชีวิต โดยการเรียนรู้จากของจริงพันธุ์พื้นเมือง และสายพันธุ์ต่างประเทศ	1. วัว-ควายมีชีวิต 2. ภาพวัว-ควาย ฉีกข้อ 2 ชุด		2) ผู้เข้าร่วมรู้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านเพื่อให้วัว-ควายมีความสมบูรณ์เพื่อเป็นการด้านทานโรคที่จะเกิดขึ้นในระหว่างเลี้ยง
2.2 การดูลักษณะพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ที่ดี	◆ เมื่อได้เรียนรู้จากของจริงแล้ว ให้ผู้เข้าร่วมแบ่งกลุ่มออกเป็น 2 กลุ่ม ช่วยกันดูภาพวัว-ควาย พร้อมทั้งเขียนอธิบายลักษณะสัตว์ที่ดี/ไม่ดี ดัดที่ภาพวัว-ควายที่ต่อเสร็จแล้ว เพื่อเป็นการทบทวนความรู้			3) ผู้เข้าร่วมมีความรู้ในการดูลักษณะสัตว์ที่ดีและไม่ดี เพื่อนำมาปรับใช้ในการดูลักษณะวัวสายพันธุ์ต่างประเทศ 4) ผู้เข้าร่วมมีความรู้ในเรื่องลักษณะเด่นของแม่พันธุ์พื้นเมือง ถ้านำมาผสมพันธุ์กับวัวสายพันธุ์ต่างประเทศจะได้พันธุ์วัวที่ดียิ่งขึ้น

2.2.2 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการป้องกันรักษาแบบพื้นบ้าน

การป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน นายฮ้อยจะมีวิธีป้องกันรักษาโรคที่เกิดขึ้นจากวัว-ควาย ด้วยการใช้พืชสมุนไพรภายในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งพันธุ์พืชแต่ละชนิดมีคุณสมบัติในการรักษาโรค วัว-ควายได้เป็นอย่างดี และจะมีวิธีรักษาหลายรูปแบบ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับโรคของวัว-ควายแต่ละชนิด นอกจากนี้แล้วนายฮ้อยยังมีความรู้ในเรื่องการสังเกตอาการของวัว-ควาย และนำมาวิเคราะห์ว่า วัว-ควายของคนว่าเป็นโรคอะไร เพื่อที่จะได้เลือกใช้สมุนไพรได้ถูกต้องกับโรค แต่การเลี้ยงวัว-ควาย ในปัจจุบันจะให้วิธีรักษาโรควัว-ควาย โดยมีการใช้ยาแผนปัจจุบันรักษา เพื่อเป็นการรักษาชีวิตวัว-ควาย แล้วจึงฟื้นฟูสุขภาพวัว-ควาย ด้วยการรักษาแบบพื้นบ้าน

ดังนั้นองค์ความรู้ในเรื่องการสังเกตอาการของวัว-ควาย และนำมาวิเคราะห์โรคที่เกิดขึ้นกับ วัว-ควาย และวิธีการเลือกใช้สมุนไพรรักษาควบคู่กับยาแผนปัจจุบัน ยังเป็นองค์ความรู้ของนายฮ้อยที่ เหมาะสมกับการป้องกันรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับวัว-ควายในปัจจุบัน ซึ่งจะต้องมีการถ่ายทอดให้กับ เกษตรกรรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้ต่อไป

แต่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน นายฮ้อยจะมีข้อ จำกัดในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้อื่น ซึ่งในการรักษาแบบพื้นบ้านจะต้องมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ทางไสยศาสตร์ เวทย์มนต์ คาถา ประกอบกับการรักษา ผู้ที่จะได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องนี้จะต้องยอมรับและมอบตัวเป็นลูกศิษย์ และจะต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสมตามข้อกำหนดดังนี้

1. มีความสนใจ และมีความเชื่อมั่นในการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน
2. มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพืชสมุนไพร
3. มีความรู้เรื่องโรควัว-ควาย
4. มีจิตใจที่รักสัตว์
5. มีคุณธรรมและรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

เมื่อคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าว จะต้องมีการยกครู ดังนี้

1. ค่าคาย 12 บาท
2. ผ้าขาว 1 วา
3. ขัน 5 หรือ ขัน 8
- ขัน 5 ประกอบด้วย

ดอกไม้ 5 คู่

เทียนเล็ก 5 คู่

เงิน 5 บาท

- **ชั้น 8 ประกอบด้วย**

ดอกไม้ 8 คู่

เทียนเล็ก 8 คู่

เงิน 8 บาท

วันเวลาที่ทำการยกกร

- วันอังคาร ช้างขึ้น เดือนไหนก็ได้ ถ้าเป็นเดือน 5 จะดี

โดยทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ นายฮ้อย ให้กับสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ จำนวน 10 คน ซึ่งมี นายฮ้อยเบา ศรีสาวแห จาก อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด และนายฮ้อยซึก ศรีภิรมย์ จากอำเภอยุบรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นวิทยากร และมีทีมวิจัยเป็นผู้ร่วมจัดกระบวนการ

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมในเรื่องการป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

เนื้อหา	วิธีการ	อุปกรณ์	ทีมวิทยากร	ผลที่เกิดขึ้น
1. การสังเกตอาการโรคหวัด-หวัด เพื่อการวิเคราะห์โรค	➢ เชิญนายชัยยิด ศรีภิรมย์ บรรยายประกอบสื่อ ภาพของหวัด-หวัดที่เป็นโรคแต่ละโรค ก่อนที่หวัด-หวัดจะเป็นโรคนั้นๆจะมีอาการอย่างไร ➢ อภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ➢ เชิญนายชัยยิด ศรีภิรมย์ บรรยายให้ความรู้ประกอบสื่อ พืชสมุนไพรแต่ละชนิดที่มีอยู่ในท้องถิ่น ที่ยังเก็บหาได้ง่าย ➢ สาธิตการปรุงยาสมุนไพรรักษาโรคปากเปื่อย เหนื่อย โดยให้ผู้เข้าร่วมเลือกใช้พืชสมุนไพรที่จัดไว้ให้เสร็จแล้วให้นำไปกรอกปากและราดที่เท้าหวัดจากอาการปฏิบัติจริง ➢ ทดสอบความรู้โดยให้ผู้เข้าร่วมแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มละ 2 คน และนายชัยยิดจะเขียนชื่อโรคหวัด-หวัด ใส่กระดาษ	1. ภาพหวัด-หวัดที่เป็นโรคแต่ละประเภท 2. เอกสารประกอบคำบรรยาย 1. พืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคหวัด-หวัดแต่ละชนิด 2. หวัด-หวัด ที่นำมาทดลองสาธิตวิธีการรักษา 3. ส่วนประกอบในการปรุงยาสมุนไพร เกลือ น้ำ	1. นายชัยยิด ศรีภิรมย์ 2. นายชัยยิด ศรีภิรมย์ และทีมวิจัย	1. ผู้เข้าร่วมมีความรู้และเข้าใจวิธีสังเกตอาการของหวัด-หวัดที่เกิดโรคแต่ละชนิด 2. ผู้เข้าร่วมมีความรู้ในเรื่องคุณสมบัติและสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิด เช่น หวัด-หวัดเป็นโรคพวยจะต้องใช้สมุนไพรที่มีรสเปรี้ยว เพื่อเป็นยาถ่าย ยาระบาย 3. ผู้เข้าร่วมมีความรู้ และเข้าใจวิธีการเก็บสมุนไพร ซึ่งสมุนไพรแต่ละชนิดมีช่วงระยะเวลาเก็บที่แตกต่างกัน และวิธีการใช้ เช่น สมุนไพรบางชนิดใช้หัว บางชนิดใช้ราก ใช้เปลือกในการรักษา 4. ผู้เข้าร่วมมีความรู้และเข้าใจวิธีการสกัดตัวยาของสมุนไพรแต่ละชนิด ซึ่งจะมีวิธีที่แตกต่างกัน เช่น วิธีต้ม แช่น้ำ จุดเผาไฟ หรือวิธี
2. การเลือกใช้สมุนไพรที่เหมาะสมกับการรักษาโรคหวัด-หวัด				
- คุณสมบัติ และสรรพคุณของสมุนไพร - หลักการเก็บและการใช้สมุนไพร - วิธีการสกัดตัวยาสมุนไพร - สาธิตการปรุงยาสมุนไพร - ทบทวนความรู้				

	ม้วนไว้ แล้วให้ผู้เข้าร่วมจับสลาก กลุ่มไหนได้เรื่องโรคหัวใจ-ความดันโลหิตสูงไว้ให้ไปเลือกหาสมุนไพรที่นายอ้อยและทีมวิจัยจัดเตรียมไว้ให้ เลือกใช้ให้ถูกต้องกับโรคนั้นๆ โดยให้เขียนชื่อสมุนไพรที่ใช้รักษาอาการของโรค และวิธีปรุงยา พร้อมทั้งมีการสาธิต โดยมีนายอ้อยและทีมวิจัยช่วยให้คำแนะนำ ๔ สรุปแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน			นี้เองไปประกอบ 5. ผู้เข้าร่วมมีความรู้และเข้าใจขั้นตอนการปรุงยา ตลอดจนการนำไปรักษา ซึ่งความรู้ในการอบรมเชิงปฏิบัติการทำให้เกิดการสร้างควมมั่นใจในการใช้สมุนไพรรักษาโรคหัวใจ-ความดันโลหิตสูง
--	---	--	--	---

2.2.3 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องเทคนิคการซื้อขาย

การซื้อขายวัว-ควายในอดีตจะซื้อขายอยู่ในแวดวงเครือญาติ ในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น วิธีการซื้อขายก็ไม่ซับซ้อน แต่นายฮ้อยจะมีความรู้ในการดูลักษณะสัตว์เพื่อนำมาเป็นข้อคำนึงในการต่อรองราคาในการซื้อขาย แต่ต่อมาการซื้อขายวัว-ควายได้มีการพัฒนาส่งเสริม โดยมีตลาดนัดวัว-ควาย ซึ่งในปัจจุบันนี้การซื้อขายวัว-ควายในตลาดนัดยังมีกลุ่มนายฮ้อยเข้าไปทำการซื้อขาย และเป็นผู้ที่มีความรู้ในการดูลักษณะสัตว์ที่ดีกว่ากลุ่มผู้ซื้ออื่นๆ จากการที่นายฮ้อยมีชีวิตที่คลุกคลีกับการเลี้ยงวัว-ควายมาตลอด นายฮ้อยจะรู้จุดเด่น จุดด้อยของวัว-ควายเป็นอย่างดี และนำมาผูกเป็นประโยชน์คำพูด ซึ่งเป็นวาทะศิลป์ของนายฮ้อย เพื่อให้คนเชื่อในคำพูดของตนเองที่เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการซื้อขายในตลาดนัด นอกจากนี้แล้วจากการซื้อขายในตลาดในแต่ละช่วงเวลา และจะมีการเตรียมวัว-ควายเพื่อนำเข้าไปซื้อขายในตลาดได้อย่างถูกต้อง ซึ่งนายฮ้อยบางคนจะมีวิธีตกแต่งวัว-ควายของตัวเองให้สวยงามตามความนิยมอีกด้วย และปัจจุบันนี้สายพันธุ์วัว-ควายเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งราคาถูก แต่วัวสายพันธุ์ต่างประเทศจะแพงกว่า จึงทำให้นายฮ้อยมีความรู้ในเรื่องราคาวัว-ควายเป็นอย่างดี เพราะกลุ่มนายฮ้อยจะมีการค้าขายวัว-ควายในตลาดอย่างต่อเนื่อง ความรู้ของนายฮ้อยในการซื้อขายวัว-ควายเหล่านี้เป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสม และนำมาทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดให้สมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์จำนวน 10 คน โดยมีนายฮ้อยอ้าย จันทรศรีธา ซึ่งเป็นนายฮ้อยเขตอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และนายฮ้อยบาง ชนะภัย ซึ่งเป็นนายฮ้อยเขตอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นวิทยากร โดยมีทีมวิจัยร่วมจัดกระบวนการถ่ายทอด และมีการกำหนดคุณสมบัติผู้ที่รับการถ่ายทอดดังนี้

1. จะต้องเป็นผู้ที่เคยเลี้ยงหรือกำลังเลี้ยงวัว-ควาย
2. จะต้องมีความรู้เบื้องต้นในเรื่องสายพันธุ์วัว-ควาย
3. จะต้องมีความรู้ขั้นตอนการซื้อขายในตลาด
4. จะต้องมีความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่คดโกง

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องเทคนิคการซื้อขาย

เนื้อหา	วิธีการ	อุปกรณ์	ทีมวิทยากร	ผลที่เกิดขึ้น
1. การดูแลตัวเสียก่อนเข้าตลาด - การเสีย - การดูแลผิวพรรณ - การดูแลกาย	■ เชิญ นายชัยชัย จันทร์ศรีชา บรรยายให้ความรู้กับผู้เข้าร่วมในเรื่อง การดูแลตัวเสียก่อนเข้าตลาด ทั้งการ เสียและตกแต่งตัวเสียตามความนิยม ของตลาด ■ จากนั้นแบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 2 กลุ่ม โดยมีนายชัยชัย ศรีภิรมย์ และ นายชัยบาง ชนะภย์ ร่วมอยู่ในกลุ่มละ 1 คน พร้อมทั้งมีทีมวิจัยร่วมอยู่ด้วยทั้ง 2 กลุ่ม โดยลงศึกษาเรียนรู้ในตลาดนัด โค-กระบือ ปากทางบ้านส้ม ไร่ อำเภอ ปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ศึกษาในเรื่อง ความต้องการและความนิยมของตลาด ว่าในแต่ละช่วงเวลาวิ-ควายสายพันธุ์ใดเป็นที่ต้องการของตลาดและราคาที่ เป็นจริงของแต่ละสายพันธุ์ ■ วิทยากรพากลุ่มผู้เข้าร่วมดูลักษณะ ตัวที่ดี / ไม่ดีจากพันธุ์พื้นเมือง ซึ่ง	1. วิ-ควายในตลาดนัดโค- กระบือ ปากทางเข้าบ้านส้ม ไร่ อำเภอ ปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด 2. บอร์ดคำถาม เพื่อหาใจ นายชัย	1. นายชัยชัย จันทร์ ศรีชา 2. นายชัยบาง ชนะภย์ และทีมวิจัย	1. ผู้เข้าร่วมรู้วิธีการเตรียมตัว ตัวเสียก่อนจะมีการซื้อ-ขาย ในตลาด 2. ผู้เข้าร่วมมีความรู้และเข้าใจ ความต้องการและความนิยม ของตลาดในแต่ละช่วงเวลา รู้ จักวิ-ควายพันธุ์ใหม่มากขึ้น พร้อมทั้งรู้ราคาในการซื้อขาย วิ-แต่ละสายพันธุ์
3. การดูลักษณะตัวเพื่อการ ต่อรอราคาซื้อ-ขาย - ลักษณะที่ดี / ไม่ดี - จุดเด่นของตัว				3. ผู้เข้าร่วมมีความรู้และเข้าใจ ลักษณะตัว ซึ่งเป็นอย่างดีความ ุ้ขาย้อยมากขึ้น พร้อมทั้งค้น หาจุดเด่น จุดด้อย เพื่อนำมา เป็น การต่อราคาในการซื้อ-ขาย 4. จากการที่ได้มีการฝึกทดลอง

4. วาทะศิลป์ในการซื้อ-ขาย 5. ทบทวนความรู้	เป็นความรู้ภูมิปัญญานายชัยจนทุกคน เข้าใจ และนำมาปรับใช้กับการดู ลักษณะสายพันธุ์ใหม่ และให้ผู้เข้าร่วม ทดลองกันหาจุดเด่นจุดด้อยของวัว- ควายด้วยตนเอง ■ ต่อจากนั้นฝึกทดลองซื้อ-ขาย โดยการให้วัว-ควายและเงินทุนจาก กลุ่มนายชัยในตลาดที่เคยร่วมงานกับ ทีมวิจัย โดยมีวิทยากรคอยควบคุมดูแล ■ เมื่อเสร็จจากการทดลองซื้อ-ขาย จะมีการทดสอบความรู้ โดยการทายใจ นายชัย โดยการนำวัวมาให้นายชัยดู ลักษณะที่ดี/ไม่ดี และจุดเด่น จุดด้อย ของวัว พร้อมทั้งกำหนดราคาของวัว ตัวนั้น ถ้ามีการซื้อ-ขายและเขียนค่า ตอบของนายชัยปิดเอาไว้ที่บอร์ด โดยให้ผู้เข้าร่วมดูลักษณะสัตว์ แล้ว ตอบคำถามว่าจะตรงตามที่นายชัย ตอบได้หรือไม่ ■ สรุป อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกัน		ซื้อ-ขาย ทำให้ผู้เข้าร่วมมีความ รู้ในการใช้จำนวน คำพูด หรือวาทะศิลป์ เพื่อเป็นการ สร้างพลังอำนาจในการต่อรอง ราคาในการซื้อขายของนายชัย ซึ่งเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งของ นายชัย 5. เมื่อเสร็จจากการซื้อ-ขายใน ตลาด ได้มีการทบทวนความรู้ โดยวิธีทายใจนายชัย ทำให้ผู้ เข้าร่วมมีความมั่นใจมากขึ้น ถ้า จะเข้ามาซื้อขายในตลาดนัดโก- กระบือ
---	--	--	---

◎ สรุปผลการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

จากการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควายที่มีความเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบันให้กับสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ทุ่งกุลาร้องไห้ ทำให้เกิดผลดังนี้

■ ในส่วนของวิทยากรที่เป็นนายฮ้อย มีความยินดีและภูมิใจที่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ เพื่อเป็นการสืบทอดและพัฒนาองค์ความรู้ของนายฮ้อยในการเลี้ยงวัว-ควายที่มีความผูกพันกับชีวิตของคนอีสานมาเป็นระยะเวลายาวนาน การถ่ายทอดองค์ความรู้ในอดีต นายฮ้อยมีข้อจำกัดในการถ่ายทอดให้กับผู้อื่นที่ไม่สามารถกระทำได้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกละเลยไปจากสังคมและชุมชน แต่ในปัจจุบันนี้นับว่าเป็นที่น่ายินดีที่องค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควายได้มีการนำมาฟื้นฟูให้สังคมภายนอกได้รับรู้และเกิดการยอมรับมากขึ้น จากการจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทำให้วิทยากรนายฮ้อยสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ที่เป็นข้อแตกต่างจากการถ่ายทอดในอดีตที่บางครั้งจะปล่อยให้เรียนรู้ด้วยตนเอง และจากประสบการณ์ในการเลี้ยงวัว-ควาย และมีความหวังว่าองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับการเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของนายฮ้อยสามารถนำไปส่งเสริมและพัฒนาการเลี้ยงวัว-ควายในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป

■ จากการติดตามผลภายหลังที่ได้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควาย ได้มีการพบปะพูดคุยในวงสนทนาในชุมชนในตลาดนัดโค-กระบือ และในเวทีประชุมสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ จากการอบรมทำให้สมาชิกได้รับความรู้ที่เป็นประโยชน์กับการเลี้ยงวัว-ควายเป็นอย่างมาก และได้มีการนำความรู้ที่ได้มาไปปรับใช้กับการเลี้ยงวัว-ควายของตนเอง อย่างเช่น ในระหว่างการเลี้ยงก็จะใช้วิธีสังเกตสภาพของวัว-ควายในแต่ละช่วงเวลา เพื่อเป็นการดูแลสุขภาพวัว-ควายไม่ให้ทรุดโทรม และองค์ความรู้ที่สำคัญที่มีประโยชน์มากที่สุดสำหรับสมาชิกที่ได้เข้าร่วมการอบรม ก็คือ เรื่องการดูแลลักษณะสัตว์ที่ดีและไม่ดี ซึ่งองค์ความรู้ นายฮ้อยวัว-ควายในเรื่องนี้สามารถนำมาปรับใช้กับการเลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ถ้ามีความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์ที่ดีในระหว่างการเลี้ยงก็สามารถป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นได้ในเบื้องต้น อย่างเช่น การดูแลเท้าที่ดี วัว-ควายก็จะเป็นโรคเท้าเปื่อย ตลอดจนถึงการคัดเลือกพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ที่ดี และยังนำมาใช้ดูแลลักษณะเป็นสายพันธุ์ต่างประเทศ ซึ่งในปัจจุบันนี้สมาชิกที่ได้รับการอบรมได้มีการปรับปรุงพันธุ์ให้ดียิ่งขึ้นไปอีก โดยดูแลแม่พันธุ์ที่ดีตามความรู้ของนายฮ้อย และนำไปผสมพันธุ์กับพ่อพันธุ์บราห์มัน จึงทำให้เกิดวัวลูกผสมพื้นเมืองบราห์มัน ซึ่งเป็นวัวเนื้อ น้ำหนักมาก ราคาดี ในส่วนของการซื้อ-ขายในตลาดสมาชิกยังได้ใช้ความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์ในการซื้อ-ขาย ทำให้ไม่เสียเปรียบพ่อค้าวัว-ควายในตลาดอีกต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

◎ สรุปผลการศึกษา

จากกระบวนการศึกษาทำให้ค้นพบความรู้ในการเลี้ยงวัว-ควาย และการซื้อขายวัว-ควายของ นายฮ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้ ดังนี้

1. การดูแลรักษาและการคัดเลือกพันธุ์

1.1 การดูแลรักษา

การเลี้ยงวัว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จะมีการเลี้ยงตลอดระยะเวลาทั้ง 12 เดือน (1 ปี) อย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีการพักหรือหยุดการเลี้ยง เมื่อถึงแต่ละช่วงของฤดูกาลที่มีสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบกับการเลี้ยงวัว-ควายในหลายๆด้าน ทั้งในเรื่องพื้นที่เลี้ยงทำการเกษตรในฤดูฝน อาหารธรรมชาติไม่เพียงพอในฤดูแล้ง จึงทำให้สภาพของวัว-ควายทรุดโทรม ไม่สมบูรณ์ เป็นสาเหตุให้วัว-ควายเจ็บป่วยเป็นโรคที่จะเกิดขึ้นตามฤดูกาลนั้น แต่การเลี้ยงวัว-ควายของนายฮ้อยทุ่งกุลาร้องไห้มีความรู้ในการดูแลรักษาวัว-ควาย โดยจะมีวิธีสังเกตอาการและสุขภาพของวัว-ควาย พร้อมทั้งให้การดูแลรักษาวัว-ควายเป็นอย่างดี

1.2 การคัดเลือกพันธุ์

สำหรับวัว-ควายที่เลี้ยงจะเป็นพันธุ์พื้นเมือง หรือพันธุ์ไทยแท้แก่น ซึ่งเป็นพันธุ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ที่เลี้ยงง่าย เหมาะกับสภาพพื้นที่ การผสมพันธุ์จะปล่อยไปตามธรรมชาติ แต่จะมีการคัดเลือกพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ จะเป็นวัว-ควายที่เป็นขุนมั่งที่พ่อ-แม่แบ่งปันให้ หรือจะซื้อจากเครือข่าย ซึ่งทำให้รู้ประวัติของสัตว์เลี้ยง จากการที่เลี้ยงวัว-ควาย มาเป็นระยะยาวนานทำให้วิถีชีวิต มีความผูกพันกับสัตว์เลี้ยงจนมีความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์ที่ดี ไม่ดี และลักษณะสัตว์ที่เป็นมงคล อัปมงคล นายฮ้อยจึงใช้ความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์เพื่อเป็นการคัดเลือกพันธุ์วัว-ควายที่ดี ตามวัตถุประสงค์ความต้องการของตน ซึ่งในปัจจุบันนี้นายฮ้อยวัว-ควาย ได้ใช้ความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์ที่ดีและไม่ดี นำมาใช้ดูแลวัวสายพันธุ์ต่างประเทศ เพื่อจะได้สายพันธุ์ใหม่ที่มีลักษณะที่ดีที่สุด

2. การป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

ในระหว่างการเลี้ยง ถ้าวัว-ควายมีอาการเจ็บป่วย ซึ่งนายฮ้อยสามารถสังเกตอาการของวัว-ควายว่า มีอาการผิดปกติหรือไม่ จากการสังเกตอาการของวัว-ควาย ทำให้นายฮ้อยสามารถระบุโรคที่เกิดขึ้น และใช้วิธีการแก้ไขได้ถูกต้อง ในภาพรวมพบว่า วัว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีโรควัว-ควายอยู่จำนวน 11 โรค ด้วยกัน และนายฮ้อยจะมีความรู้ในการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรักษาสุขภาพวัว-ควายให้สมบูรณ์ แข็งแรง เป็นการป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นกับวัว-ควายแบบพื้นบ้าน โดยการเลือกใช้พันธุ์พืช มีสรรพคุณในการรักษาโรควัว-ควายแต่ละชนิด ซึ่งเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่ในปัจจุบันนี้การป้องกันรักษาโรคได้มีการพึ่งพาแผนปัจจุบันมากขึ้น เพราะหาซื้อได้ง่าย ไม่ยุ่งยากในการรักษา อย่างเช่น ถ้าวัว-ควายเป็นโรคปากเปื่อย เท้าเปื่อย ก็จะใช้ยาโซดาเพ็น ฉีดเข้ากล้ามเนื้อวัว-ควาย

3. การซื้อขาย

การซื้อขายวัว-ควายของนายฮ้อยทุ่งกุลาร้องไห้ จากอดีตที่ผ่านมานายฮ้อยจะมีการซื้อขายกันภายในหมู่บ้านของตนเอง และในหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น ซึ่งเป็นการซื้อขายที่มีลักษณะเป็นแบบญาติพี่น้อง มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน แต่การซื้อขายวัว-ควายของนายฮ้อยที่มีบทบาทสำคัญที่สุดก็คือ ในช่วงที่มีการไล่ค้อนวัว-ควายไปขายทางภาคกลาง ในขณะที่ทางภาคกลางขาดแรงงานวัว-ควายขยายพื้นที่ทำนาปลูกข้าวมากขึ้น และจากการที่รัฐบาลในช่วงนั้นทำสัญญาการซื้อขายวัว-ควายกับรัฐบาลญี่ปุ่น จึงทำให้จำนวนวัว-ควายในภาคกลางลดลง นายฮ้อยจึงหาซื้อวัว-ควายในหมู่บ้านของตนเอง และหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งมีราคาถูก รวบรวมกันไล่ค้อนไปขายภาคกลางที่ได้ราคาแพงกว่า

ต่อมาการซื้อขายวัว-ควายของนายฮ้อยได้เปลี่ยนแปลง เพราะทางอีสานได้มีการพัฒนาทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น จากการไล่ค้อนเปลี่ยนเป็นการนำวัว-ควายขึ้นรถบรรทุกไปขาย แต่การค้าขายวัว-ควายของนายฮ้อยช่วงนี้ ทำให้มีการลงทุนสูง บางครั้งทำให้ขาดทุน นายฮ้อยจึงไม่นำวัว-ควายไปขายทางภาคกลางอีก จึงทำให้พ่อค้าทางภาคกลางต้องขึ้นมาซื้อวัว-ควายในภาคอีสานด้วยตนเอง โดยมีการนัดหมายจุดที่นัดพบกันระหว่างนายฮ้อยกับพ่อค้า และเป็นจุดเริ่มต้นของการมีตลาดนัดโค-กระบือ จนกระทั่งได้มีการส่งเสริมพัฒนาการค้าขายวัว-ควายในระบบตลาดมากขึ้น การค้าขายในตลาดกลุ่มนายฮ้อยที่ยังทำการซื้อขายอยู่ในช่วงนี้ จะเป็นผู้ที่มียบทบาทในการซื้อขายมากที่สุด เพราะนายฮ้อยจะมีความรู้ในการดูลักษณะสัตว์ที่ดี ไม่ดี และจะค้นหาจุดเด่น จุดด้อยของวัว-ควาย เพื่อนำมาต่อรองราคา นอกจากนี้แล้วจากการที่นายฮ้อยได้มีการซื้อขายวัว-ควาย ที่ผ่านมาเป็นระยะเวลายาวนาน ประสบการณ์จากการซื้อ-ขายที่ต้องมีการต่อรองราคากัน จึงทำให้นายฮ้อยมีทักษะฝีมือในการพูด เพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองราคาให้กับตนเองอีกด้วย การซื้อขายในตลาดนัดยังทำให้กลุ่มนายฮ้อยมี

ความรู้ในเรื่องความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา และจะมีการเตรียมวัว-ควายก่อนที่จะเข้าตลาด ได้ตามความต้องการ และรูราคารของวัว-ควายที่เป็นสายพันธุ์ต่างประเทศ ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของ เกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบัน

การคัดเลือก จัดปรับองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการพัฒนาประเทศทำให้การคมนาคมสะดวก มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาแทนการใช้แรงงานสัตว์ จึงทำให้บทบาทสถานะของวัว-ควาย เปลี่ยนไปเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจมากขึ้น การซื้อขายที่มีนายฮ้อยวัว-ควายเป็นแกนกลางเป็นระบบตลาดนัดเข้ามาแทน ทำให้การค้าขายวัว-ควาย ได้สะดวกมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงวัว-ควายในชุมชนตามมา การซื้อวัว-ควายพ่อแม่พันธุ์จะซื้อที่ตลาดนัด การเลี้ยงที่มีพื้นที่จำกัดต้องมีการขังคอกและหาอาหารสัตว์มากขึ้น การดูแลสุขภาพโรคสัตว์ ต้องพึ่งยาแผนปัจจุบัน หรือเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ ส่วนการซื้อขายก็นำเข้ามาในตลาดนัด ที่มีเทคนิคและการต่อรองที่ซับซ้อน จากการเปลี่ยนแปลงในหลายๆด้าน เหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควายในชุมชน แต่นายฮ้อยวัว-ควายทุ้งถูาร้องไห้ได้มีการคัดเลือกจัดปรับองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปดังนี้

1. การคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์วัว-ควาย ซึ่งนายฮ้อยจะมีความรู้ เทคนิคในการดูลักษณะสัตว์ที่ดี และได้นำมาปรับใช้การดูลักษณะวัว-ควายสายพันธุ์ต่างประเทศ ที่ได้มีการส่งเสริมพัฒนางานทางด้านปศุสัตว์ของทางราชการ
2. พื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ที่มีจำกัดลงส่งผลให้อาหารสัตว์หายากขึ้น ในระหว่างการเลี้ยงนายฮ้อยจะมีความรู้ในการสังเกตสภาพความสมบูรณ์ของสัตว์ในแต่ละช่วงฤดูกาลที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ และจะมีการบำรุงรักษาสุขภาพของสัตว์เลี้ยงไม่ให้ทรุดโทรม
3. การดูแลสุขภาพและการป้องกันโรค ซึ่งในปัจจุบันมีการพึ่งพาแผนปัจจุบัน ทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น แต่นายฮ้อยจะมีวิธีการเลี้ยงโดยการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสัตว์เลี้ยง และจะมีความรู้ในการสังเกตอาการของสัตว์เลี้ยง และนำมาวิเคราะห์โรคที่เกิดขึ้น และเลือกหายามาใช้ให้เหมาะสม
4. ระบบการซื้อขายในตลาดนัดวัว-ควาย ที่มีเทคนิคการต่อรองที่ซับซ้อน ซึ่งการซื้อขายวัว-ควาย นายฮ้อยจะมีความรู้ในการดูลักษณะสัตว์ที่ดี และจะค้นหาจุดเด่น จุดด้อย เพื่อนำมาต่อรองราคา จากการซื้อขายในระบบตลาดนัดทำให้นายฮ้อยมีความรู้ในเรื่องความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา และรูราคารวัว-ควายแต่ละสายพันธุ์ได้เป็นอย่างดี

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในหลายๆด้านเหล่านี้ ทำให้เกิดผลกระทบและสร้างปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควายของชุมชน แต่นายฮ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้ได้ใช้ความรู้ประสบการณ์กับการเลี้ยงวัว-ควายมาเป็นระยะเวลาชวนาน และได้มีการนำมาปรับใช้กับการเลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบัน ซึ่งความรู้ในเรื่องต่างๆเหล่านี้ได้มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่ในอดีตมีข้อจำกัดในการถ่ายทอดความรู้ แต่ในปัจจุบันถ้าได้มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายย่อมจะเกิดประโยชน์ ซึ่งจะต้องมีการถ่ายทอดอย่างมีกระบวนการดังนี้

- 1) การเรียนรู้โดยการบรรยายประกอบสื่อ
- 2) การเรียนรู้จากการสาธิต เพื่อสร้างความมั่นใจ

กระบวนการถ่ายทอดจะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับความรู้อย่างเป็นขั้นตอน ตลอดจนมีการสาธิต ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงเพื่อสร้างความมั่นใจมากขึ้น

◀ องค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควายที่มีความเหมาะสมสามารถปรับใช้ในปัจจุบัน

การเลี้ยงวัว-ควายในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงที่เริ่มตั้งแต่การดูแลรักษา การคัดเลือกพันธุ์ การป้องกันรักษาโรคแบบพื้นบ้าน จนกระทั่งการซื้อขาย จากการศึกษาทำให้พบว่านายฮ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้ ได้มีการนำเอาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควายนำมาปรับใช้ และเป็นองค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมกับการเลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบัน ดังนี้

1. องค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพความสมบูรณ์ของวัว-ควายในระหว่างการเลี้ยงในแต่ละช่วงเวลา
2. องค์ความรู้ในการดูแลลักษณะสัตว์ที่ดี ไม่ดี ในการคัดเลือกพ่อ-แม่พันธุ์ที่ดี
3. องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการสังเกตอาการและการวิเคราะห์โรคที่เกิดขึ้นกับวัว-ควาย
4. องค์ความรู้การดูแลลักษณะสัตว์ เพื่อค้นหาจุดเด่น จุดด้อย ของวัว-ควายในการต่อรองราคาซื้อ-ขายวัว-ควาย
5. องค์ความรู้การตกแต่งวัว-ควายให้ดูลักษณะสัตว์ที่ดี
6. องค์ความรู้ในเรื่องความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลาของการซื้อ-ขาย
7. องค์ความรู้เรื่องราคาวัว-ควายแต่ละสายพันธุ์

จากชุดองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ ทีมวิจัยได้มีการนำมาทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ทุ่งกุลาร้องไห้ โดยมีนายฮ้อยที่มีความรู้ในแต่ละเรื่องเป็นวิทยากร ผลของการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอด ภายหลังจากการทดลอง สมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ ได้นำความรู้ไปปฏิบัติกับการเลี้ยงวัว-ควายของตนเอง ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงวัว-ควายได้ดีขึ้น ในระหว่างการเลี้ยงมีการดูแลวัว-ควายให้มีสภาพที่สมบูรณ์ แข็งแรง และจะมีการบำรุงพันธุ์ให้ดีขึ้น การป้องกันรักษาโรค มีการกลับมาใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน เพราะมีความมั่นใจมากขึ้น เมื่อมีการซื้อขายในตลาดนัด จากความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมา ทำให้ไม่เสียเปรียบในการซื้อขาย และยังสามารถซื้อหาวัว-ควายได้ตามลักษณะที่ต้องการ ซึ่งเป็นชุดองค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย ที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่าต่อสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ ที่จะต้องมีการขยายผลให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายเพื่อเป็นการพึ่งพาตนเองในการเลี้ยงวัว-ควายต่อไป

◎ การเปลี่ยนแปลง/ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการวิจัย

■ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนักวิจัย

จากการสรุปบทเรียนการทำงานร่วมกัน พบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนักวิจัยและทีมวิจัย ดังนี้

- 1) ก่อนที่จะได้ทำงานวิจัย นักวิจัยในทีมวิจัยบางคนยังไม่มีความรู้ในเรื่องวัว-ควาย อย่างละเอียด และถูกต้อง ซึ่งเคยแต่เลี้ยงวัว-ควาย ตามแบบอย่างที่ทำแม่พาลเลี้ยงมาตั้งแต่เด็ก เมื่อได้เริ่มทำงานวิจัย ทำให้ต้องสัมผัสกับวัว-ควายมากขึ้น และได้พูดคุยกับนายฮ้อยทำให้ได้ความรู้นำมาสังเกตกับวัว-ควายที่ตนเองเลี้ยง
- 2) จากการทำงานวิจัย ซึ่งจะต้องมีการสัมภาษณ์ พูดคุยกับนายฮ้อยเพื่อที่จะเอาข้อมูลที่ต้องการ จึงทำให้เป็นคนกล้าพูด กล้าซักถาม ตามประเด็นที่ต้องการ และจะต้องเขียนจดบันทึก ซึ่งนักวิจัยของทีมวิจัยบางคนมีอายุน้อย ละเลยและทิ้งการเขียนหนังสือมาเป็นเวลานาน ทำให้ได้กลับมาใช้วิธีการเขียนอีกครั้ง
- 3) นักวิจัยรู้วิธีเลี้ยงวัว-ควาย ตลอดจนการซื้อขายวัว-ควายในอดีต และการเปลี่ยนแปลงของนายฮ้อยวัว-ควายแต่ละยุค
- 4) รู้วิธีนำข้อมูลจากนายฮ้อยแต่ละยุค นำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อนำเสนอต่อชุมชนอย่างเป็นลำดับขั้นตอน

5) การศึกษาวิจัยของโครงการ ที่จะต้องศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคมของอีสาน ทำให้นักวิจัยต้องมีการศึกษาหาความรู้ด้วยการอ่านหนังสือมากขึ้น เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ของชุมชนจากการบอกเล่าของนายฮ้อย

6) นักวิจัยมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่มีความคิดว่าเป็นเรื่องที่ยาก แต่มีความหวังว่าผลที่เกิดจากการวิจัยสามารถนำไปส่งเสริมและพัฒนาการเลี้ยงวัว-ควายของเกษตรกรด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญาของนายฮ้อย

■ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน

จากการดำเนินงานของทีมวิจัย ทำให้ในชุมชนที่มีกลุ่มนายฮ้อยได้รับการถ่ายทอดความรู้จากนายฮ้อย โดยจะให้คำแนะนำในเรื่องการเลี้ยงวัว-ควายที่จะต้องมีการดูแลรักษาวัว-ควายในระหว่างการเลี้ยงให้สมบูรณ์ และยังสามารถป้องกันโรคที่เกิดขึ้นกับวัว-ควาย เมื่อถึงเวลาต้องการขายในตลาดนัดก็จะทำให้ได้ราคาดี

ในส่วนของสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ ได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควาย และในชุมชนได้มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติของสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ฯ ได้เริ่มนำมาปรับใช้กับการเลี้ยงวัว-ควายของตนเอง ซึ่งทำให้การเลี้ยงวัว-ควายมีการคืบหน้าขึ้น เพราะมีแนวทางในการแก้ปัญหาได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง ที่ปัจจุบันนี้การเลี้ยงวัว-ควายเปรียบเสมือนอาชีพหลักของคนอีสานที่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี และทำให้ลดต้นทุนในการเลี้ยงวัว-ควายอีกด้วย

กลุ่มนายฮ้อยวัว-ควาย มีความภูมิใจที่ได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีประโยชน์กับการเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งองค์ความรู้นายฮ้อยวัว-ควาย เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะได้รับการยอมรับมากขึ้น ทั้งในส่วนของชุมชน ภาคเอกชน และส่วนงานราชการ และมีการนำองค์ความรู้ไปส่งเสริมงานด้านนี้ต่อไป

ภายหลังจากได้จัดเวทีสัมมนา “มหกรรมนายฮ้อยวัว-ควาย” ทุ่งกุลาร้องไห้ ทำให้มองเห็นผลสะท้อนถึงตัวเจ้าขององค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่จะมีชีวิตอยู่กันอย่างไร ซึ่งมีแค่คนหวังว่าองค์ความรู้ภูมิปัญญาจะสูญหายไปจะต้องมีการสร้างเครือข่ายนายฮ้อยทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อจะต้องดูแลรักษากันไป และจะต้องมีการสืบทอดพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง

๑ ข้อเสนอแนะ

จากกระบวนการศึกษาวิจัย ทำให้ค้นพบข้อองค์ความรู้ภูมิปัญญานายอ้อยวัว-ควายทุ่งกุลาร้องไห้ ที่มีความเหมาะสมสามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้ แต่การเลี้ยงวัว-ควายในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป จะต้องมีการปรับในหลายๆด้านควบกันไปด้วยดังนี้

1) ในเรื่องของคอก ซึ่งในปัจจุบันนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะวัว-ควายที่เลี้ยงจะนิยมเลี้ยงสายพันธุ์ต่างประเทศที่มีราคาแพง คอกจะต้องถูกลักษณะ สูงโปร่ง อากาศถ่ายเทได้ดี แสงแดดส่องได้ทั่วถึง พื้นคอกไม่ชื้นแฉะมีการใส่แกลบรองพื้นเป็นชั้น มีรางอาหาร รางน้ำในคอก มีไฟตามตลอดทั้งคืนเพื่อป้องกันยุงและแมลง ซึ่งจะทำให้วัว-ควายพักผ่อนได้เต็มที่ กินอิ่ม นอนหลับ

2) มีการพัฒนาสายพันธุ์ให้ดียิ่งขึ้น โดยการนำแม่พันธุ์พื้นเมืองลักษณะที่ผสมกับพ่อพันธุ์บราห์มัน เพราะพันธุ์บราห์มันเป็นพันธุ์ที่เหมาะสมสภาพพื้นที่ที่มีอากาศร้อน และกินอาหารหยาบได้ดีเหมือนพันธุ์พื้นเมือง ลูกที่ได้จะมีโครงสร้างใหญ่โตเร็ว เนื้อมาก เวลาขายจะได้ราคาดี

3) ในการป้องกันรักษาโรค ควรที่จะใช้รักษาควบคู่กันทั้งแบบพื้นบ้านและการใช้ยาแผนปัจจุบัน ในกรณีที่ต้องการรักษาชีวิตวัว-ควายอย่างเร่งด่วน ซึ่งจะต้องใช้ยาแผนปัจจุบัน แล้วจึงใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านเพื่อฟื้นฟูสุขภาพวัว-ควาย

4) การแปรรูปสมุนไพร เพื่อให้ง่ายต่อการใช้รักษา ที่ไม่ต้องเสียเวลาในการหาสมุนไพร และเสียเวลาในการปรุงยา.

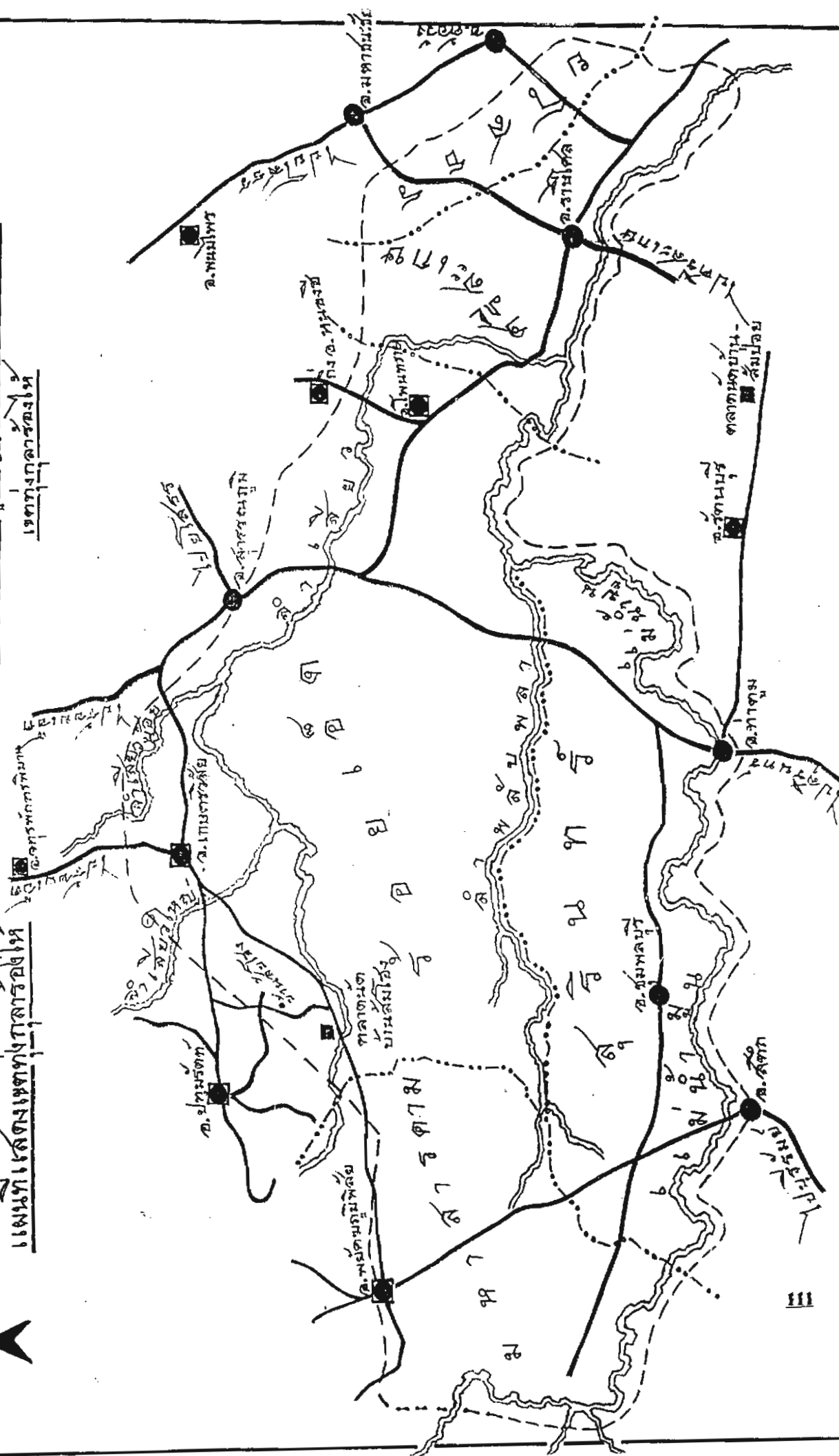
5) มีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัว-ควายพันธุ์พื้นเมือง ที่นับวันจะลดน้อยลงไป เพราะวัวพันธุ์พื้นเมืองมีความเป็นเลิศในการให้ลูกที่ดี และแม่วัวพันธุ์พื้นเมืองสามารถตั้งท้องได้ต่อเนื่อง เป็นข้อดีในเรื่องปริมาณของผลผลิต

6) การจัดตั้งโรงพยาบาลรักษาโรควัว-ควาย เพื่อเป็นการส่งเสริมพัฒนาการปศุสัตว์ โดยการประยุกต์วิธีการรักษาแบบแผนปัจจุบันและแบบพื้นบ้านเพื่อเป็นที่พึ่งของเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายในอนาคต

การเลี้ยงวัว-ควายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ได้มีการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญามาส่งเสริมพัฒนาการเลี้ยงวัว-ควาย ในขณะที่สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสม และยังได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว-ควายรุ่นใหม่ได้นำไปปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้การเลี้ยงวัว-ควายเขตทุ่งกุลาร้องไห้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และสร้างครอบครัวได้อย่างมั่นคง

ภาคผนวก

โครงการสร้างฝายกั้นน้ำ - ๓๓๓๓

ทะเบียนประวัตินายอ้อย
โครงการศึกษาภูมิปัญญานายอ้อยจัว-ควาย
เขตทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่
	<u>เขตอำเภอรัตนบุรี จ.สุรินทร์</u>		
1.	นายตัว อาษา	73	5/2 หมู่ 12 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
2.	นายบุญเที่ยง สอนดี	64	5 หมู่ 14 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
3.	นายบุตร พรหมเล็ก	63	10/1 หมู่ 3 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
4.	นายถาวร คำจร	60	59/2 หมู่ 12 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
5.	นายสังวาลย์ สาธุสันต์	56	2 หมู่ 2 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
6.	นายบุญรอด ปิยะวงศ์	55	88/2 หมู่ 7 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
7.	นายวิเชียร จำปี	54	88/1 หมู่ 7 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
8.	นายอัคร แสงอ่อน	54	71 หมู่ 1 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
9.	นายพา นธินาม	53	17/1 หมู่ 12 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
10.	นายประเทือง โนนศิลา	53	10/1 หมู่ 3 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
11.	นายสมรัตน์ สุนะ	50	4 หมู่ 13 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
12.	นายเนตร เกตุศิริ	50	136 หมู่ 7 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
13.	นายอ้อม เมืองจันทร์	49	44 หมู่ 10 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
14.	นายบุญกอง สุขไชย	44	20/1 หมู่ 9 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
15.	นายณรงค์ศักดิ์ สาธุสันต์	43	2 หมู่ 2 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
16.	นายเฉลิม กะการดี	42	62 หมู่ 7 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
17.	นายประสิทธิ์ หมาขลุ่ย	41	126 หมู่ 3 ต.คอนแครง อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
	<u>เขตกิ่งอำเภอหนองฮี จ.ร้อยเอ็ด</u>		
18.	นายปรีดี อูรพนม	65	16 หมู่ 17 ต.คู่อิ่ง กิ่ง อ.หนองฮี จ.ร้อยเอ็ด
19.	นายสอน สุทธิสน	62	76 หมู่ 8 ต.คู่อิ่ง กิ่ง อ.หนองฮี จ.ร้อยเอ็ด
20.	นายทองแดง วิเศษวงศ์ษา	56	39 หมู่ 9 ต.คู่อิ่ง กิ่ง อ.หนองฮี จ.ร้อยเอ็ด
21.	นายทองอินทร์ โชชัย	54	50 หมู่ 1 ต.คู่อิ่ง กิ่ง อ.หนองฮี จ.ร้อยเอ็ด
	<u>เขตอำเภอโพนทราย จ.ร้อยเอ็ด</u>		
22.	นายไส คักคำน	69	4 หมู่ 7 ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด
23.	นายเบา ศรีสาวแห	66	62 หมู่ 3 ต.ยางคำ อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด
24.	นายเข้มทอง คักคำน	62	63 หมู่ 7 ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่
25.	นายป้อ จันทา <u>เขตอำเภอเกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด</u>	50	110 หมู่ 2 ค.บางคำ อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด
26.	นายบัว อินทิลิก	75	75 หมู่ 4 ค.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
27.	นายนัน เอกคณะสิงห์	61	57 หมู่ 4 ค.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
28.	นายจันทร์ แก้วพิลา	58	55 หมู่ 1 ค.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
29.	นายบุญ โพธิจิต	55	127 หมู่ 13 ค.คงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
30.	นายสวัสดิ์ อุ่ณอินทร์	52	51 หมู่ 9 ค.คงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
31.	นายทองสุข หอมดี	45	4 หมู่ 9 ค.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
32.	นายปรีชา สอนจันทร์ <u>เขตอำเภอปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด</u>	30	20 หมู่ 9 ค.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
33.	นายชาย ไชยพิมพ์	72	71 หมู่ 1 ค.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
34.	นายบุญมี หงษ์ขาว	70	30 หมู่ 15 ค.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
35.	นายอาน สุโพธิ์แสน	60	100 หมู่ 2 ค.โนนสูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
36.	นายล้วน ปลุกกลาง	60	16 หมู่ 4 ค.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
37.	นายจิต ศิริภรณ์	55	ค.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
38.	นายโสพล ศรีทา	54	6 หมู่ 2 ค.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
39.	นายสัมฤทธิ์ สีสมบัติ	47	119 หมู่ 6 ค.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
40.	นายสังข์ คีโยธา	81	13 หมู่ 5 ค.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
41.	นายช่วย พรหมโคตร <u>เขตอำเภอจตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด</u>	81	14 หมู่ 7 ค.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
42.	นายจัน วิเลศ	75	112 หมู่ 10 ค.หัวช้าง อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
43.	นายศรีจันทร์ สืบเมืองชัย	67	4 หมู่ 9 ค.ศรีโคตร อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
44.	นายสีลพัฒน์ แพนศรี	62	72/1 หมู่ 9 ค.ศรีโคตร อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
45.	นายเคน แก้วมัจฉา	61	81 หมู่ 10 ค.หัวช้าง อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
46.	นายทองสุน ทิดอ	61	66/1 หมู่ 1 ค.หัวช้าง อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
47.	นายหนู พันธุ์พานิช	60	หมู่ 12 ค.เมืองหงษ์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
48.	นายเคน ดอเสนา	60	7 หมู่ 10 ค.หัวช้าง อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
49.	นายหนู ศรีโคตร	59	14/1 หมู่ 3 ค.อุ่มน้อย อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
50.	นายมิ่ง ชูศรี	55	16 หมู่ 6 ค.อิงอ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
51.	นายกันหา หินคำ	54	100 หมู่ 3 ค.อิงอ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่
52.	นายพรหมมา คอเสนา	54	107 หมู่ 7 ต.หัวช้าง อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
53.	นายเกษม หินคำ	51	20 หมู่ 9 ต. อี้อง อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
<u>เขตอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย</u>			
<u>จ.มหาสารคาม</u>			
54.	นายบุญ ประทุมทอง	63	49 หมู่ 11 ต.เมืองเตา อ. พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
55.	นายแสวง โพธิ์เงิน	56	18 หมู่ 1 ต.เมืองเตา อ. พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
56.	นายหนู โพธิ์เงิน	59	32 หมู่ 25 ต.เมืองเตา อ. พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
57.	นายสงวน พิมพ์แพน	56	33 หมู่ 25 ต.เมืองเตา อ. พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
58.	นายสุบรรณ ไชยสงคราม	45	3 หมู่ 25 ต.เมืองเตา อ. พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
59.	นายสุรพล แก้วสีดวง	49	4/25 ต.เมืองเตา อ. พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
<u>เขตกิ่ง อ.เมืองจันทร์ จ.ศรีสะเกษ</u>			
60.	หลวงพ่อลอม สิงห์วิชา	83	ต่านักสงฆ์บ้านหนองอะล้าง ต.หนองใหญ่ กิ่ง อ.เมืองจันทร์ จ.ศรีสะเกษ

ยุคอดีต อายุ 70 ปีขึ้นไป 2 พื้นที่ จำนวน 8 คน
 ยุคกลาง อายุ 50 ปี – 69 ปี 2 พื้นที่ จำนวน 42 คน
 ยุคปัจจุบัน อายุ 49 ปี ลงมา 2 พื้นที่ จำนวน 10 คน
 รวม 60 คน

รายชื่อสมาชิกเครือข่ายปศุสัตว์ทุ่งกุลาร้องไห้

เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้มาย้อย

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
1	นายบุญมี ดันงาม	60 หมู่ 5 ต.กุดขาคีม อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
2	นายทองใส จำปาเมือง	42/1 หมู่ 5 ต.กุดขาคีม อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
3	นายบุญเพ็ง ทาเงิน	19 หมู่ 5 ต.กุดขาคีม อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
4	นายบุญช่วย ขางงาม	151/1 ต.ยางคำ อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด
5	นายเสงี่ยม วิสขนาม	84 หมู่ 3 ต.ยางคำ อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด
6	นายแจลัม คงโนนนอก	13/3 หมู่ 3 ต.ยางคำ อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด
7	นายสมบัติ ศิลาชัย	121 หมู่ 3 ต.คอนแวนต์ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
8	นายบุญมี ไสกัง	54 หมู่ 12 ต.คอนแวนต์ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
9	นายวิชัย สอนจันทร์	53 หมู่ 5 ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด
10	นายกวาง นามวงษ์ศรี	18 หมู่ 17 ต.เกษตรวิสัย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

รายชื่อวิทยากรมาย้อยวัว-ควาย

อบรมเชิงปฏิบัติการทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
1	นายอ้อยล้วน ปลุกกลาง	16 หมู่ 4 ต.สระบัว อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด
2	นายอ้อยฉวี คำยางจ้อง	7 หมู่ 6 ต.ชีเหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด
3	นายอ้อยเนา ศรีสาวแห	62 หมู่ 3 ต.ยางคำ อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด
4	นายอ้อยจิต ศรีกรมย์	151 หมู่ 6 ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด
5	นายอ้อยอ้าย จันทร์ศรีชา	92 หมู่ 4 ต.สระบัว อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด
6	นายอ้อยบาง วนะภัก	68 หมู่ 3 ต.หนองแคน อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด

ลงพื้นที่สัมภาษณ์นายช่วย

1.

2.

3.

4.

1. สัมภาษณ์หลวงพ่อดม ตั้งทวีธา อติคณายชัย จ. ศรีสะเกษ
2. สัมภาษณ์นายชัยอาน ปุณณกลาง อ.เกษตรวิสัย จ. ร้อยเอ็ด
3. สัมภาษณ์นายชัยบุญมี หงษ์ขาว อ.ปทุมรัตน์ จ. ร้อยเอ็ด
4. สัมภาษณ์นายชัยบุญเที่ยง ลอนดี อ.รัตนบุรี จ. สุรินทร์

นายฮ่วยสัว อาษา

สัมภาษณ์นายฮ่วยสัว อาษา

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเดินทางของนายฮ่วย

วัวไทยขี้แก่น(สายพันธุ์ดั้งเดิม)

ลักษณะเด่น ทูตัง หน้าป้อม เขี้ยว ขาอั้น โครงสร้างเล็ก ตัวอั้นป้อม

วัวไทยแท้

ลักษณะเด่น ตัวเตี้ย สูงประมาณ 110 เซนติเมตร คอสั้น ขาสั้น ตัวป้อม หน้าป้อม หูตั้ง

วัวไทยกลาง

ลักษณะเด่น คอยาว ขาวขาว หน้าแบน

บราห์มันแท้

ลักษณะเด่น หูกาง หน้าโหนก คอยาว เขาคาง ลำตัวยาว(ประมาณ **180** เซนติเมตร)
 ขายาว(ประมาณ **150-160** เซนติเมตร)

ลักษณะพ่อพันธุ์วัวพันธุ์ดี
หัวโหนก เขตถ้องน ถั่วด้วยวสีก

อินดู-บราซิล

ลักษณะเด่น ลำตัวยาว(โตเต็มที่ประมาณ **210-250** เซนติเมตร) ขนเรียวยาว หัวสูง
หน้าโหนก เขาตลกซ้อน ขูยาวกว่าปาก

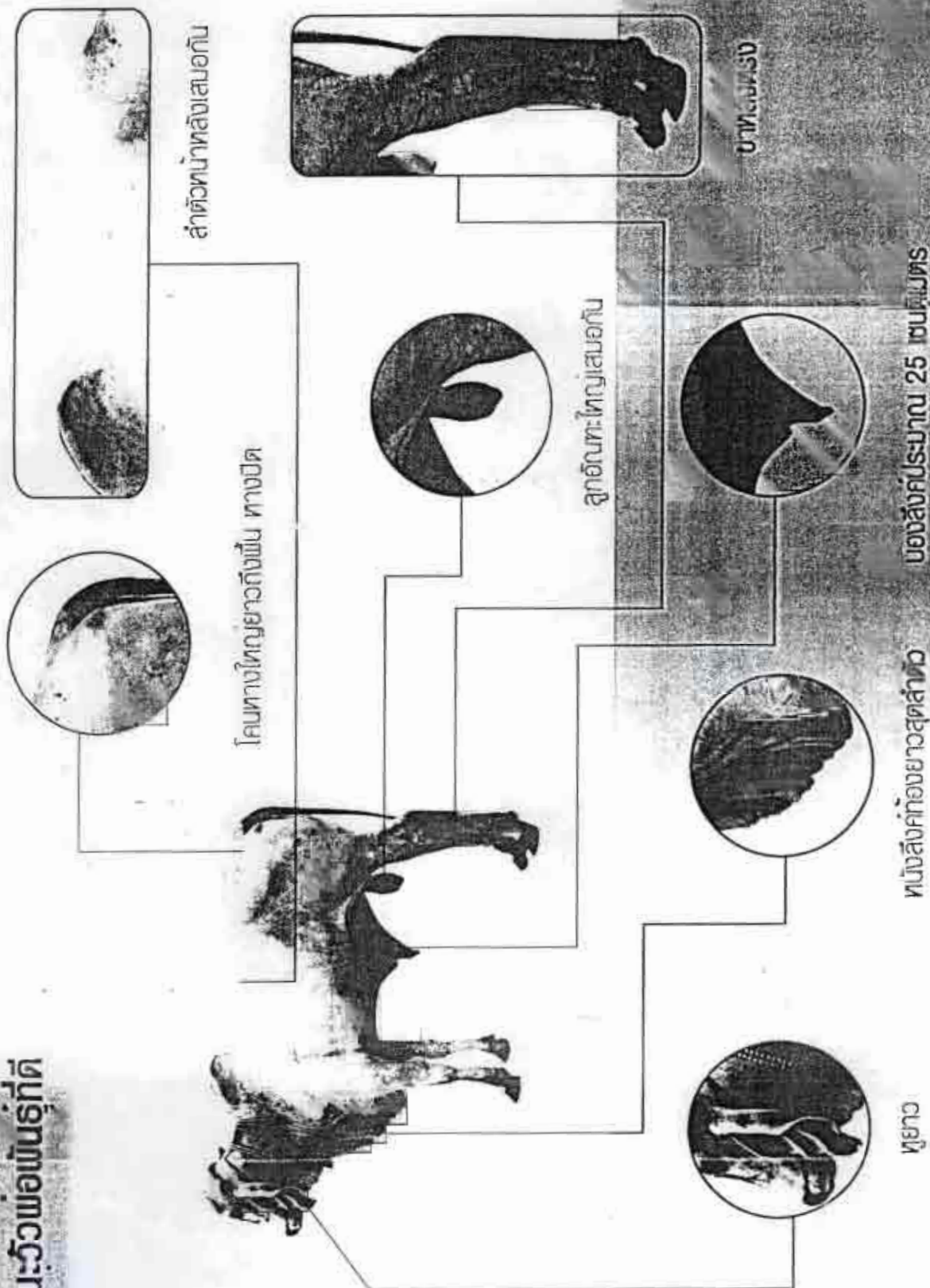
แม่ไทรกลาง พ่อบราห์มัน(บราห์มันลูกผสม)
ลักษณะเด่น หูกาง เขากาง มีสังค้อง โครงสร้างใหญ่

วัวไทยกลางผสมบราห์มัน

ลักษณะเด่น ขาว คอยาว โครงสร้างใหญ่ ขาใหญ่

ลักษณะวัวเพื่อพันธุ์ที่ดี

ลักษณะวัวแม่พันธุ์ที่ดี

ลำตัวหนา ทสับเสมอกัน

โคนหางใหญ่ ยาวถึงข้อมือ กายเปิด

ดูยาว

ตบิ่งสังค้องยาวสุดลำตัว

ขาหลังทรง

แขนงแม่ใหญ่

อวัยวะใหญ่ (ฟลายฮีม)

ลักษณะวัวเล็บดี

เล็บมนเสมอกัน เหมาะกับการใช้งานและเดินทางไกล ทนต่อการเป็นโรคเท้าเปื่อย

ลักษณะวัวเล็บไม่ดี

เล็บไม่เสมอกัน ใช้งานไม่ดี เดินทางไกลไม่ได้ เสี่ยงต่อโรคเท้าเปื่อย

วัวดีนหาง หางดก

128

หมายถึง เล็บขาว พางขาว ลักษณะไม่ดี นายฮ้อยเชื่อว่าเป็นกาลกิณี หากนำมาเลี้ยงจะไม่เป็นมงคลกับชีวิตและครอบครัว

สมุนไพรรักษาโรคผิวหนัง

รักษาโรคกลาก

ขี้ดมอนด์วู้

สะเลดพังพอน

สมุนไพรชนิดอื่นๆ

วานไฟ (ไฟล)

หญ้าแห้วหมู

เป็ดอกหว่า

ก้างไม้ไผ่

พลับพลึง

ขมิ้นชัน

เยาแดง (สมุนไพรเลือก)

สมุนไพรรักภักดี-ควาย

ยาแก้พิษยา

เครื่องเทศ

บอระเพ็ด

รักภักดีกุ่มอืด

ตองแดง

แม่ วิว-ควายกินแล้วทำให้อ้วน

ทุลิ่ง

สะมัด

สารัตถ์การปรุงยา

นายอ้อยเบ่า ศรีสาวเท อ.โพธาราม จ.ราชบุรี
 สรรพวิธีรักษาโรคในโพรงปากโรคปากเปื่อย-เหงาเบื่อย
 ด้วยวิธีกรรมและการตำพรวนทั้งสารัตถ์วิธีการ
 รักษาด้วยอาการรักษาและอาการบริเวณ
 แผลที่เปื่อยของวัว-ควาย...

ขั้นตอนการซื้อขายในตลาดนัด

พณฯ มาซื้อทั้งเวลาเช้าและออกตลาด

ลุงทะเลเป็นสัตว์ ชื่อเบอร์ดี้ดี

ตกลงซื้อ-ขาย จ่ายเงินสด

เจ้าหน้าที่ตลาดนัดทำสำเนาการซื้อขาย

เจ้าของดีดเบอร์ดี้

นำวัวควายในรถ

บรรยากาศตลาดนัด

บรรยากาศการค้าซื้อ-ขาย

เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ควบคุมดูแลตลาดนัด

ร้านขายเครื่องประดับบัว-ควาย

บรรณานุกรม

1. รายงานผลการศึกษา “ควายหายไปจริงหรือ” โดย บัณฑิต อ่อนคำ และคณะ ปี 2523 ซึ่งข้อมูลจากรายงานดังกล่าวเป็นข้อมูลการค้าขยวัว-ควายในตลาดนัดวัว-ควาย และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนใกล้เคียง
2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของภาคอีสานในช่วง (1980-1990) โดย วิฑูรย์ จำรัสพันธ์ ปี 2536 ได้กล่าวถึงการค้าวัว-ควายในเขตภาคอีสานและการไล่ต้อนวัว-ควายไปขายภาคกลางในช่วงเวลาดังกล่าว
3. จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับการพัฒนาทุนนิยมระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 พ.ศ. 2457-2484 โดย พรรณี บัวเล็ก ปี 2540 กล่าวถึงการค้าวัว-ควาย ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้มีการไล่ต้อนวัว-ควายจากภาคอีสานไปภาคกลาง เกิดนายฮ้อยภาคอีสาน
4. ป่าทาม-ป่าไทย โดย ศนันท์ ชูสกุลและคณะ ปี 2544 กล่าวถึงการเลี้ยงวัว-ควายในพื้นที่ทุ่งทามลุ่มน้ำมูลตอนกลาง และเส้นทางทางการค้าขยของนายฮ้อยในพื้นที่ดังกล่าว
5. ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน โดยรองศาสตราจารย์สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และรองศาสตราจารย์ดารรัตน์ เมตดาวิภานนท์ ปี 2538 ได้กล่าวถึงการค้าวัว-ควายในเขตพื้นที่ภาคอีสานและการไล่ต้อนวัว-ควายไปขายภาคกลางของนายฮ้อยวัว-ควาย
6. แผนแม่บทโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ในช่วงแผนฯ 9 (พ.ศ 2545 – 2549) โดยคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ปี 2543 ได้กล่าวถึงลักษณะสภาพทั่วไป และผลการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ที่ผ่านมา

ประวัตินักวิจัย

- 735

6. นายจำลอง ดีแดง ทีมวิจัย
ที่อยู่ 36 หมู่ 13 ตำบลโนนสวรรค์ อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
วุฒิการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6
ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนใหม่ อำเภอปทุมรัตน์
ประสบการณ์ ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงวัว-ควายจากอดีตถึงปัจจุบัน
7. นายบุญศรี โสภักดิ์ ทีมวิจัย
ที่อยู่ 53/1 หมู่ 12 ตำบลคอนแตร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์
วุฒิการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4
ประสบการณ์ นายอ้อยวัว-ควายยุคปัจจุบัน
8. นายกัง ฤาโสภา (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ทีมวิจัย
ที่อยู่ 27 หมู่ 13 ตำบลโนนสวรรค์ อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
วุฒิการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4
ตำแหน่ง ผู้ทรงคุณวุฒิสภาตำบลโนนสวรรค์/ประธาน อสม.ประจำหมู่บ้าน
ประสบการณ์ นายอ้อยวัว-ควายยุคกลาง
9. นายสุวรรณ แข็งพิลา ทีมวิจัย
ที่อยู่ 168 หมู่ 6 ตำบลโนนสวรรค์ อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
วุฒิการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6
ประสบการณ์ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลโนนสวรรค์

ที่ปรึกษา

1. นายกิตติพงษ์ ใจดี ปลัดตัวอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
2. นายอนันต์ ขวัญศิริกุล อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาวิทยาเขตเกษตรร้อยเอ็ด – หัวหน้าภาควิชาสัตวบาล (โค-กระบือ)